ABİDİN NESİMİ

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİNDE ANILAR VE DEĞERLENDİRMELER

1909-1949

PROMETE YAYINLARI

ABİDİN NESİMİ • TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİNDE ANILAR VE DEĞERLENDİRMELER 1909-1949

ABİDİN NESİMİ

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİNDE ANILAR VE DEĞERLENDİRMELER

BİRİNCİ CİLT

(1909 - 1949)

PROMETE YAYINLARI: 1

HAZİRAN 1979, İSTANBUL

Yayın hakkı Promete Yayınlarına aittir

Dizgi Evren Matbaası

Baskı: Doğan Basımevi

Cilt ÖRNEK

Kapak baskı GÖZLEM Matbaası

İsteme adresi Rüzgarlıbahçe Sokak, Park Ap. No: 10
Bakırköy — İST.

Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler (1909-1949)

ABİDİN NESİMİ

Promete Yayınları

Arkadaşım Hüseyin Draman'a armağan

Abidin Nesimi

ÖNSÖZ

1976 yılında çıkardığımız «Türkiye'de sosyalizmin teorik sorunları» ile «Yılların İçinden» adlı yapıtlarımızda «Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi» adlı bir inceleme hazırlamakta olduğumuzu belirtmiştik.

Biz «tarih» deyince hem geçmişi hem de geleceği kapsayan bir süreci anlıyoruz. Oysa kamuoyumuz henüz tarih deyince bu sürecin belirmiş halkalarını, yani yalnızca geçmişi anlamakta, geleceği tarih kapsamına sokmamaktadır. Şimdi biz de geleceği geçmişten yalınlayarak Türkiye'de Sosyalizmin Tarihini iki ayrı bölüme ayırmış ve iki yapıt hazırlamıştık. Bunlardan birine «Türkiye'de Sosyalizmin Dünü» ve diğerine de «Türkiye'de Sosyalizmin Yarını» adını koymuştuk. Türkiye'de Sosyalizmin Dünü yapıtımızda kamuoyumuzca bilinen olaylara kişisel anılarımızı eklemek ve bunlara dayanarak değerlendirmeler yapmıştık. Bundan ötürü yapıtımızda ne kominternin, ne Türkiye'nin ne de yabancı devlet arşivlerindeki belgelere yer vermiştik. Bu yüzden yapıtımız bir tarih yapıtı olmaktan çok bir anı yapıtı özelliği almıştı. Buna karşılık Türkiye'de Sosyalizmin Yarını incelememiz bir süreci açıklamaktan çok, bir tarih felsefesi yapıtı özelliği taşıyordu.

Bu iki incelememizi değerli arkadaşımız Hüseyin Draman'la birlikte düzenlemiştik.

Türkiye'de Sosyalizmin Dünü yapıtımızı incelemek üzere ise Gözlem Yayınevi'nden değerli arkadaşımız Abdullah Özkan'a vermiştik.

Abdullah Özkan arkadaşımız yapıtımızın belgelendirilmemiş olmasını belirterek yapıtın anılar biçiminde yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirterek bizi uyardı. Biz de gerekli düzenlemeyi yaptık. Böylece ortaya birincisinden çok değişik bir metin çıktı. Adını da «Türkiye Komünist Partisinde, Anılar ve Değerlendirmeler» olarak değiştirdik.

Elinizdeki yapıta bu adı koyarken çok düşündük. Çünkü anılarımız ve değerlendirmelerimiz bir tek Türkiye Komünist Partisine değil, çeşitli Türkiye Komünist Parti'lerine aittir. Bu bakımdan incelememize Türkiye Komünist Partilerinde Anılar ve Değerlendirmeler adını koyacaktık. Oysa incelememize biz, Türkiye Komünist Partisi'nde başlığını koyduk. Şimdi bunun nedenini açıklayalım. Komünistlik, sosyalistlik denince bizim aklımıza evrensel bir düzen gelir. Bunun doğal sonucu olarak komünist ya da sosyalist parti denince de o evrensel düzenin bir ülkedeki temsilciliğini düşünürüz. Buna göre Türkiye sosyalist ya da Türkiye Komünist partisi denince de II. Enternasyonalin ya da III. Enternasyonal'in veya IV Enternasyonal'in Türkiye temsilciliğini anlarız. Bu temsilcilik tek olacağından, bir ülkede tek bir sosyalist ya da komünist partisinin bulunması gerekir. İşte bundan ötürü biz, incelememize Türkiye Komünist Partisi'nde başlığını koyduk.

Pek doğaldır ki, bir ülkede çeşitli partiler kendilerine komünist adını verebilir. Örneğin: Fransız Sos-

yalist ya da Komünist partisi, veya Fransa sosyalist ya da komünist partisi gibi... Aynı durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'de de Türk Sosyalist ya da komünist partisi, Türkiye sosyalist ya da komünist partisi, İslâm - Türk sosyalist ya da komünist partisi gibi... Biz burada yalnızca III. Enternasyonal'in Türkiye temsilciliği üzerindeki anılarımızı açıklayacağız.

III. Enternasyonal 1919 1943 yılları arasında yaşadığı için, biz de anılarımızı III. Enternasyonalin faaliyette bulunduğu dönemde ve III. Enternasyonalin faaliyette bulunmadığı dönemde olmak üzere iki farklı açıdan değerlendireceğiz.

1919'larda III. Enternasyonal'in kurulduğu dönemde kendini komünist sayan bir kaç kuruluş vardı. Şimdi çok kısa bir şekilde bu kuruluşların III. Enternasyonalle ilişkilerini inceleyelim. III. Enternasyonalin dayandığı en kuvvetli komünist partisi, bolşevik partisi idi. Bu açıdan III. Enternasyonal'in kaderi ile Bolşevik partisinin tutumu arasında sıkı bağlantı vardır.

III. Enternasyonalle ilişkili Türkiye'de 5 parti vardır. Şimdi onları kısaca inceleyelim.

1 — Mülsüman Komünist Partisinin Türkiye Temsilcisi Olan Türkiye Komünist Partisi...

Çarlık Rusya'sında Ekim devriminden sonra ilerideki sayfalarda açıklayacağımız gibi, Rusyadaki sosyalistler yada komünistler yani Müslüman Hizmet Tayfası, Azerbaycanlı, Başkırdistanlı, Türkistanlı... vb. komünist partileri kurmadılar. Bunların hepsi Müslüman komünist partisi altında toplandılar. Buna karşılık bu müslüman ülkelerin burjuvaları müslüman birliğinden ayrılmak, Azerbaycan, Başkırdistan,

Türkistan... gibi devletler kurmak eğilimi gösterdiler. ...Pek doğaldır ki, bolşevik partisi için her iki akım da tehlikeliydi. Ama ayrılıkçı burjuva hareketi, müslüman komünist hareketinden daha az tehlikeliydi. Bu bakımdan bolşevik partisi ayrılıkçı burjuva hareketine yakınlık gösterdi.

Bolşevik partisi, Mustafa Suphi'ye Müslüman Komünist Partisinin Türkiye temsilcisi olan Türkiye Komünist partisini kurdurttu. Bu partinin merkezi Moskova'dır. Resmi yayın organı da Moskova'da çıkan «YENİ DÜNYA» gazetesidir. Bu partinin kurucuları arasında İbrahim Topçuoğlu'nun kardeşi de yer almıştır.

Söz sırası gelmişken şunları da hatırlatalım: Mustafa Suphi'nin Moskova'da kurduğu Müslüman Komünist Partisi'nin temsilcisi olan Türkiye Komünist Partisi ile yine Mustafa Suphi'nin Bakü'de kurduğu III. Enternasyonal'in Türkiye temsilcisi olan Türkiye Komünist Partisi ayrı ayrı kuruluşlardır. Aralarında ideolojik bir bağ yoktur. Yine şunu da hatırlatalım. YENİ DÜNYA gazetesi dört farklı yerde çıkmıştır. Bunlar arasında ideolojik bir bağ yoktur. YENİ DÜNYA'nın yayınlandığı yerler şunlardır: 1 — Moskova. Moskova'da çıkan YENİ DÜNYA Müslüman Komünist Partisinin Türkiye temsilciliğinin organıdır. 2 — Bakü'de çıkan YENİ DÜNYA... Kafkas Türk Komünist Partisinin organıdır. Bu parti hakkında biraz sonra bilgi vereceğiz. 3 — Eskişehir ve Ankara'da çıkan YEN İDÜNYA, Halk İştirakiyun (bolşevik) partisinin organıdır. Bu parti hakkında da biraz aşağıda bilgi vereceğiz. 4 — Kırım'da çıkan YENİ DÜNYA. III. Enternasyonal'in Türkiye temsilcisi olan Türkiye Komünist Partisinin organıdır.

II — Kafkas Türk Komünist Partisi...

Bu parti komünist enternasyonale Türklerin müslüman komünist olarak değil Türk (Turan) komünisti olarak gırmesi eğilimindedir. Ayrılıkçı nasyonalizmin de sosyalizmin de karşısındadır. Bu partinin kurucuları Teşkilât-i Mahsusacılardır. Karakol derneği, İstihlas-ı Vatan örgütü, Mavera-i Kafkas halk Şura Cumhuriyeti mensupları bu eğilimdedir. Bu parti hakkında, Azerbaycan Müsavat partisi yayınlarında, Azer-neşir'de bilgiler vardır. Partinin başkanı Mustafa Şevki'dir. Genel sekreteri Baha Sait'tir. Komintern temsilcisi doktor Fuat Sabit'tir.

Azerbaycan Şura-i milli'si genel sekreteri Mirza Bala, 27 Nisan Bakü komününü bu teşkilâtın kurduğunu, Baha Sait'in de Bakü Devrim konseyini yürüttüğünü, sayısız, canlara kıydığını, bana söylemiştir. Mirza Bala'ya Mustafa Şevki'nin akibetini sordum. Bilmediğini söyledi.

III — Halk İştirakiyun Bolşevik Partisi...

Bu parti Türkiye'lilerin Komünist Enternasyonal'e müslüman ya da Turancı Türk olarak değil, Türkiyeli olarak katılma eğiliminde oldukları bir partidir. Bu parti, Anadolu Müdafaa-i Hukukçularının görüşleri doğrultusundadır. Salih Hocaoğlu, Affan Hikmet Bahram Lütfi... bu partinin lider kadrosudur. Yayın organları «Yeni Hayat», «Yeni Dünya» gibi yayınlardır.

IV — Sosyalist İşçi-Çiftçi Partisi...

Bu parti, emek - kapital çelişkisini çözme eğilimindedir. Partinin lideri Şefik Hüsnü'dür. Yayın organları «Kurtuluş», «Aydınlık» gibi dergilerdir.

V — Enternasyonalin Türkiye Temsilcisi olan Türkiye Komünist Partisi...

Bu parti Müdafaa-i Hukukçular ve Bolşevik Partisinin ortak çabasıyla, yukarıda adı geçen partilerin birleşmesiyle kurulmuştur. Bu parti, müslüman komünist birliğine karşıdır, bu parti Türk birliğine karşıdır. Bu parti milli kurtuluşu sosyal kurtuluşa tercih etmektedir. Bu nitelikleriyle hem Müdafaa-i Hukukçuların, hem Bolşevik partisinin, hem de İngilizlerin çıkarlarıyla, kısa dönemde çelişmez. 1943'de III. Enternasyonal'in dağılmasından sonra doğaldır ki, Türkiye'de III. Enternasyonalin Türkiye temsilciliğini yapan bir Komünist Partisi'nden söz edilemez. Bu dönemde olsa olsa 1943.den önce III. Enternasyonalin Türkiye temsilcisi olan Türkiye Komünist Partisi'nin akıbetinden söz edilebilir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar, incelememize Türkiye Komünist Partilerince değil de Türkiye Komünist Partisi'nde adını koymamızın yerinde olduğunu göstermiştir.

Bu Türkiye Komünist Partilerinden biri gerçek, diğerleri sahte olduğu için biz incelememize, bu açıdan da Türkiye Komünist Partisi'nde adını uygun bulduk.

Çağımızda sosyalistlik denince akla bilimsel sosyalistlik, bilimsel sosyalistlik denince komünistlik, komünistlik denince de komünist enternasyonal gelir.

Komünist enternasyonal sosyalistliği III. ve IV. enternasyonal sosyalistliğidir. IV. enternasyonal örgütlenememiştir. Bu yüzden onun Türkiye seksiyonu olamaz. III. enternasyonal dünya çapında örgütlenmiştir ve Türkiye seksiyonu vardır. Yasalarımız III.

Enternasyonalin Türkiye seksiyonunu yasadışı saymaktadır. Bu yasadışılık yüzünden III. enternasyonalin çalışmaları da illegaldir. İllegal çalışmalarla ilgili belgelerin ele geçirilmesi bizer için oanaksızdır. Ele geçirenler varsa da yayınlanması savcılığa ihbar niteliği taşıyacağından ahlâka aykırıdır. Ancak ceza hukukumuzda otuz yıl mutlak zaman aşımıdır. Yıl 1979 olduğuna göre 1949 yılına kadar olan gerçekler açıklanabilir. Hukuksal ve ahlâksal bir sakınca yoktur .Ayrıca bu açıklamaların yapılmasında sayısız yararlar vardır.

III. enternasyonal sosyalizmi üstüne kamuoyuna malolmuş belgeler; III. enternasyonal sosyalistlerinin yurt içinde ve yurt dışında yazdıkları yazılar, günlük gazete haberleri ve yargılama dosyalarıdır. Bu belgelerin yetersizliği açıktır. Esas belgeler yukarıda belirttiğimiz gibi Komintern'in, Türkiye'nin ve yabancı devletlerin arşivlerindedir. Bu arşivlerden yararlanmak ancak belirli kişiler içindir. Bizim bu olanağımız yoktur.

Bu arşivlere başvurmadan Türkiye'de sosyalizmin tarihi yazılamaz. Hemen şunu da belirtelim ki, bu arşivlerdeki belgelerle bile Türkiye'de sosyalizmin tarihi tam olarak yazılamaz. Çünkü bu arşivlerdeki belgeler egemen sınıfların kendi güçleriyle yönetici kadroları kendi olanaklariyle ele geçirdikleri belgelerdir.

Pek doğaldır ki, egemen sınıflar ve yönetici kadrolar belgelerin tümünü ele geçirmiş olamazlar. Bu bakımdan sosyalizmin tarihini yazmakta başvurulacak kaynaklardan biri de sosyalistlerin kendileri, onların anıları, koruyabildikleri belgelerdir. Türkiye'li sosyalistler, onların anıları, koruyabildikleri belgeler Türkiye sosyalizm tarihinin yazılmasına katkı yapacaktır.

Türkiyeli sosyalistlerden bazıları anılarını yazmışlardır. Ahmet Cevat Emre, Vâlâ Nurettin Vânû, Şevket Süreyya Aydemir, İbrahim Topçuoğlu... vb. Bazıları da anılarını başkalarına anlatmışlar ve yazılmasına olanak sağlamışlardır. Türkiyeli Komünist Partisinde özel bir yeri olan Laz İsmail (İsmail Bilen) anılarını Yeniçağ dergisi yetkilisine anlatmış ve bu dergide yayınlanmıştır.

İlginçtir ki, anılarını yayınlayanların çoğu gerekli ciddiyeti göstermemişlerdir. Yalnızca kendilerinin ya da pek az kişinin bilebileceği gerçekleri tarihten gizlemişlerdir. Örneğin Ahmet Cevat Emre, Şevket Süreyya Aydemir... vb. Ahmet Cevat Emre Atatürk'ün en yakınlarındandı, güvendiği kişilerdendi. Ahmet Cevat Emre'nin eylemlerinin Atatürk'ün bilgisi dışında olması olasılığı zayıftır. Ahmet Cevat Emre'nin Türkiye Komünist Partisiyle ilişkileri çok önemli idi. Oysa Ahmet Cevat Emre anılarında bunları yazmamıştır. Yine anılarında Atatürk'ün kurduğu sahte Türkiye Komünist Partisi'nin Kafkasya'daki uzantısı olan seksivonu ile ilgili anılarını da yazmamıştır. Ahmet Cevat Emre anılarını sağlığında, Türk Ceza Yasasında 141, 142. maddelerin bulunduğu dönemde yayınlamıştı. Bu açıdan yukarıdaki konulara değinmeyişi haklı görülebilir. Fakat bu konuları belli bir tarihte yayınlamak üzere yazabilir, çocuklarına ya da guvendiği kişilere bırakabilirdi. Oysa Ahmet Cevat Emre bu yolu seçmemiştir. Durumun böyle olduğunu kızı, arkadaşım Leman Hanımdan öğrenmiştim.

Şevket Süreyya Aydemir de anılarında gerekli ciddiyeti göstermemektedir. Anılarında TKP'ne nasıl ve neden girdiğini, buradaki eylemlerini açıklamamıştır.

Türkiye Komünist Partisinde özel bir yeri olan Nazım Hikmet, anılarını «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» romanında dile getirmiştir. Bu yapıt otobiyografik bir yapıttır. Anı sayılamaz.

Bazı sosyalistlerimizin anılarını yazmadıklarını kesin olarak biliyoruz. Hikmet Kıvılcımlı, Fuat Sabit... vb. Hikmet Kıvılcımlı'dan anılarını yazması istendiğinde «ben polise belge mi bırakacağım, delirmedim» demiştir. Fuat Sabit anılarını yazmaya başlamıştır. Bu anılar çocukluk dönemine aittir ve üç beş sayfadır. Bunlar da oğlu Korkmaz'da değil, Kerim Sadi'nin özel arşivindedir.

* * *

İbrahim Topçuoğlu anılarında Ali Rıza Keskin'den, İhsan Özgen'den, Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce)'den duyduklarını da yazmıştır. İbrahim Topçuoğlu Ali Rıza Keskin'i TKP'nin kurucularından, Sarı Mustafa ve İhsan Özgen'i de partinin yöneticilerinden göstermiştir. Oysa TKP'nin resmi organları bu partinin kurucuları arasında Ali Rıza Keskin adında birinin bulunmadığını, Sarı Mustafa'nın partide kışkırtıcı ajan olarak yer aldığını açıklamışlardır.

Bu durumda İbrahim Topçuoğlu'nun yukarıda adı geçenler için yazdıklarını kuşkuyla karşılamak gerekir.

Ali Rıza Keskin adında birinin Türkiye'de komünist hareketlere karıştığı kesindir. Bu kişi üç beş yıl öncesine kadar yaşıyordu ve İzmir'de yerleşmişti. 1946'da sosyalist partilerin kuruluş döneminde de görevler almıştır. 1946'larda ben Bilecik'te sürgünde olduğum için bu kişiyle tanışmış değildim. Ancak sözlerine değer verdiğim Orhan Müs'den Ali Rıza Keskin'le tanıştığını ve ondan TKP'nin kuruluş dönemi üstüne olan

anılarını dinlediğini duydum. Orhan Müs'ün anlattıklarıyla, İbrahim Topçuoğlu'nun Ali Rıza Keskin'le ilgili anlattıkları birbirleriyle çakışmaktadır.

Öte yandan Ali Rıza Keskin hakkında TKP'nin bildikleri de yanlış olamaz. Bu durumda çözümlenmesi gereken bir sorun doğmaktadır. Bir Ali Rıza Keskin vardır. TKP'nin kurucularından değildir. Ama sahte Türkiye Komünist Parti'lerinden birinin kurucularından olabilir.

Yaptığımız araştırmalarda Atatürk'ün Ankara'da kurdurduğu sahte komünist partisinin Kafkasya'da bir uzantısı vardı. Bu partinin Tiflis'te bir merkezi ve Yeni Dünya adlı bir organı da vardı. Bu Tiflis'teki sahte TKP'nin kurucularından ve Yeni Dünya adlı yayın organının yürütücülerinden birinin adı da Ali Rıza'ydı. O dönemlerde soyadı olmadığı için, bu kişinin soyadını bilmiyoruz. Yeni Dünya gazetesinin yayınını durdurduktan sonra nereye gittiği üstüne bir bilgimiz yok. İzmir'de yerleşen Ali Rıza'nın işte bu Ali Rıza olma olasılığı vardır.

Yine İbrahim Topçuoğlu'nun TKP yürütücülerinden diye gösterdiği Sarı Mustafa'yı TKP'nin bir kışkırtıcı ajan olarak nitelediğini yukarıda belirtmiştik. Bizim Sarı Mustafa ile yakın ilişkilerimiz oldu. Bunu ileriki sayfalarımızda açıklayacağız. Sarı Mustafa'nın 1929'dan sonra TKP ile ilişkisi olmamıştır. Ayrıca Sarı Mustafa bir kışkırtıcı ajan değildir. Gerek İbrahim Topçuoğlu'nun ve gerekse de TKP'nin Sarı Mustafa hakkındaki görüşlerine katılmıyoruz. Nedenlerini Sarı Mustafa ile ilgili anılarımızı anlatırken ayrıntılı olarak vereceğiz.

Yine, İbrahim Topçuoğlu anılarında TKP yürütücülerinden Dr. İhsan Özgen adlı birinden sözetmek-

edtir. Bizim bilemediğimiz kadarıyla TKP yürütücüleri arasında Dr. İhsan Özgen diye birinin yer aldığını sanmıyoruz. Eğer TKP'de bir Dr. İhsan Özgen varsa bunun sahte TKP'de olabileceği kanısındayız.

Türkiye'de sosyalizmin tarihinde özel bir yeri olanlardan Mustafa Suphi'nin, Etem Nejat'ın, Arap Hakkı'nın, Kürt Kâzım'ın, Baha Sait'in, Feyzullah Saçid'in, Hasan Ali Ediz'in, Reşat Fuat Baraner'in, Halil Yalçınkaya'nın, Dede Ahmetin (Ahmet Fırıncı), Zeki Baştımar (Yakup Demir)in, Tayyareci Celâl'in (Celal Benneci), Fazıl Garan'ın... vb. anılarını yazıp yazmadıklarını ya da ileride yazılmak üzere yakınlarına anlatıp anlatmadıklarını bilmiyoruz. Yukarıda adı geçen kişilerin hemen hepsi ölmüştür. Bunların Türkiye sosyalizm tarihinde olumlu ya da olumsuz büyük etkileri olmuştur. Bunların anılarının bilinmesinde büyük yarar vardır. Adı geçenlerin önemli bir bölümüyle tanışmam olmuştur. Onlardan pek çok şey duymuşumdur. Duyduklarımı doğrulamaya çalışmışımdır. Duyduklarımın bazılarına evet, bazılarına hayır demimişimdir. Bazıları hakkında ise bir karar verememişimdir. Bu yapıtta bunların hepsini anlatacak ve değerlendirmelerimi de yapacağım.

Amacımız, tarihsel gerçeklerin kaybolmamasıdır. Bu itibarla, bu dünyadan göç etmiş olanlardan duyduklarımı açıklama yolunu tuttum; hayatta olanlardan duyduklarımı açıklama yolunu tutmadım. Bunu yaşayan kişilerin, kişisel tasarruflarına bıraktım. Yaşayan kişilere hiç değinmedim. Ancak, ölmüş kişilerin anılarında halen yaşıyan kişilerin adı geçiyorsa o zaman şöyle bir yol tuttum. Bu anılarda, hayatta olan kişinin T.C.K. karşısında durumunu sarsacak, ya da şeref ve hayfiyetini kıracak yönler varsa, o zaman o

yaşayan kişinin adını anmadım. Amma olayları olduğu gibi verdim.

Bundan 45 yıl kadar önce TKP üyeleri ile dolaylı ya da dolaysız ilişkiler kurdum. Bu yüzden anlatacaklarım başkalarının aktarmaları değil, kendi gördüklerim ve duyduklarım olacaktır.

Türkiye sosyalizmi tarihinde sosyalizme karşı kuruluşlarda yer almış kişilerin anılarının da özel bir yeri vardır. Bunların da yayınlanması Türkiye sosyalizmi tarihinin daha doğru yazılmasına katkıda bulunacaktır. Bu tür kişilerden Sıkıyönetim Mahkemesi savcılarından Kâzım Alöç anılarını yayınlamıştır. Azerbaycan Müsavat Partisi önderlerinden Mirza Bala, Türkiye sahte komünist partisi etkin üyelerinden Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu çeşitli dergilerde Türkiye'deki komünist eylemlerle ilgili anılarını yayınlamışlardır.

Teşkilât-ı Mahsusa'cılardan Çolak Hayri ve Tiflis Üniversitesi Profesörlerinden Ahmet Cevat Emil, bana Türkiye'deki komünist eylemlerin çeşitli dönemleri üstüne geniş bilgiler vermişlerdir. Bu bilgilerin açıklanmasıyla Türkiye sosyalizm tarihine yeni katkılar yapılmış olacaktır.

Ayrıca benim Kafkasya'daki Türkler'le, Türkiye'lilerle ilişkili komünist eylemlerin yanında ya da karşısında olanlarla yakın ilişkilerim olmuştur. Onlardan çok bilgiler edindim. Bu bilgilerden bazısına evet, bazısına hayır dedim. Bazıları üstüne ise bir yargıya varamadım. Yargıya vardıklarımı burada açıklayacağım.

Görülüyor ki yapıtımız Türkiye'de sosyalizmin tarihi değil, yitip gitmesi doğru olmayacak malzemelerdir.

A. Nesimi - Ocak 1979 Bakırköy

GİRİŞ

ANILARIMIZIN ÖZELLİĞİ VE DEĞERLENDİRMELERİMİZİN ÖNEMİ

Anılarımız Türkiye'de sosyalizmin, komünizmin 1909 1949 dönemini kapsar. Yaşım dolayısıyla bu dönemin 1909 - 1929 arasındaki eylemlerle ilgim olamazdı. Çocuktum. Bu araya ait anılarım bunlara katılmış kişilerden duyduklarımdır. Pek doğaldır ki, bu dönemle ilgili değerlendirmelerim de aktarma olacaktır. Buna karşılık 1929 - 1949 yılları arası anılarım yaşanmıştır, gözlemlerime dayalıdır. Bu kesite ait değerlendirmelerim de bu nitelikte olacaktır.

Bu bakımdan 1929 - 1949 kesiti üstüne olacak değerlendirmelerim 1909 1929 kesiti değerlendirmelerimden daha doğru olabilecektir.

Anılarımızın saptanmasında ve değerlendirilmesinde duygusal olmamaya, belli bir inanç ya da çıkara malzeme olmamaya nesnel gerçekleri olduğu gibi yansıtmaya çalıştım. Sosyalistlik de, komünistlik de gelişmiş emekçi sınıfının sınıfsal öğretisidir. 1909

1949 yılları arasında kapitalizmin ilerlediği ülkelerde emekçi sınıfı da ilerlemiş ve sınıfsal öğretisini ortaya koymuştur. Oysa aynı dönemde Türkiye'de emekçi sınıfı aynı gelişme basamağında değildir. Bu açıdan Türkiye emekçi sınıfını dünya emekçi sınıfının bir parçası saydığımızda, onu sınıfsal öğretiyi benimsemiş sayabiliriz. Eğer Türkiye emekçi sınıfını dünya emekçi sınıfından soyutlarsak, o zaman Türkiye emekçi sınıfının sınıfsal öğretiyi benimseyemediğini görürüz. Türkiye emekçi sınıfının dünya emekçi sınıfı içinde ele aldığımızda onun sınıfsal öğretisi bilimsel sosyalistlik, bilimsel komünistlik (Marx, Engels) olur. Türkiye emekçi sınıfını dünya emekçi sınıfından soyutlarsak o zaman Türkiye emekçi sınıfının sınıfsal öğretisi dogmatik sosyalistlik (R. Owen Proudhon) dogmatik komünistlik (Cabet Weitling) olur.

Pek doğaldır ki 1909 1949 döneminde Türkiye'de emekçi sınıfında her iki görüş de yer almıştır. Bir yanda bilimsel sosyalistlik ve komünistlik, diğer yanda dogmatik sosyalistlik ve komünistlik bir arada yer almıştır. Bu durumda Türkiye emekçi sınıfı dünya emekçi sınıfıyla bütünleşmeye gittiği ölçüde dogmatik sosyalizmden, komünizmden uzaklaşacak ve Türkiye her geçen gün bir parça daha enternasyonalizme gidecektir. Bunun için burada çok kısa bir biçimde enternasyonallerden sözedelim.

ENTERNASYONAL EMEKÇİ NASYONAL BURJUVA ÖRGÜTLERİ

Enternasyonal düzeyde emekçi sınıfının belli başlı örgütleri şunlardır:

1 — 1. Enternasyonal (1864 — 1876)

2 — II. (1891 — 1914)
3 — III. (1919 — 1943)
4 — IV. (..... — .....)

Türkiye'nin 1909 - 1949 dönemi sosyalizmin ya da komünizmin enternasyonallerinin bulunduğu dönemleri kapsar. Buna göre Türkiye'de rastlanacak enternasyonal emekçi eylemleri uzantıları yukarıda adını andığımız enternasyonallerden birinin ya da birkaçının doğrultusunda olabilirdi. Konuya açıklık getirmek için şu noktaları hatırlamakta yarar vardır.

Örgüt olarak I. Enternasyonal 1876'da, II. Enternasyonal 1914'te III. Enternasyonal 1943'de son bulmuştur. Ama öğreti olarak bu üç enternasyonallerin hepsi de bugün yaşamaktadır, varlıklarını çeşitli derecelerde göstermektedirler. Bugün, II, III, IV. Enternasyonal örgütleri yürürlüktedirler. Etkinlikleri ise örgütlü dönemlerinden çok daha fazladır. IV. Enternasyonal öğreti olarak halen yaşamaktadır. 1930'dan bu yana örgütlenme çabası içindedir.

Enternasyonallerin gerçekleştirmek istedikleri nokta ideolojik açıdan aynıdır. Bu da dünya emekçilerini gündelikçi olmaktan çıkarmak, onları çalışan halk yapmaktır.

Başka sözcüklerle yazarsak, emeği, üretim araçlarını meta olmaktan çıkarmak (pazarda alınıp satılmaktan çıkarmak) üretim araçları ve emekten özel mülkiyeti kaldırmak biçiminde yazabiliriz.

Enternasyonallerin birbirlerinden ayrıldıkları nokta ideolojide değil, stratejidedir. Yani yukarıdaki noktaların hangi araçlarla ve hangi yöntemlerle gerçekleştirilebileceğidir.

I. Enternasyonal sosyalizmi kıta avrupası proleterlerinin ortak çabalarına bağlar. Kıta avrupasında

sosyalizmin aynı anda başlamayacağını, fakat hepsinde birden uygulanacağını kabul eder.

II. Enternasyonal sosyalizmi kıta avrupası proleterlerinin ortak çabalarıyle değil, her ülke proletaryasının kendi özgüçlerine dayanarak, kendi ülkesinde sosyalizmi kurmaları gerektiğini kabul eder. Sosyalizmi gerçekleştirmiş ülkelerin ortak bir sosyalizm kurmalarından yanadır. Avrupayı metrepol alan ülkeleri de kendi yazgılarıyle başbaşa bırakır.

III. Enternasyonal sosyalizmi ne birinci ne de ikinci enternasyonalleri kabul etmez. Sosyalizmin proletaryanın en güçlü olduğu ülkede değil, burjuvazinin en güçsüz olduğu ülkede gerçekleşeceğini ve oradan diğer ülkelere sıçrayacağını varsayar. Dünya proletaryasının tarihsel görevi sosyalizmin doğduğu yeri merkez olarak almak gerekir.

IV. Enternasyonal sosyalizmi ise sosyalizmi, kapitalizmin ilerlemiş olduğu ülkelerde sürekli devrimlerle evre evre gerçekleşecektir. Her ülkede sosyalizmden yana olan güçler, sosyalizmden yana olsun ya da olmasın, kapitalizmden yana olan güçlere karşı ORTAK bir CEPHE kurmalıdırlar. Bu cephe ile emperyalist, kapitalizmi yokettikten sonra bir nitel dönüşümle, kapitalizmi de yokedecektir. Sürekli devrimle daha sonra evre evre sosyalizm kurulacaktır.

Görülüyor ki, çeşitli enternasyonallerde proletar yanın görevleri farklılık göstermektedir. Bu konudaki görüşlerimizi ayrı bir incelememizde ele alacağız. Bizi burada ilgilendiren nokta, proletaryanın ortaklarının kimler olduğudur. Bu nokta çeşitli enternasyonallara göre farklılık göstermektedir. Bir enternasyo

nala göre proletaryanın dostu olan bir güç, diğer bir enternasyonala göre dostu değildir.

Bu durumda bir enternasyonalin proletaryanın ortağı olarak kabul ettiği bir güç, diğer bir enternasyonale göre burjuvazinin aracıdır. Her sınıf kendi sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirirken diğer sınıfları araç olarak kullanır.

İnsanlar özdeksel ve tinsel her türlü üretimi araçlarla yaaprlar. Bunun için insanı araç yapan ve araç kullanan canlı olarak da tanımlayabiliriz. Bu durumda sosyalizmi, bir amaca ulaşmak için araç olarak kullanmak ya da sosyalizmi bir amaç olarak almak bunu gerçekleştirmek için başka bir şeyi araç olarak kullanmak mümkündür.

Biz burada ayrılıkçılık (seperatizm) ile sosyalizmin arasındaki ilişkileri de amaç - araç bağlantısı açısından inceliyeceğiz. Çünkü Türkiye'deki sosyalizmin nitel ve nicel karakterini saptamada buna zorunluluk vardır.

Sosyalistlik genel olarak kapitalist toplumdaki çelişkileri gidermeye yönelik bir eylemdir. Çağımızda toplumda görülen çelişkileri dört noktada toplayabiliriz.

1 — Emekle - kapital arasındaki çelişki,
2 — Yönetenle yönetilen arasındaki çelişki,
3 — Ezen ulus - ezilen ulus arasındaki çelişki,
4 — Kadın - erkek arasındaki çelişki.

Bu dört çelişkiden birincisi neden, diğerleri sonuçtur. Birincisi çözülünce diğerleri kendiliğinden çözülür.

Fakat kapitalizmin yeteri kadar gelişmediği ülkelerde emek - kapital çelişki, yönete n- yönetilen, ezen ulus - ezilen ulus, sömüren cins - sömürülen cins çeliş-

kileri gibi görünür. Şöyle ki: Kapitalizmin gelişmediği ülkelerde emek - kapital çelişkisi, zenginlik yoksulluk çelişkisi biçimini alır. Bu da hukukta ödev ve hak sözcükleriyle ifade edilir. Örneğin zenginin istediğini yapmak ve istediği malı almak hakkı vardır. Oysa yoksul ancak cüzdanının izin verdiğini alabilir, ya da yapabilir. İstediğini alması ya da yapması hırsızlık gasp v.b. sonucunu doğurur. Suç işlemiş olur. Buna göre zenginin istediğini alması, yapması hakkı, yoksulun ise parasının izin verdiğini yapması ödevidir.

Bu açıklamaya göre emek - kapital çelişkisi hak ve ödev çelişkisine dönüşür. Zengin için hak, yoksul için ödev sözkonusudur. Nitekim Ziya Gökalp da Türkiye'nin kapitalist bir ülke olduğunu düşünerek «sakın hakkım var deme, hak yok, ödev vardır. Gözlerimi kaparım, ödevimi yaparım» demektedir. Ziya Gökalp bu öğüdü verirken Türkiye halkını bir bütün olarak göstermek istemişse de gerçekte bu öğüt varlıklı sınıfın, yoksul sınıfa öğüdüdür. Varlıklı sınıf her zaman yoksul sınıfa ödev görüşünü aşılamaya çalışmıştır. Bunun en güzel örneği eski Roma'daki Agrippa'dır. Eski Roma'da bir ara patriçilerle pleblerin arası açılmış, plebler bir genel boykota gitmişlerdi. Bunun üzerine patriçilerin temsilcisi Agrippa, pleblere aşağıdaki kıssayı anlatmış ve bundan bir hisse çıkarmalarını istemiştir. «Bir gün el ayak; mideye, erkeklik organına başkaldırmışlar. Demişler ki, bütün zahmeti biz çekiyoruz, sefasını ise mide ve erkeklik organı sürüyor. Bunun üzerine baş peki öyleyse çalışmayın, demiş. Sonunda el ayak besi alamaz olmuş, böylece baş da dahil bütün bir beden ölmüş.» Agrippa bu kıssadan şu hisseyi çıkarıyor. Beden bir bütündür. Aralarında ancak bir ödev farkı vardır. Önemli olan belli bir

organın daha çok doyurulması değil, bütün bedenin doyurulmasıdır. Pleblerin görevi de bu bütünün oluşması için gereken ödevleri yerine getirmektir. Plebler boykotu kaldırmışlar. Yine ödevlerine (!) başlamışlar Agrippa örneği varlıklı sınıf yoksul sınıfı sömürmede ödev kavramına dayanmaktadır. Yoksul sınıf da varlıklı sınıfa karşı varlığını ödev kavramı yerine hak kavramını yerleştirmede görür.

Demek ki emek kapital çelişkisinin gelişmediği yerlerde hak ödev çelişkisi öne geçer. Bu da ezen ulus - ezilen ulus, yöneten yönetilen, sömüren cins sömürülen cins çelişkilerinin hukuktaki ifadesidir. Temel çelişki olan emek - kapital çelişkisi böylece gizlenmiş (!) olur.

1909 - 1949 dönemi Türkiye'sinde göze çarpan temel çelişki yukarıda açıkladığımız nedenlerle emek kapital çelişkisinin hak - ödev biçimini alır. Bu da yöneten sınıf - yönetilen halk, ezen ulus - ezilen ulus, sömüren cins sömürülen cins çelişkilerinin bir görünümüdür.

Konuya açıklık getirmek için bunu bir örnekle açıklayalım. Voltaire Candide'sinde Osmanlı toplumunda yöneten ve yönetilen ilişkisini şöyle açıklar. Candide, Osmanlı bilginlerine toplumların nasıl yönetilmesi gerektiği sorusunu sorar. Osmanlı bilginleri toplumların yönetiminde bireylerin istençlerinin bir rolü olamayacağını, bunun Tanrı'ya ait bir görev olduğunu söylerler. Örnek olarak bir gemiyi yürüten kaptan geminin rotasını saptarken yolcularının görüşünü almaz. Toplumu yöneten tanrı da toplumun rotasını çizerken kullarının görüşünü almaz.

Pek doğaldır ki, bu görüşün egemen olduğu bir toplumda yöneten sınıf yönetilen halk çelişkisi ol-

maz. Çünkü yönetme tanrıya özgüdür. Yöneticileri tanrı görevlendirmiştir. Bu açıdan sorun bir ödev kavramına indirgenmiş olur. Aynı görüş ezen ulus - ezilen ulus, sömüren cins - sömürülen cins çelişkileri için de sözkonusudur. Bunlar da ödev kavramına indirgenebilir. Nitekim Platon barbarların Yunanlıların emrinde olmasını, kadının erkeğin emrinde olmasını istemiş ve ödev kavramını benimsemişti.

Gerek Osmanlı İmparatorluğunda ve gerekse Türkiye Cumhuriyetinde temel ilişki (emek kapital) kendini ezen ulus - ezilen ulus biçiminde göstermiştir. Bunun nedeni Osmanlılarda ve Türkiye Cumhuriyetinde gerek nitel, gerek nicel olarak ırkların önem taşımasıdır. Bu çelişkiyi çözmek için Osmanlılardan ya da Türkiye Cumhuriyetinden ayrılıp bağımsız bir burjuva devleti kurmak soruna bir çözüm getirmez.

Bir an için bu durumun gerçekleştiğini kabul etsek bile, yine ayrılan ulusun halkı bu kez kendi ulusunun burjuvası tarafından sömürülecektir. Bu açıdan ayrılıkçılık çelişkileri çözmek yönünden doğru sonuç vermez. Gerçek çözüm ezilen ulusun ezen ulusun proletaryası ile birlikte emek - kapital çelişkisini gidermeye çalışmasıdır.

Genellikle ezilen ulusun burjuvazisi bu gerçekleri bilir. Ama kendi ulusunun proletaryasından gizler ve ezilen ulusun bağımsızlığa kavuştuğu anda sömürüden kurtulacağı yalanını yayar.

Yine ezen ulusun burjuvazisi de, ezen ulusun proletaryasına ezilen ulusun burjuvazisinin yokedilmesiyle sömürüden kurtulacağı yalanını yayar. Ezilen ulus burjuvazisinin mallarına konacakları masalını anlatır.

Ezen ve ezilen ulus çelişkisinden ezen ve ezilen ulusların burjuvaları yararlandığı gibi bundan sosyalistler de yararlanmışlardır. Sosyalistler egemen güçleri yıkmakta, ayrılıkçı burjuvaziden yana görünmek suretiyle egemen güçleri zaafa düşürebilirler. Ayrılıkçı burjuvalara eyleme geçmeleri için istedikleri ödünü verebilirler. Sözlerimizden sosyalistler amaçlarına varmada ayrılıkçı burjuvaları araç olarak kullanırlar, diğer taraftan, ayrılıkçı burjuvalar da amaçlarına varmada sosyalistleri araç olarak kullanabilirler.

Görülüyor ki ayrılıkçılık ele alındığı sınıf açısından amaç da olabilir, araç da olabilir. Bu nokta sosyalistlerin ve ayrılıkçı burjuvaların bilinç - güç istenç bütünlüğünün çarpışmasına göre biçimlenir.

Hemen şunu da hatirlatalım ki, biz burada dünyadan yalınlanmış bir ülkede ezen ulus - ezilen ulus çelişkisini incelemekteyiz. Bu bakımdan bu çelişki ülkenin iç dinamizmi açısından biçimlenmiştir. Eğer ülkeyi dünya ile bağlantıları içinde ele alırsak, O zaman ezen ulus - ezilen ulus çelişkisi, yukarıda açıklanan nedenlere ek, bir de emperyalizmle iç kapital çelişki nedenini dikkate almamız, biçimlenmeyi ona göre saptamamız gerekecektir. O zaman dış emperyalistler, ülke içindeki ezilen ulusu, ezen ulusa karşı kullanma yoluna da başvurabilir. Konuya açıklık getirmek için bunu örneklerle açıklayalım. Azerbaycan ayrılıkçısı Resülzade Mehmet Emin, Başkırdistan ayrılıkçısı Zeki Velidi Togan, ülkelerini bağımsızlığa kavuşturmak için Çarlık Rusyası bolşevikleriyle birlikte eylemde bulunmuşlar, bağımsızlıklarına kavuşmak için bolşevikleri araç olarak kullanmışlar ve bağımsızlıklarına da kavuşmuşlardı. Burada Resülzade, Zeki Velidi

için sosyalistlik bir araçtı. Azerbaycan'ın, Başkırdistan'ın bağımsızlığı ise bir amaçtı.

Öte yandan bolşevikler de Çarlık güçlerini ezmek için bu ayrılıkçılara gerekli ödünü vermişler ve çarlığı parçalamada bunları araç olarak kullanmışlardı. Demek ki bolşevikler için ilk aşamada Çarlığın yıkılması amaç, ulusların bağımsızlığı, örneğimizde Azerbaycanlıların, Başkırtların bağımsızlığı, araçtı. Bu evrede hem bolşevikler, hem ayrılıkçılar amaçlarına ulaşmışlardır.

Birinci aşama tamamlandıktan sonra, yani çarlığın yıkılışından sonra durum değişmiştir. Çünkü Azerbaycan ve Başkırdistan kurulmuştu. Bu durumda Bolşevikler, bağımsızlıkçı Azerbaycan'lılar ve Başkırdistan'lılar birbirlerini karşılıklı araç olarak kullanmışlardı.

Acaba gerçekte kimler amacına ulaştı? Gerçekte araç olanlar kimlerdi? Bu soruların karşılığını ancak bu sürenin stabilizasyonunda (sürecin o evresinin bitiminde) bulabiliriz.

Oysa Azerbaycan'ın, Başkırdistan'ın bağımsızlıklarını kazanmalarıyla, bunlar amaçlarına ulaşamadılar. Belli bir tarihte bunlar bağımsızlıklarını yitirerek Sovyetler Birliği'ne girdiler. Böylece yeni bir evre başlamış oldu. Birinci evrede Resülzade Mehmet Emin ve Zeki Velidi Togan bolşevikleri araç olarak kullanmışlardı, daha sonra kendilerinin çarlığın yıkılmasında bilşeviklerce araç olarak kullanıldıklarını anladılar.

Ayrılıkçılar (separatistler) tarafından sosyalizmin araç olarak nasıl kullanıldığını, yine sosyalistler tarafından da ayrılıkçılığın araç olarak nasıl kullanıldığını yukarıda açıklamıştık. Burada şu nokta açıklık kazanmaktadır. Bu da ayrılıkçı burjuvazinin sosyalizmi

sosyalistlerin de ayrılıkçı burjuvaziyi araç olarak kullanmaları ve birbirlerini yıkmaya yönelik bir amaçları olmasıdır. Oysa her sosyal süreçte yıkma ve yapma bir aradadır. Bunlar bir diftong halindedir. Biri yıkılırken diğeri doğar. Birinin yıkılmasını beklemeden diğer kurulur. Onun için sosyalistlerle ayrılıkçıların birbirlerini araç olarak kullanmaları yıkma sonucunu doğurur, ama yapmaya olanak vermez. Buradaki araç ve amacı olgusal olarak değil, ussal olarak alıyoruz.

Bu durumda azınlıkların sosyalistliği ayrılıkçı, ulusal bir sosyalistlik değil, yine egemen ulusun da sosyalistliği ulusalcı bir sosyalistlik değil, bütünleştirici evrensel bir sosyalistlik olmalıdır.

Gerçekte ezen ulus ezilen ulus çelişkisi, yöneten sınıf yönetilen halk ilişkisinin bir sonucudur. Belli bir kültür düzeyine ulaşmamış çeşitli ırklardan ve milliyetlerden kurulmuş devletlerde yukarıdaki gerçeklerin farkına varılamaz. Yöneten sınıf yönetilen halk çelişkisi bu tür devletlerde ezen ulus - ezilen ulus biçiminde görünür. Durumu kendi tarihimizden örneklerle açıklayalım. Osmanlı İmparatorluğunda yöneten sınıf Oğuz Türk hanedanıydı. Fakat Osmanlı Devletini oluşturanlar Arap, Kürt, Arnavut... vb. Bu niteliklerinden dolayı yöneten sınıfın Oğuz Türk boyu olduğunu gizlemek gereğini duyuyordu. Nitekim Oğuz Türk boylarından Tokatlı ozan Lâli kendini İran'lı ahund olarak tanıtmış ve Osmanlı sarayına girmişti. Sonradan durum anlaşılınca saraydan uzaklaştırılmıştı. Bunun üzerine yazdığı ünlü, tarihsel taşlamasında bir kişinin sarayda saygınlık görebilmesi için onun Türk olmaması gerektiği düşüncesini belirtmiştir.

Dünyadan yalanlanmış bir ülkede ezen ulus - ezi-

len ulus çelişkisi yöneten sınıf - yönetilen halk biçiminde belirir. Yöneten sınıf - yönetilen halk çelişkisinin giderilmesinde, ya melami ,ahi gibi islâmi üretim birliklerinin kurulması ya da islâmi olsun olmasın meslek locaların yaygınlaşması gerekir. Birinciye örnek, Göynük'te bıçakçı Şükrü, Kâğıthane ve Silivri'de sütçü Beşir, Zeyrek'te peştemalcı İdris-i Muhtefi... vb. tekkelerini: ikinciye örnek olarak Kör Ali Bey'in Teşkilât-ı Mahsusa-i Ticariyelerini gösterebiliriz.

Gerçekte ne dünyadan yalınlanmış bir Türkiye, ne de Türkiye'den yalınlanmış bir dünya sözkonusu olabilir. Bu bakımdan Türkiye'de sosyalizmin - komünizmin dünya redörleri içinde ele alınması gerekir.

DÜNYADAN YALINLAŞMAMIŞ TÜRKİYEDE SOSYALİSTLİK - KOMÜNİSTLİK

Bu durumda Türkiye'de emek kapital çelişkisi ya evrensel emek - kapital çelişkisinin (II, III, IV. Enternasyonaller) Türkiye düzenindeki yansıması biçiminde, ya da Türkiye'de yöneten sınıf yönetilen halk, ezen ulus - ezilen ulus, sömüren cins - sömürülen cins çelişkilerinin evrensel emek - kapital çelişkisi içindeki (II, III, IV Enternasyonaller) yansıması olacaktır.

Gerçekte bu iki yansıma yani evrensel emek - kapital çelişkisinin Türkiye'ye yansıması ile, Türkiye'deki çelişkilerin evrensel emek kapital çelişkisine yansıması birbirleriyle çakışır.

Bu bakımdan bunları birbirlerinden ayırmadan ele almak gerekir. Evrensel emek II, III, IV enternasyonaller biçiminde örgütlenmiştir. Evrensel kapital City - Wall Street biçiminde örgütlenmiştir. Buna gö-

re evrensel emek - kapital çelişkisi enternasyonaller ile City Wall Street çatışmasıdır. Türkiye'deki sosyalistlik komünistlik de ya enternasyonallerle City - Wall Street'in çarpışmasının Türkiye'deki yansıması, ya da Türkiye'deki çelişkilerin enternasyonaller ile Wall Street çatışmasına yansımasıdır. Bunlardan birincisi sosyal kurtuluşçuluğu, ikincisi de ulusal kurtuluşçuluğu temsil eder. Sosyal ile ulusal kurtuluşçuluk özdeş niteliktedir. Biz anılarımızı bu noktayı dikkate alarak hazırladık.

Bu görüşlerimizin Osmanlı toplumuna uygulandığınında nasıl bir biçim aldığını görelim.

* * *

Osmanlı İmparatorluğunda sosyalistlik emek sermaye çelişkisinden değil, yöneten - yönetilen çelişkisinden doğuyordu. Sosyalistlik ezilen, yönetilen ulusun, ezilen, yönetilen ulus olmaktan çıkması olarak kendini göstermiştir. Bu çıkma iki yolla kendini gösterir. Biri yöneten - yönetilen, ezen - ezilen ulus kavramalrını aşmak ve insan kavramına ulaşmak, sosyalistlerin görüşü budur. Diğeri yöneten ve ezen ulustan ayrılmak ayrılıkçılığı gerçekleştirmektir. Bu da ulusal burjuvazinin görüşüdür.

Osmanlı ülkesinde, ermenilerde, bulgarlarda, yahudilerde (Ladigon'larda), hatta arnavutlarda bu iki görüş kendini göstermiştir.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi azınlıklar için doğru olan görüş ayrılıkçılık değil, uluslarüstü olmaktır. Başka deyişle ulusalcı, uluslarasıcı değil, uluslarüstü, evrensel bir sosyalizme ulaşmak, insana ulaşmak olmalıydı.

Oysa böyle olmamıştır. Azınlıklar genellikle ayrılıkçılığa eğilim göstermişlerdir. Örneğin Ermeni Köylü Sosyal Demokrat Partisi (Hınçak) gibi. Buna karşılık Yahudiler (Ladinog'lar) Osmanlı ulusları arası federasyonu önermişlerdir. Örneğin Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu gibi.

Hemen şunu söyleyelim ki, bu federasyon Selanik çevresine özgü bölgesel bir durumda kalmıştır. Osmanlı ülkesindeki ulusların sosyalist örgütleri hiç bir zaman ortak bir eylemde bulunmamışlar. Her biri ayrı ayrı kendi görüşlerini savunmuşlardır.

ULUSAL KURTULUŞÇULUK VE SOSYALİZM

Osmanlı ülkesindeki Türklerden Sosyalizme eğilim gösterenler pek doğaldır ki, Osmanlı'dan ayrılma yönünde bir sosyalizmden yana olamazlardı. Çünkü bunlar egemen ulusun baskısı altında değillerdi. Bunlar yönetici sınıfın ve kapitalin baskısı altında idiler. Bunların sosyalistliği ya emek sermaye çelişkisine (gerçek sosyalizm) ya da yöneten - yönetilen çelişkisi ile kadın ve erkek arasındaki çelişkiye dayanabilirdi.

Bu durumda Osmanlı İmparatorluğundaki sosyalist eğilimli Türkler ya uluslar üstü bir görüşü, ya da uluslararası bir görüşü savunan sosyalistlirle işbirliği yapabilirlerdi. Ayrılıkçı azınlık sosyalistleriyle asla. Bundan dolayı Osmanlı Türk sosyalistleriyle ermeni, rum sosyalistlerinin ortak çabaları olmamıştır. Osmanlı Türk sosyalistleri ile Selânik Sosyalist İşçi Federasyonunun yakın ilişkileri olmuştur. Osmanlı Türk sosyalistlerinden Rasim Haşmet, Enis Avni (Aka Gündüz), Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin... v.b. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonuna girmişlerdir. Ab-

raam Benaroya, Dimitar Vlahof (Vlahof Efendi)... v.b. ile birlikte çalışmışlardır.

Bunun nedeni Selanik Sosyalist İşçi Federasyonunun ulusal ayrılıkçı olmaması, sosyal kurtuluşçu olmasıydı. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonunun çıkardığı İŞÇİ gazetesi, dört dilden çıkıyordu. Yani gazetenin bir bölümü Türkçe, bir bölümü Rumca, bir bölümü Bulgarca, bir bölümü Yahudice (Ladinog'ca) idi.

Bu federasyona Ermeniler'in katılmamış olmasını coğrafî nedenlere bağlamak yersizdir. Bunun nedeni Ermeni sosyalistlerinin ayrılıkçı olmuş olmalarıydı.

Pek doğaldır ki, bu Osmanlı Türk sosyalistleri uluslararası bir sosyalizmi savunurlarken ezen uluslara yani emperyalistlere karşı ezilen uluslarla bir tutumdaydılar. Kendileri başka ulusları ezmeye karşı idiler. Fakat kendilerinin ezilmelerine de izin veremezdiler. Bu açıdan da ulusal kurtuluşcuydular.

Osmanlı Türklerinde uluslarüstü sosyalizmini savunanlar Weitling ütopik komünizmini öneriyorlardı. dı. Ben bunların Weitling komünizmini bildiklerine dl inanmıyorum. El yordamı ile bu yolu bulmuşlardı. Kör Ali Bey, Memduh Şevket Esendal, Muhittin Birgen... v.b. Bunlar da ulusun ulusu sömürmesine karşı oldukları için ulusal kurtuluşçuydular.

1919 - 1923 Türkiye'sinde City Wall Street egemenliğine karşı Türkiye'nin müslüman halkı ulusal kurtuluşları için II, III, IV. enternasyonallerl ilgi göstermiştir. Bu enternasyonallerden City - Wall Street'e karşı en güçlüsü III. enternasyonaldir. Bu bakımdan Türkiye'nin müslüman halkı III. enternasyonale yakınlık göstermiştir. Enver Paşa, Dr. Nazım, Kara Vasıf, Baha Sait, Şevket Galatalı, Küçük Talat, Ali Fuat Ce-

besoy, Celal Bayar, Mareşal Fevzi Çakmak, Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Arap Hakkı, Fuat Sabit ve Mustafa Kemal Atatürk.

Talât Paşa, Nuri Aziz Midyat, Nisim Mazliyah, Salah Cimcoz, Prof. Hüseyinzade Ali Turan... v.b. ise City Wall Street'e karşı II. enternasyonalden yararlanmayı düşünmüşlerdir. II. enternasyonalle yaptıkları temaslar olumsuz sonuç verince bunlar da III. enternasyonal sosyalizmine geçmişlerdir. IV. enternasyonal bir örgüt halini almamış, Cily - Wall Street'e karşı bir güç olamamıştır. Bu yüzden IV. enternasyonale ilgi de olmamıştır.

Türkiye'nin ulusal kurtuluşçularının III. enternasyonalle ilişkileri pek doğadlır ki, tek taraflı bir tasarruf değildir. Yani ne Türkiye'li ulusal kurtuluşçuların isteğine III. enternasyonal doğrudan doğruya evet diyecektir; ne de III. enternasyonalin isteklerini Türkiye'li ulusal kurtuluşçular doğrudan doğruya evet diyecektir. Bu ilişki iki taraflı bir tasarruftur. Her iki taraf da karşılıklı ödünler verip uzlaşırlarsa olumlu bir sonuç alabilirdi. Bu açıdan hem Türkiye'nin ulusal kurtuluşçularının, hem de III. enternasyonalcilerin temel görüşlerini bilmemiz gerekir. Ayrıca her ikisinin belli bir platformda uzlaşabilmeleri için verecekleri ödünleri bilmemiz gerekir.

Türkiye'li ulusal kurtuluşçuların görüşleri üç doğrultudadır.

1 — Eski Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine giren müslüman ulusları sosyalist bir federasyonda toplamak. Talat Paşa, Prof. Hüseyinzade Ali Turan, Kürt sosyalistlerden Nuri Aziz Midyat, Suriye'li İbrahim Safa, Şeyh Salih, Hacim, Fas mucahitlerinden Ata, Kafkasya'lı Ali Saip, Hindistan'lı Abdülcebbar ve

Abdülsettar, Tunus - Cezayir'den Şeyh Mehmet Salih, İsmail Safai, Trablusgarp'tan Yusuf Şetvan, Mehmet Salih Şerif... v.b. Bu tür sosyalizmin ideologu Prof Hüseyinzade Ali Turan'dır. Bu görüşünü II. enternasyonale bir rapor halinde sunmuş, II. enternasyonal bu raporu reddetmiştir.

2 — Anadolu, Irak, Suriye, İran, Çin ve Çarlık Rusya'sındaki Türk müslümanları bir Turan İslâm sosyalist cumhuriyeti kurmak. Enver Paşa, Topal Necati, Fuat Sabit, Neriman Nerimanov, Karabey Karabekov... v.b.

3 — Yalnızca kendi ülkesindeki insanları kurtarmak. Mustafa Kemal, Celâl Bayar, Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Arap Hakkı, Resûlzade Mehmet Emin, Zeki Velidi Togan... v.b.

Şimdi III. enternasyonalin temel düşüncelerini belirtelim. III. enternasyonalin temel ideolojisi, kemikleşmiş biçimi 1928'de belirir. Buna göre III .enternasyonalizmi eski çarlık devleti sınırları içinde geçerli olacak bir sosyalistliktir. Eski çarlık sınırları içinde sosyalizmin tam olarak gerçekleşmesinden sonra bu sosyalistlik dünya sosyalizminin gelişmesine çaba gösterecektir. Buna karşılık dünya sosyalistleri de Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin geliştirilmesine katkıda bulunacaklardır.

Bu durumda III. enternasyonalin Türkiye'li ulusal kurtuluşçulardan üçüncü maddede gösterilenlerle uzlaşması birinci ve ikinci maddelerde göstsrilenlerle çelişmesi gerekir. Biz şimdi mütareke yıllarına kadar olan anılarımızı açıklayacak, bundan sonra İslâm ve Türk dünyasını ilgilendiren sosyalizm üzerinde çok kısa bir değerlendirme yapacak ve bundan sonra da TKP üzerindeki anılarımıza geçeceğiz.

1. III. ENTERNASYONAL ÖNCESİ

Meşrutiyetle İlgili Anılarımız

MEŞRUTİYETLE İLGİLİ ANILARIMIZ ★ BRANKO MERCANOPULOS ★ MÜNİR SÜLEYMAN ÇAPANOĞLU ★ RASİM HAŞMET ★ RASİM ŞAKİR ŞAHABETTİN KIZILSENCER ★ BABA RIFKI

Sosyal konularla ilgilenmemiz 1930 yıllarıdır. Bu yıllardan önce çocuktuk. Bu yüzden II. Meşrutiyet dönemi sosyalizmiyle görgüsel olarak bir anımız olamaz. Ancak II. Meşrutiyet dönemi sosyalistlerinden ilişkide olduğumuz kişilerin bize anlattıkları sözkonusu olabilir. Bu dönemin sosyalistlerini Selânik, İstanbul ve İzmir sosyalistleri olarak üç kümede toplayabiliriz. Selânik ve İzmir sosyalistlerinden hiçbiri ile ilişkim olmadı. Bu nedenle bunlar üstüne hiç bir anım yoktur. İstanbul sosyalistlerinden Branko Mercanapulos ile tanıştım. Ondan Osmanlı sosyalizmi üzerine geniş bilgiler aldım.

Osmanlı sosyalistleri arasında yer almamış, fakat Osmanlı sosyalistlerle yakın arkadaşlık kurmuş olan Münir Süleyman Çapanoğlu ile de tanıştım. Ondan da ayrıntılı bilgiler aldım. Selânik sosyalistlerinden Rasim Haşmet'in oğlu Ressam Haşmet Rasim Akal'la yakın arkadaşlık kurdum. Akal'dan babası hakkında da çok kısa bilgiler aldım.

Osmanlı Sosyalist Partisi önderlerinden ve bir ara «Osmanlı Müstakil Sosyalist Fırkası»nı kurmuş olan Rasim Şakir hakkında da ailem çevresinden bilgiler edindim. Rasim Şakir Girit'li idi. Kendisiyle ailece tanışırdık.

Bilecik'te sürgün bulunduğum dönemde orada emekli öğretmen Şahabettin Kızılsencer'le tanıştım. Bu kişi de Osmanlı Sosyalist Partisinin Edirne şubesini açmıştı. Ondan da bu parti hakkında bazı bilgiler aldım.

İstanbul'da Cağaloğlu'ndaki Klod Farer kahvesinde İskeçe'li Celâl Bey adındaki biri ile tanıştım. Celâl Bey İskeçe'de oraya göçetmiş olan Osmanlı sosyalistlerinden Baba Rıfkı ile tanışmış, yakın arkadaşlık kurmuş, ondan bazı bilgiler edinmişti.

Bizim Osmanlı sosyalizmi hakkındaki kaynaklarımız özet olarak bu kadardır. Şimdi sıra ile bunlardan aldığımız bilgileri aktaralım.

BRANKO MERÇANAPULOS

Branko Mercanapulos ile İstanbul'da Petrograd pastanesinde tanıştım. Bu kişi Petrograd pastanesine seyrek olarak gelirdi ve Fuat Sabit'in masasında otururdu. Ben de bu pastanenin müdavimlerinden idim. Mercanapulos benim sosyalist eğilimli olduğumu öğ-

renince bir gün ikimiz aynı masada tek başımıza oturduk. II. Meşrutiyet dönemi sosyalizmi konusunu görüştük ve gelecekle ilgili değerlendirmeler yaptık. Benim değerlendirmelerimi beğenmmiş olacak ki kendisiyle bir daha görüşmedik.

Branko Mercanapulos aslen hıristiyan arnavuttur. II. Meşrutiyet döneminde sosyalist dergilerde Branko Mercanapulos adıyla yazılar yazmıştır. «Bağımsız Arnavutlukla ilgili yazılarında Branko Mercani imzasını kullanmıştır. «Hürriyet ve İtilâf Fırkası»nın, «Fırka-i İbad'»nın ve «İtthat ve Terekki» ye karşı diğer kuruluşların yayın organlarında Ali Baha imzasını kullanmıştır.

Bu bilgilere göre bu kişinin sosyalist yayınlardaki yazılarda adı Branko Mercanapulos, «Bağımsız Arnavutluk» la ilgili yayınlardaki yazılarında Branko Mercani, insan hak ve özgürlükleri ile ilgili yayınlardaki yazılarında ise Ali Baha'dır.

Branko Mercanapulos sosyalist nitelikteki, «iştirak» dergisinin çıktığı dönemde İstanbul'daki Fransız liselerinden birini bitirmiş bulunuyordu. Dergideki yazılar onu ilgilendirmiş ve dergiyi yayınlayanlarla ilişki kurmuştu. Derginin sahibi Sosyalist Hilmı kültürce geri idi. Yabancı dil bilmiyordu. Sosyalist Hilmi Branko'nun yabancı dil bilmesinden ve az çok bir eğitimi olmasından dolayı onunla ilgilendi. Branko Mercanapulos da «İştirak» dergisine Fransızca dergilerden çeviriler yapmaya başladı.

Sosyalist Hilmi Fransa'daki sosyalistlerden özellikle Jean Jaurés'in adını duydu. Bir gün Hilmi Branko'yu gördü ve ona Jaurés'le, Sfio (İşçi Enternasyonalinin Fransız seksiyonu) ile ilişki kurmak gerektiğini ve Türkiye'de bu doğrultuda bir partinin

kurulmasının uygun olacağı görüşünü açıkladı. Branko'dan Jaurés'e bir mektup yazmasını istedi. Mektupta Osmanlı toplumuna uygun düşecek bir sosyalist parti programı yapması iseteği yer alacaktı. Branko Fransızca olarak bu mektubu yazdı. Hilmi'nin imzasıyla Jaures'e gönderildi. Jaures'den olumlu karşılık geldi, Branko mektubu Türkçe'ye çevirdi. Jaures'in Osmanlı Sosyalist Fırkası için öngördüğü koşullar çerçevesinde Branko Osmanlı Sosyalist Partisi programını yazdı. Branko'nun bana anlattığına göre Osmanlı Sosyalist Partisinin kurucusu kendisi olmaktadır.

Branko'ya göre Osmanlı Sosyalist Partisi'nin temel yanılgısı bilgi noksanlığıdır. Ayrıca bu partinin ideologları durumunda olan kişilerin, biraz Fransızca bilmiş olmalarını yeterli görmeleridir. Branko bana «ben de içlerinde olmak üzere Osmanlı sosyalist partisindeki kişilerin yazılarının hepsi Fransızcadan çevrilmiş yazılardır. Bunlar da sosyalizmin klasik metinlerinden olmayıp, propaganda dergilerinde çıkan yazılardır» dedi.

Mahmut Şevket Paşa'ya düzenlenen suikast üzerine Osmanlı sosyalist partisi kapatıldı. Partinin etkin kişileri sürgüne gönderildi. Bunun üzerine Branko Osmanlı sosyalist hareketiyle ilişkisini kesti. Arnavutluk bağımsızlık hareketine karıştı, Arnavutluk'a gitti. Kral Zogo'nun Arnavutluk'a egemen olması üzerine Arnavutluk'tan ayrıldı, Türkiye'ye döndü. Türkiye Cumhuriyeti döneminde yine gazetecilik mesleğine döndü. Babıali çevresi Branko'yu Ali Baha diye tanır. II. Dünya Savaşı sırasında «Hür Arnavutlar» örgütüne girdi. Arnavutluk'un bağımsızlığı için Nazi'lerle savaştı. Branko Mercani hayatı-

nın sonuna kadar II. Enternasyonal sosyalizmine bağlı kaldı. III. Enternasyonal sosyalizmine karşı çıktı. Arnavutluk'ta III. Enternasyonal sosyalistleri Enver Hoca duruma egemen olunca Arnavutluktan ayrıldı. Münir Süleyman Çapanoğlu'dan aldığım bilgiye göre II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'ye dönmüştür. Ben o tarihlerde Bilecik'te idim. Onunla bir ilişkim olmadı.

MÜNİR SÜLEYMAN ÇAPANOĞLU

Münir Süleyman Çapanoğlu'nun Osmanlı Sosyalist Partisiyle bir ilişkisi olmamıştır. Kendisi Hürriyet ve İtilaf fırkasına mensuptu. İyi bir gazeteci idi. Mütareke yıllarında Sosyalist Hilmi'nin çıkardığı «İdrak» gazetesi'nin yazışileri müdürü idi. Bu sıfatı dolayısıyla Hilmi ile ve diğer Osmanlı Sosyalistleri ile yakın ilişkileri olmuştur. Bu nedenle onun sosyalistlerle ilgili bilgileri birinci derece kaynak niteliğindedir. Kesin olarak diyebiliriz ki Hilmi hakkındaki en doğru bilgiye Münir Süleyman Çapanoğlu sahipti. Münir Süleyman Çapanoğlu Hilmi hakkında geniş bilgi veren bir kitap da hazırlamıştır. Şimdi bu kitabın nasıl hazırlandığına değinelim.

Bir ara Cumhuriyet Halk Partisi'nin Erzincan milletvekilliğini yapmış olan Nusrat Safa Coşkun CHP Eminönü ilçe başkanı olan Muzaffer Ekinoğlu'nu buluyor. Ekinoğlu'nun parasal durumu iyidir. Ona ortak bir gazete çıkarmak önerisinde bulunuyor. Gazete çıkarmada anlaşıyorlar. «Zaman» adıyla bir günlük gazete yayınlıyorlar. Çapanoğlu bu gazetenin ilk sayısından başlayarak Hilmi ile ilgili bir yazı dizisi yayınlıyor.

Bu sıralarda Çapanoğlu şeker hastasıdır. Kısa bir süre sonra iki gözü de kör oluyor. Gözleri kör olunca Hilmi ile ilgili yazı dizisini kitaplaştırmak istiyor.

Çapanoğlu benim yakın arkadaşımdı. Bu isteğini bana açtı. Kitabı hazırlamada benden yardım istedi' Beni kitap lığına çağırdı. Kuvvetli hafızasına dayanarak bana «falan gazetede, falan dergide Hilmi ile ilgili yazılar vardır, bunlar Hilmi ile ilgili yazı dizisinde yer almamıştır» dedi. Ben onları buldurm. Onları yazı dizisinin gerekli yerlerine koydum. Dizi kitap haline geldi. Zaman gazetesindeki yazı dizisi ile kitap arasındaki fark bana aittir. Ancak bu fark Çapanoğlu'nun istediği biçimde ve yönde olmuştur.

Çapanoğlu Hilmi'ye ait kitabında Hilmi ile ilgili bütün bilgileri vermemiştir. Buna Hilmi'ye ait, kitapta yer almayan pek çok anısını aktarmıştır. Ulusal tarihimizi aydınlatıcı nitelikte gördüklerimi buraya aktarıyorum. Bu aktarma sırasında kendi değerlendirmelerimi de belirteceğim.

Sosyalist Hilmi, II. Abdülhamit döneminde ayınpe (askeri polis örgütü) örgütünde çalışmıştır. Uzun süre Şair Eşref'in, Tevfik Nevzat'ın (Osmanlı Sosyalistlerinden Refik Nevzat'ın ağabeyi) ve bu gruba giren diğer kişilerin Hilmi'nin jurnalı ile sürgün edildikleri görüşü yaygındı. Oysa 1908 devriminden sonra jurnallar üzerinde yapılan çalışmalarda Hilmi'nin herhangi bir jurnalına rastlanmamıştır. Yukarıda adı geçen kişilerin sürgün edilmeleriyle Hilmi'nin bir ilişkisi yoktur. Hilmi'nin askeri istihbaratla ilgilendiği anlaşılmıştır.

Hilmi'nin Osmanlı Sosyalist Partisini kurmasında iki kişinin etkisi olmuştur. Biri Kürt Şerif Paşa,

diğeri de Yahudi Vitali efendidir. Kürt Şerif Paşa'nın İttihat ve Terakki Fırkasına karşı olan ve Osmanlı İmparatorluğunun Almanlarla değil, İngilizlerle yakınlık kurmasını öneren bütün yayınları ve kuruluşları beslediği kesindir. Sosyalist Hilmi'nin partisi de, yayınları da bu doğrultuda olduğu için, bunları da Şerif Paşa'nın beslemiş olması gerekir. Nitekim bu partinin kurucularından Pertev Tevfik Şerif Paşa'nın özel sekreteri idi. Yine bu partinin kurucularından Ali Namık da Şerif Paşa'nın güvenilir kişilerindendi.

Osmanlı Sosyalist Partisi Paris Şubesi de Şerif Paşa'nın kurduğu Osmanlı Islahat-ı Umumiye partisiyle bir ortak cephe kurmuştu. Yine Şerif Paşa Paris'te bulunduğu sıralarda Sosyalist Pierre Lafitte ölmüştü. Pierre Lafitte'in mezara konuluşu sırasında Fransız sosyalistleri, Osmanlı Sosyalistlerinin de bulunmalarını ve bir konuşma yapmalarını sağlamak için Şerif Paşa'dan yardım istemişlerdi. Şerif Paşa da törende Osmanlı Sosyalistleri adına Ahmet Rıza'nın da bulunduğu bir grubun katılması ve Ahmet Rıza'nın bir konuşma da yapmasını uygun bulmuştu. Ahmet Rıza bey de Osmanlı Sosyalistleri adına orada bir konuşma yapmıştı.

Hepimiz biliriz ki Ahmet Rıza bey Sosyalist değil pozitivisttir. Sosyalizmle bir ilişkisi yoktur. Ama Şerif Paşa zevahiri kurtarmak için böyle bir tertibi uygun görmüştü. Yukarıda anlatılan olaylar çerçevesinde Hilmi'nin Şerif Paşa ile yakın ilişkileri olması mümkündür. Münir Süleyman Çapanoğlu da bunu mümkün gördüğünü bana söylemişti.

Öte yandan Hilmi'nin Vitali efendi ile yakın ilişkileri olduğu ve onun tavsiyesiyle sosyalist fırkasını

kurmaya teşebbüs ettiği bilinmektedir. Münir Süleyman Çapanoğlu da bunu bana söylemiştir.

Şerif Paşa ve Vitali Efendinin İngilizlerle yakın ilişkileri olduğu bilinmektedir. Sosyalist Hilmi'nin de Osmanlı Sosyalist Partisinin dış politikasını İngiliz politikasına göre düzenlediği açıktır. Hilmi Selanik sosyalistleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Selanik Sosyalistleri de Osmanlı Devletinin İngiliz dostluğuna dayanan bir politika izlemesini istemektedirler. Buna karşılık İttihat ve Terakki'ye eğilimli sosyalistler ise, Alman dostluğuna önem vermektedirler. Bu yüzden İttihat ve Terakki saflarındaki sosyalistler Osmanlı Sosyalist Partisine cephe almışlardır. Buna karşılık İngiliz dostluğuna önem veren Hürriyet ve İtilaf Partisi ise Osmanlı Sosyalistleri ile birleşmede sakınca görmemiştir.

Hilmi hakkında geniş bir literatür vardır. Onları burada yineleme gereğini duymuyoruz. Biz ancak kişisel anılarımız çerçevesinde Hilmi'yi anıyoruz. Şimdi Münir Süleyman Çapanoğlu'nun bana anlattığı bir durumu açıklayalım.

Münir Süleytman Çapanoğlu, Sosyalist Hilmi'nin çıkardığı «İdrak» gazetesinin yazı işleri müdürüdür. İdrak günlük bir gazetedir. Çapanoğlu'nun bana anlattığına göre, gazetenin finansmanını Gümülcine'li Hakkı yapmıştır. Gümülcine'li Hakkı, İttihat ve Terakki'den ayrılıp Hürriyet ve İtilaf Partisi'nde yer almış, sonra buradan da ayrılıp «Ahali Fırkası»nı kurmuştur. (Bu fırkayı Abdülkadir Kemali Beyin Cumhuriyet döneminde kurduğu Ahali Fırkası ile karıştırmamalıdır. Gümülcine'li Hakkı'nın partisi Mütareke yıllarında kurulmuştur.)

TBMM'nin kuruluş yıllarında Gümülcine'li Hakkı Atatürk'le birlikte çalışmıştır. Bursa çevresinde Yunanlılara karşı «Ayyıldız Çetesi»ni kurmuştur. «Yılların İçinden» adlı anılarımızda Gümülcine'li Hakkı üstüne ayrıntılı bilgi vermiştik. Gümülcine'li Hakkı İniglizlerle anlaşarak Türkiye'nin bağımsızlığını sağlamak görüşünde idi. Buna karşılık Damat Ferit hükümeti ise İngilizler'le anlaşarak eski Osmanlı devletini diriltmek yanlısı idi. Kısacası Damat Ferit Osmanlıcı, Gümülcine'li Hakkı Türkiyeci idi. Sosyalist Hilmi de Gümülcine'li ile aynı görüşte olduğu içindir ki Mütarekeyi izleyen yıllarda kurduğu partiye Osmanlı Sosyalist Partisi değil, Türkiye Sosyalist Partisi adını koymuştur. Bu bakımdan Damat Ferit hem Türkiye Sosyalist Partisi'ne, hem Gümülcine'li Hakkı'nın Ahali Partisi'ne, hem de Müdafaa-i Hukukçu Mustafa Kemal'e karşı idi.

Damat Ferit Sadrazam olur olmaz İdrak gazetesini kapattı. Gazetenin sorumlu yöneticileri hakkında kovuşturmaya başladı. Münir Süleyman'ın bana anlattığına göre, kendisi ve Sosyalist Hilmi İstanbul'dan İzmit'e kaçmışlar, orada Değirmendere köyünde gizlenmişlerdi. Gümülcine'li Hakkı ile Atatürk'ün arası açıldı. Sosyalist Hilmi Gümülcine'liye bağlı kaldı. Şimdi de kısaca Hilmi'nin öldürülmesi olayına değinelim.

SOSYALİST HİLMİ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Yukarıda anlattıklarımıza göre, Hilmi'nin Müdafaa-i Hukukçularla ilişkisinin iyi olmaması gerekir. Çünkü Hilmi Gümülcine'li Hakkı'dan yanadır. Öte yandan Hilmi'nin partisi Osmanlıcı değil, Türkiyeci

olduğu için Müdafaa-i Hukukçulardan yana, Damat Ferit'e karşı bir tutumda olması gerekir.

Gerçekte Hilmi'nin partisinde Etem İzzet Benice, Rasim Şakir gibi Müdafaa-i Hukukçuların güvenilir kişileri de yer almış bulunmaktadır.

Öte yandan Hilmi işçilere birtakım maddi olanaklar sağlamak için İngiliz işgal güçleriyle anlaşmaktadır. Kapitalistlere karşı gelmekte, grevler, yürüyüşler düzenlemektedir. Bir yandan da Gümülcine'li ile birlikte İngilizlere karşı gelmektedir. Bu anlatılanlara göre, Hilmi Müdafaa-i Hukukçulara hem karşıdır, hem onlardan yanadır.

Ayrıca da İstanbul'daki taşıt araçlarındaki işçileri örgütlemiş ve onları kendine bağlamıştır. Bir genel grev yapacak güçtedir, İstanbul'a egemen olacak güçtedir. Bu durumda Hilmi'den yana olmayanlar onun tasfiyesini gerekli görebilirlerdi.

Yukarıki açıklamalarımıza göre, Hilmi'nin tasfiyesini hem İngilizler, hem de Müdafaa-i Hukukçular, birbirlerinden farklı gerekçelerle isteyebilirlerdi. Münir Süleyman Çapanoğlu'nun kanısına göre, Sosyalist Hilmi'nin tasfiyesini Müdafaa-i Hukukçular gerçekleştirmişlerdir.

Özet olarak Hilmi'nin öldürülmesi şöyledir:

Hilmi aktif bir homoseksüeldir. Sirkeci'de gar çevresinde bir meyhanenin sürekli müşterisidir. Öldürülmesi kararlaştırılan gece, bu meyhaneye genç ve güzel bir oğlan gönderilir. Hilmi'nin içtiği masanın yanına oturur. Hilmi genç oğlanla ilişki kurar. Masalar birleştirilir. İçkiler içilir. Cinsel birleşmede anlaşmaya varılır. Şimdi Saraçhane'de Bozdoğan Kemeri'nin olduğu Manifaturacılar Çarşısı o dönemde bir yangın yeridir. Bu yangın yerine giderler.

Burada Hilmi tabanca ile öldürülür. Tabanca sesiyle bekçiler harekete geçer. Katil kişi yakalanır (!) Hilmi hemen ölmüştür.

Yargılama sırasında katil birlikte yangın yerine gittiklerini orada Hilmi'nin kendisine tecavüz etmek istediğini, bunun üzerine o da Hilmi'yi vurduğunu söylemiştir. Yargılama sonunda katil uzun bir hapis cezasına çarptırılmıştır. İstanubl'un işgalden kurtarılması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte genel af çıkarılmıştır. Hilmi'nin katili de birkaç yıl yattıktan sonra hapisten çıkmıştır. Yargılama sonucunda cinayet politik nedenlerden dolayı değil, cinsel nedenlerden dolayı işlendiği açıklanmıştır. Bugün bile durum aydınlığa çıkmış değildir.

RASİM HAŞMET

Rasim Haşmet hakkındaki anılarımız yukarıda da belirttiğimiz gibi oğlu Haşmet Rasim'den edindiklerimize dayanır. Haşmet Rasim'in çocuk denecek yaşta iken babası ölmüştür. Bu nedenle babasını tanımamaktadır. Anasından da babası hakkında bilgi edinememiştir. Rasim Haşmet yazılı herhangi ciddi bir eser de bırakmamıştır. Ancak Türk Dili'nin sadeleştirilmesi üzerine basılmamış yazılar bırakmıştır. Bu yazıları da Haşmet Rasim Hakkı Tarık Us'a vermiştir.

Rasim Haşmet aslen Selanik'lidir. Selanik'te Yahudi, ya da Fransız okulunda okumuştur. Fransızca bilir. Oradaki Ulah Klübüne devam etmiştir. Selanik'te Yahudilerin, Bulgarların önderlik ettiği II. Enternasyonal Sosyalizmine bağlanmıştır. Mütarekenin ilk yıllarında Konya'daki bir okula edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. O sıralarda ölmüştür. Bu bakımdan III. Enternasyonal sosyalizmine yetişememiştir.

Rasim Şakir aslen Kuzey Afrikalıdır. Girit'e yerleşmiştir. Girit'in Hanya şehrinin Kumkapı semtinde oturan yoksul bir ailenin çocuğudur. Benim ana tarafım aynı semtte komşu idiler. Birbirlerini ailece yakından tanıyorlardı. Benim Rasim Şakir'e ait anılarım anam ve anamın tarafından duyduklarıma dayanır.

İkinci Abdülhamit döneminde Girit'teki okul öğrenimini tamamlamış üç müslüman ve üç hıristiyan çocuğu İstanbul'a gönderilirlerdi. İşte Rasim Şekir de Ahmet Cevat Emre'de, babam Hüseyin Nesimi de, dayım Mustafa Cevdet Bey de devletçe okutulmuşlardı. Genel olarak Girit'te okulu üstün derece ile bitiren çocuklara babalarının koyduğu addan başka jüri tarafından bir ad takılırdı. Bu ad da genellikle iyelikli bir ad olurdu. Bu ad takma töreni şöyle yapılırdı.

Sınıvdan başarıyla çıkmış, okulu üstün derece ile bitirenler, kentin valisinin, velilerin okula çağrıldığı bir günde oluşturulan jüri önünde bir sınav daha verirler. Birinciliği kazanana valinin adı takılır. Diğer çocuklara da jüri belli bir ad takardı. Cevat Paşa'nın Girit valiliği döneminde okul birincisi Ahmet'e Cevat adı verilmiştir. Rasim de Şakir Paşa'nın valiliği döneminde okul birincisi olduğundan ona da Şakir adı verilmiş ve Rasim Şakir olmuştur. Babama da jüri Nesimi, dayıma ise Cevdet adını vermiştir.

Genellikle birinci gelenler Harbiye'ye, ikinciler Mülkiye'ye, üçüncüler de Beyoğlu Sultanisi (Galatasaray Lisesi)ne gönderilirdi.

Rasim Şakir Harbiye'de okurken gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir. Durumu belli olmuş.

Bir süre Girit'te anamın oturduğu mahallede gizlenmiş daha sonra da sürgüne gitmiş, oradan da Avrupa'ya kaçmıştır. 1908 Meşrutiyet Devriminden sonra Türkiye'ye dönmüş, tramvay şirketine girmiştir. Tramvay şirketinin bir ara Şişli ve Aksaray depo müdürlüklerinde ve müfettişliklerinde bulunmuştur. Hilmi'inin Sosyalist Partisine girmiştir. Tramvay şirketi işçileri Rasim Şakir'i çok sevdiklerinden onun yoluyla Osmanlı Sosyalist Partisine girmişlerdir. Mütareke yıllarında Türkiye Sosyalist Partisi Rasim Şakir yoluyla Tramvay, Elektrik, Tünel işçilerinin de katılmasıyla güçlenmiştir. Rasim Şakir bu arada ailesinden ayrılmıştır. Bu aile felaketinden sonra kendini bütünüyle topluma adamıştır. Müdafaa-i Hukuk hareketine bağlı idi. Bu yüzden Hilmi ile arası açıldı. Türkiye Müstakil Sosyalist Partisi'ni kurdu. Hilmi'nin ölümünden sonra kendi partisiyle Hilmi'nin partisini birleştirdi. Bu yeni partinin genel başkanı oldu. Bu arada İngiliz İşçi Partisiyle ilişki kurdu. İngiliz İşçi Partisi lideri Mc. Donald TürkiyeSosyalist Partisinin çağrılısı olarak İstanbul'a geldi. Mc. Donald onuruna parti bir toplantı düzenledi. Türkiye'de sosyalizmin yasa dışı ilân edilmesi üzerine bu hareket de gelişemedi. Rasim Şakir yine tramvay şirketindeki görevine döndü. Daha sonra Dışişleri Bakanlığında görev aldı.

ŞAHABETTİN KIZILSENCER

Şahabettin Kızılsencer'le Bilecik'te tanıştım. Emekli öğretmendi. Tanıştığımız dönemde 70 - 80 yaşlarında idi. Yaşamını bana şöyle özetlemişti:

Aslen Azerbeycan'ın Bakû kentindendir. Genç yaşında Çarlık Rusya'sındaki devrimci hareketlere Na-

rodnik hareketine katılmış, kovuşturmaya uğramış, İran'a ve Türkiye'ye geçmiştir. II. Abdülhamit döneminde açılan Farsça öğretmenliği sınavına girmiş ve Sultani (lise) öğretmeni olmuştur. I. Dünya Savaşından önce Edirne Sultanisinde ve öğretmen okulunda Farsça öğretmenliği yapmıştır. 1. Dünya Savaşından önce Edirne'de Rumlar ve Bulgarlar arasında sosyalistlik yayılmış ve Türkiye'ye de geçmişti. Hilmi'nin sosyalist partisini kurması üzerine Şahabettin de bu partinin bir şubesini Edirne'de açmıştır. Edirne'nin işgalinde Şahabettin partinin Edirne başkanıydı. Edirne'yi alan Yunanlı'lar Şahabettin'i de Selânik'e götürmüşlerdi. Selânik dönüşünden sonra herhangi bir harekete karışmamıştır. Zaten sosyalist hareketlere izin de verilmiyordu.

BABA RIFKI

Baba Rıfkı Osmanlı ya da Türkiye Sosyalist Partilerinden hiçbirine girmemiştir. Ama sosyalist dergilerde birçok şiirleri çıkmıştır. Sosyalizme ait yazılar yazmıştır. Genellikle Baba Rıfkı bir sosyalist olmaktan çok bir evrimci anarşistti. Aruz vezni ile yazılmış olan «Nakus-ı A'dem» adlı şiir kitabının yazarıdır. Bu yapıt «boşluğun dile gelişi» anlamındadır. Bu şiir yapıtında bir de aruz ile yazılı «Sumumu Efkâr» bölümü vardır. Bu bölümün anlamı da «Zehirli Fikirler»dir. Zenginlerimize nara-i ikaz, Albayrak Blanqui gibi şiirler vardır. Eski harflerle olan bu şiir kitabı devlet kitaplıklarından çıkarılmıştır. İlginçtir ki Meşrutiyet döneminde yayınlanmasında sakınca görülmeyen, devlet kitaplıklarında yer alabilen yayınlar Cumhuriyet Türkiye'sinde yasaklanmıştır.

Baba Rıfkı siyasal hayatta Hürriyet ve İttilâf Partisi içinde yer alarak girmiştir. Bir ara bu partinin Genel Sekreterliğini yapmıştır. Bu yüzden yüzellilikler listesinde yer almıştır. Türkiye'den ayrılmış ve İskeçe'de yerleşmiştir. İskeçe'de Bektaşi tekkesine girmiş ve bu tekkenin üyelerinden Hamdi Bey'e damat olmuştur. Tabende adlı bir kızı olmuştur. Evliliğinin üçüncü yılında, kırk yaşlarında iken canına kıymıştır.

Baba Rıfkı'nın yaşamı hakkında hemen hiçbir yerde yazılı bir bilgi yoktur. Kurtuluş Savaşından sonra değişim yoluyla Baba Rıfkı'nın eşi ve kızı Türkiye'ye gelmişlerdir. Tabende Hanım ebe olmuş ve bir subayla evlenmiştir. Tabende Hanım babası hakkında bilgi edinmek için Türkiye'de Burhan Felek Bey'e bir mektup yazmış ve babasından kendisine hiçbir belge kalmadığını, babasının bir basın mensubu olması dolayısıyla Türkiye Basın Birliğinde babası hakkında ne gibi bilgiler bulunduğunu sormuştur. Burhan Felek Basın Birliğinde de herhangi bir bilgi olmadığını, ancak Baba Rıfkı hakkında Münir Süleyman Çapanoğlu'nda bilgi olabileceğini Tabende hanıma bildirmiş, Tabende hanımın meklubunu da Çapanoğlu'na göndermiştir.

Çapanoğlu'nun bana anlattığına göre, Tabende hanım, Lâdik Askerlik Şubesi Reisinin eşidir.

Baba Rıfkı konusunu ben de ayrıntılı araştırmış, bu konuda en yetkili kişinin Çapanoğlu olduğunu öğrenmiştim. Çapanoğlu'dan Baba Rıfkı hakkında bir inceleme hazırlamasını rica etmiştim. Çapanoğlu bu ricamı yerine getirdi. Bana yazılı olarak Baba Rıfkı'nın öyküsünü sundu. Çapanoğlu'nun bu incelemesinin birinci bölümünü Yeni Yol adıyla çıkardığımız der-

ginin 3. sayısında yayınlamıştık. Derginin Sıkıyönemce kapatılması üzerine incelemenin ikinci bölümü yayınlanamadı. Daha sonra sürgüne yollandığımız dönemde evimizde yapılan aramada ne kadar yazımız varsa hepsi ve kitaplarımızın bir kısmı alındı. Bu arada incelemenin ikinci bölümü de alındı. Daha sonra ise alınanların hiçbiri geri verilmedi.

1960 yıllarında İskeçe'li Celâl Bey adında biri ile tanıştım. Kendisi tütün ticareti yapıyordu. Celâl Bey'den İskeçe'li olması nedeniyle Baba Rıfkı'yı sordum. O da Baba Rıfkı ve diğer yüzelliliklerhakkında bana ayrıntılı bilgi verdi. Şimdi Çapanoğlu'nun yazıp da polisçe el konulan incelemesinin ikinci bölümü ie Celâl Bey'in bana anlattıklarını ve diğer bilgilerimi birleştirerek Baba Rıfkı'nın yaşam öyküsünü özetliyelim:

Baba Rıfkı Düyûn-u Umumiye memurlarından kazancı iyi bir ailenin oğludur. Rıfkı Şems-ül Mekâtip özel okulunda ve İstanbul'daki Fransız Liselerinden Saint - Benoît'da okumuştur. Bir ara hukukta okumuş oradan Tıbbıye'ye geçmiştir. Hukukta okurken İttihat ve Terakki gizli cemiyetine girmiştir. Durumu saptanmış, yakalanıp hapise atılmıştır. Hapishanede Osmanlı Banbakasını bomba ile havaya uçurmak suçundan mahkûm Ermeni anarşitlerinin koğuşuna verilmiştir. Bu yolla sosyalizmle, anarşizmle ilgilenmiştir. O dönemde anarşistler ve sosyalistler daha çok Coğrafyacı Reclus'un etkisi altında idiler. Rıfkı da Fransızca bildiği için Fransız anarşistlerini incelemiş ve bunların etkisi altında kalmıştır. 1908 de Meşrutiyetin ilânı üzerine ilerici, devrimci şiirler yazmaya başlamış, sosyalist yayınlarla ilgilenmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı Sosyalist Partisine gir-

memiş, Hürriyet ve İtilâf Partisinde yeralmıştır. İttihat ve Terakki'nin Hürriyet ve İtilâfçıları kovuşturması ve onların sürgüne gönderilmesi döneminde Baba Rıfkı da Çorum'a sürgün edilmiştir. Sürgünlük döneminde bektaşilikle, melamilikle ilgilinmiştir. Gerçekten de Hürriyet ve İtilaf Partisi lideri Melami Şeyhi Terlikçi Salih Efendidir. Rıfkı da Hürriyet ve İtilafçı olduğu için terlikçi Salih Efendi ile yakın ilişkiler kurmuş ve onun etkisiyle Melamiliğe eğilmiştir. Baba Rıfkı'nın sürgün bulunduğu bölge Melaniliğin bektaşiliğin yaygın bulunduğu ibr bölge idi. Oradaki kitaplıklara, tekkelere devam etmiştir. Bu konudaki bilgilerini arttırmıştır. Sürgüne gitmeden önce Bektaşiliği, Hurufiliğe yakınlık göstermiş, Hacı Bektaş tekkesinin (Pirevî) çelebiler değil, dedeler kolunu tutmuştur. Çelebiler aleyhine epey yayın yapmıştır.

Bektaşi Sırrı adıyla dört ciltlik bir eser yayınlamıştır. Ayrıca derviş Ruhullah takma adıyla bir nefes kitabı da vardır. Sürgünde bulunduğu dönemde melamiliği incelemiştir. 500 sayfayı aşkın olduğunu söylediği incelemesinin bir bölümünü «Alemdar» gazetesinde yayınlamıştır. İncelemenin tamamı «Alemdar» gazetesinin kapanması ve Baba Rıfkı'nın Türkiye'yi terketmesinden dolayı yayınlanamamıştır. Kızı Tabende hanımın Burhan Felek'e ve Celâl Bey'in bana anlattıklarına göre bu inceleme kaybolmuştur.

Baba Rıfkı genç yaşında sakal bıraktığı için Babıali piyasasında Sakallı Rıfkı diye anılır. Münir Süleyman Çapanoğlu'nun bana anlattığına göre, Babıâli ye ilk girdiği dönemde son derece şık giyinirmiş. Terlikçi Salih'le tanıştıktan sonra saç sakal bırakmış ve giyimine hiç dikkat etmez olmuştur. Rıfkı birçok ne-

feslerinde Baba, Baba Rıfkı mahlasını kullanmıştır. Biz de buna saygılı olarak Baba Rıfkı deyimini kullandık. Oysa onun yaşadığı dönemde Babıâli çevresinde sakallı Rıfkı diye anılırdı. Çünkü o dönemde genç yaştakilerin sakal bıraktığı görülmemişti.

Rıfkı, İstanbul'da bulunduğu dönemde bekârdı. Babıâli'den çıkınca meyhanelere gider ve uyku saatine kadar oralarda kalırmış. Türkiye'den Yunanistan'a kaçmış ve İskeçe'de Bektaşi tekkesine derviş olmuştu. Celâl Bey'in bana anlattığına göre orada büyük parasal sıkıntılara düşmüş, bir ara İskeçe'deki müslüman okulunda öğretmenlik yapmıştır. Ancak Ankara ile Yunanistan'ın arası düzelince Baba rıfkı da öğretmenlikten çıkarılmıştır. İskeçe Bektaşi tekkesi mensuplarından Hamdi Bey'in evlâtlığı ile evlenmiş ve Hamdi Bey'in evine işgüveyi olarak girmiştir. Celal Bey'in bana anlattığına göre bu içgüveyi hayat onun için çok sıkıcı geçmiş, çok hassas olan Baba Rıfkı bu sıkıntılara dayanamayarak canına kıymıştır.

2. III. ENTERNASYONALİN ZİNOVİEV DÖNEMİ

Mütareke Dönemi Anılarımız

TÜRK VE İSLAM SOSYALİZMİ ÜZERİNE ★ TÜRK VE İSLAM SOSYALİZMİNİN III. ENTERNASYONALİ ARAÇ OLARAK KULLANMASI ★ RUSYA TÜRKLERİNİN İDEOLOJİK GELİŞMESİ ★ BİR ANI ★ BOLŞEVİK PARTİSİNİN STRATEJİSİ ★ TÜRKİYELİ KOMÜNİSTLERİN STRATEJİSİ ★ ENVER PAŞA - ZEKİ VELİDİ VE BASMACI HAREKETLERİNE AİT ANILARIMIZ ★ ÇOKAYEF - ZEKİ VELİDİ - REHA TÜRKKAN ÜZERİNE ANILARIMIZ.

TÜRK VE İSLAM SOSYALİZMİ ÜZERİNE

Türkiye Komünist Partisinde anılarımızı yazarken, bunların hangi Türkiye Komünist Partisinde olduğunu da açıklamak gerektiğini de belirtmenin gerekli olduğunu da belirtmiştik. Çünkü Türkiye'de nitel ve niçel olarak farklı çeşitli komünist partileri olmuştur. Bu partiler III. Enternasyonali kendi amaçları için araç olarak kullanacaklardı. Pek doğaldır

ki III. Enternasyonali araç olarak kullanabilmek için kendi amaçlarını saklı tutmak ve görünüşteki amaçlarının III. Enternasyonalin amaçlarıyla çakışır göstermek zorundaydılar.

III. Enternasyonal yöneticileri de bunun farkındaydılar. Bundan ötürü III. Enternasyonal yöneticileri de Türkiye Komünist Partilerini kendi amaçları için araç olarak kullanmak yoluna başvuracaklardı. Biz burada Türkiye'de komünizmin tarihini yazmak amacını gütmediğimizden bu konularda derinliğine açıklamalar yapmayacağız. Sadece anılarımızı aydınlatmaya yararlı olacak olan bölümleri konu edeceğiz. Türkiye'de Sosyalizmin Komünizmin tarihini ayrı olarak ele aldık ve inceledik. Uygun bir zamanda yayınlayacağız.

Şimdi çok kısa bir biçimde konuyu iki açıdan ele alacağız.

1 — Türk ve İslam Sosyalizmi ve Komünizmini amaç, III. yada II. enternasyolleri araç olarak alan sosyalist komünist hareketler.

2 — III. ya da II. enternasyonalleri amaç edinen, Türkiye'de İslam sosyalizmini araç olarak alan sosyailst komünist hareketler.

TÜRK VE İSLAM SOSYALİZMİNİN III. ENTERNASYONALİ ARAÇ OLARAK KULLANILMASI

1908 de İttihat ve Terakki iktidara geldi. Kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki iktidara gelişini dünya politik konjoktüründen bağımsız, kendi iç gücünün ürünü sandı. Oysa İttihat ve Terakki'yi iktidara dünya politik konjoktürü getirmişti. İttihat ve Terakki

içinde küçük bir grup bunun farkındaydı. Bu grup İttihat ve Terakki'nin İstanbul örgütüydü.

Gerçekte İttihat ve Terakki onun Selanik Ocağı demekti. Selanik ocağı ise bu durumu kavramış değildi. Selanik ocağı çeşitli enternasyonal kuruluşların etkisindeydi. Bu enternasyonal kapital gruplarından biri kendini sosyalist olarak gösteren II. enternasyonal gurubuydu. Bu gurup Osmanlı İmparatorluğunun İngilizlerle iyi ilişkiler kurmasından yanaydı. Diğer bir gurup devrimci sosyal demokrat niteliğinde ve Osmanlı İmparatorluğunu Çarlıkla savaş durumuna getirmeyi istiyordu. Konumuz açısından bizi bu gurup ilgilendirir.

İttihat ve Terakkiyi bu yönde yönlendiren kişi 1905 Petrograt Komün eylemi önderlerinden Parvüs'tür. Parvüs Turan Devletini kurmak motifiyle Osmanlıları Çarlığa saldırtmayı amaçlıyordu. İttihat ve Terakki'de bu yönde örgütlenmeler olmuştu. Bu örgütlenmeler yalnız Osmanlı sınırları içinde değil, Türkistan'da, Kafkasya'da, Kırım'da da olmuştu.

1. Dünya Savaşı son bulduğunda Türkiye çok güç duruma düştü. Türkiye'nin silahlı güçleri terhis edilmişti. Bu durumda Türkiye'nin varlığını ancak tek silahlı gücü olan Teşkilat-ı Mahsusa'cılar kurtarabilirdi. Teşkilatı Mahsusa'cılar yukarıda belirttiğimiz gibi Turan Devletini kurmak için hazırlanmışlardı. Bu örgütün bir bölümü yurt içinde, bir bölümü de yurt dışında çalışıyordu. Yurt içi Teşkilat-ı Mahsusa'nın önderi Rauf (Rauf Orbay) yurt dışı doğu Teşkilat-ı Mahsusa'sının önderi de Bahaattin Şakir'di.

Yurdumuzu İngilizler (Kapitalist dünya) işgal etmişti. Bu yüzden kapitalizme karşı olan güçlerden,

yani bolşevik partisinden ve III. Enternasyonalden yararlanmak gerekiyordu. Buna göre Türkiye'de dört tür sosyalist kuruluş hareketi doğdu.

1 — Eski Osmanlı İmparatorluğunu ayakta tutacak bir Osmanlı Sosyalist Komünist Cumhuriyeti.

2 — Türk dünyasını kurtaracak Çarlık Rusyası Türklerini de kapsayan bir Turan Cumhuriyeti.

3 — Hem Türkleri, hem de müslümanları kurtaracak bir İslam Cumhuriyeti.

4 — Yalnızca Anadolu'daki Türkleri kurtaracak bir Anadolu Cumhuriyeti.

Bu açıklamamıza göre yukarıda 1. ve 4. maddede gösterilenleri ancak Rauf Orbay'ın önderlik ettiği Teşkilât-ı Mahsusa-ı Dahiliye sağlayabilirdi. 2. ve 3. maddede gösterilenleri ise Teşkilat-ı Mahsusai Hariciye yani Dr. Bahaattin Şakir sağlayabilirdi. Bahaattin Şakir'in görevi zorunlu olarak 2. ve 3. maddelerle ilgiliydi.

Pek doğaldır ki, Bahaattin Şakir'in görevini yerine getirmesi, Rusya Türklerinin buna evet demesiyle mümkündü. Rusya Türklerinin evet demesi bolşevik hareketinin zararına olurdu.

Rauf Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa'sı Atatürk'ten, Bahaattin Şakir'in Teşkilat-ı Mahsusa'sı da Enver Paşa'dan yanaydı. Bu nedenle bolşevik partisi Rauf Orbay'dan, Mustafa Kemal'den yana Bahaatitn Şakir'e ve Enver Paşa'ya karşıydı. Gerek Enver Paşa ve Bahaattin Şakir'in, gerekse de bolşeviklerin başarısı Rusya Türklerinin bunlara karşı alacağı tutuma bağlıydı. Bu nedenle kısaca Rusya Türklerinin ideolojik gelişmelerini açıklayalim.

RUSYA TÜRKLERİNİN İDEOLOJİK GELİŞİMİ

Rusya Türklerinin ideolojik gelişimi çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bunlara kısaca bir göz atalım:

1. Aşama: Rusya Türklerinin Müslüman olmayanlara karşı düşmanlık dönemi. Bu dönem daha çok Orta Asya'da, Buhara, Hive medreselerinde okuyanlar da görülür. Bunların istekleri Çarlık Rusyasının 1453 Fatih'in İstanbul'u alışında Fener Patrikhanesine tanıdığı hakların Rusya müslüman müftülüklerine tanınmasıdır.

Rusya'da korkunç İvan islamiyeti göksel dinlerden saymamış, müslümanları Bejyovjenik (putatapar) saymış, mescitleri de gapişka (putluk) olarak kabul etmiş ve yasaklamıştı. II. Katerina islamlığı göksel din olarak kabul etmiş ve onlara dinsel ve uygar özerklik tanımıştı. 22 Eylül 1788 de Orenburg Muhammedi Ruhani Meclisi (Orenburg Dohhovni Sobrania) fermanı çıkmış fakat bu ruhani meclis 1789 da Inglestrom tarafından Orenburg'da değil, Ufa'da gerçekleşmişti. Buraya ilk olarak Muhammed Mehmet Can Ahundof ruhani meclisin başkanı seçilmişti. Bu meclis her zaman Çarlık Rusyası lehine kararlar vermiştir. Rusya müslümanları yalnız Rusya sınırlarına özgü bir fetvalığın kurulmasını istemiş, Rusya bunu reddetmiş, Rusya Müslümanlarının İstanbul'dan fetva almalarını istemiştir. Bu durum 1917 ye kadar sürmüştür. 25 Nisan 1918 de İdil Ural, Kazan Sovyetler Birliğine katılmıştır. parlamento ve diğer kuruluşlar kapatılmış, bu meclise dokunulmadığı gibi dinsel okullar da bu meclise bağlanmıştır. İstanbul, Bab-ı Maşihat'ı ile ilgisi kesilmiştir.

2. Aşama: İslam reformatörleri dönemidir. Dinsel ve uygar özerkliği yeterli görmeyenler çağdaşbilimlerin gösterdiği doğrultuda reformlar yapılmasını önermişlerdir. 1860 da medreselere çağdaş bilim derslerinin konmasını istemişlerdir. Bu eylemin önderi Hüseyin Fevzi Hatif'dir. 1890'da Hüseyniye, Muhammediye Aliye medresleri çağdaş bilimlerle donanmışıır

3. Aşama: Türkçü İrredendist dönem. Bunlar Usul-ı Cedid yanlıları yada Ceyyidçiler diye anılır. Rusya'daki Türklerin Rusya'dan ayrılması ulusal, bağımsız bir Müslüman - Türk devleti kurulmasını önerdiler. Bu eylemin önderi İsmail Gaspirenski'dir.

4. Aşama: Halkçı - İslamcı dönem: Her tür sömürüyü ve bu arada kültür sömürüsünü de ortadan kaldırmak amacındadırlar. Bunun için yalnız Çar lıktaki Türk ve müslüman halkın değil, aynı zamanda Çarlıktaki diğer mazlum halkların da çabasıyla Çarlığı devirmek bunun yerine bir ulusal, demokratik, halkçı düzen getirmek istediler. 1886 da Takizade Hüsamettin Molla 1890 da Fatih Kerimi, Ayaz İshaki.. vb. bu eylemin önderleridir.

5. Aşama: Sosyalist Türkçü dönem: 1905 te Çarlığın Japonya'ya yenilmesi üzerine Çarlıktaki mazlum halklar özellikle sosyal demokratlar eyleme geçtiler. Çarlık sosyalistlerin ağır basması üzerine millet meclisini (Duma) kurdu. Seçimlere geçildi. Pek çok sosyalist ve müslüman dumaya girdiler. Müslüman milletvekilleri arasında bir bağlantı yoktu. Bir partinin adayı değildiler. Dumaya giren müslüman milletvekilleri kısa bir süre sonra aralarında bir birlik kurmak gereğini duydular. Birinci dumaya 38 müs-

lüman milletvekili girmişti. Bunlaın 9'u sosyalistti. Birinci dumada bir müslüman birliği yönetim kurulu kuruldu. Müslüman birliği yönetim kurulu başkanlığına sosyal demokratlardan Ali Merdan Topçubaşıyef seçildi. Müslüman Birliği Yönetim Kurulunun diğer üyeleri şunlardır. Yusuf Akçori (Akçora), Seyyit Giray Mirza Aliki, Abdürreşit İbrahimov, Mehmet Fatih Kerimov. İkinci Dumada müslüman milletvekillerinin sayısı ona düşüyor. Müftüzade İsmail Mirza (Kırım), Şakir Kokayev (Urfa), Halil Has Mehmedov (Kafkasya), Bayborin (Orenburg), Mühendis Haydarov (Kafkasya), Mühendis Haydarov arkadaşımız Minnetullah Haydaroğlu'nun babasıdır. Sadrettin Maksudov (Kazan), Ali Asgar Sırtlanov (Ufa), İsa Yenikiev (Kazan), Şerafettin Mahmudov (Ufa).

Görülüyor ki, Çarlık Rusyasında Çarlık yalnız sosyalistlere değil, Türk ve müslümanlara da acımasız davranmıştır. Pek doğaldır ki, Çarlık Rusyası Türk ve Müslüman Sosyalistleri, aydınları durumun böyle olacağını seziyorlar ve önlem almak gereğini duyuyorlardı. 15 Ağustos 1905 te Nijninovgorod kentinde her yıl açılmakta olan fuar açıldı. Bu fuara Çarlık Rusyasının hemen bütün büyük tüccarları katılmıştı. Bu arada müslüman tüccarlar da fuara gelmişlerdi. Müslüman tüccar sınıfının önderi İsmail Granspenski (Gaspiralı İsmail) bir Müslüman tüccar kongresi toplamak istedi. Çarlık her türlü kapalı salon toplantılarına izin verdiği halde müslüman tüccarların bu toplantısına izin vermedi. Bunun üzerine müslüman tüccarlar bir gemi kiraladılar. Nijninivgorod'dan geçen İdil (Volga) ırmağı üzerinde bir toplantı yaptılar. Bu ıoplantı Rusya müslüman tüccarlarının ilk toplantısıdır.

Bu toplantıda uygulanması bir yana fakat kendilikleri bakımından çok önemli kararlar aldılar. Bu kararlar uygulanmadığı için suya yazılmış yazılar (Makaryanuvar) diye anılır.

Nijninovgorod toplantısını Gaspiralı İsmail düzenlediği için bu toplantıya sosyalist müslümanların alınmasını önerdi. Fakat Rusyadaki Müslüman Türk büyük tüccarlar karşı koydular. Ancak oy hakları olmamak üzere bu toplantıya sosyalist müslüman tüccarların alınması kabul edildi. Bu suretle Ayaz İshaki, Ali Merdan Topçubaşıyev, Molla Aliyev toplantıya alındılar.

Birinci dumadaki müslüman birliğine dahil milletvekilleri genellikle tüccar sınıfının çıkarlarını savundular. 1906 da Nijninovgorod kentinde müslüman birliğinin üçüncü kongresi toplandı. Şu ilkeler kabul edildi:

1 — Politik, sosyal bilimsel konularda Rusya müslümanlarının ortak eylemde bulunmaları.

2 — Rusya müslümanlarının Rus ilericileriyle işbirliği etmeleri.

3 — Rusya müslümanları hukukça Ruslarla eşit duruma getirilmeli.

4 — Rusya müslümanları gereksinmeleriyle orantılı bir program düzenlemeli.

5 — Rusya müslümanlarının uygun zamanlarda toplanarak dinsel ve ulusal sorunları değişen koşullar çerçevesinde gözden geçirmeli.

Müslüman birliği Rus ilericileriyle (Kadetler) birlikte çalışmış ve Çarlık sınırları içindeki ülkelerde onaltı şube açmıştır. Müslüman birliğine giren müslüman sosyalistler kendi aralarında toplanarak bir «Müslüman hizmet tayfası» (Müslümansky turu-

davi guruppa) kurdular. Müslüman hizmet tayfasına 9 müslüman milletvekili girdi. Müslüman hizmet tayfası dinsel ve ulusal konularda müslüman birliğiyle birlikte davranmıştır. Sosyal sorunlarda bu birlikten ayrılmış, sosyal demokratları desteklemişti. Bu durumda konuyu şöyle özetleyebiliriz. Dinsel ve ulusal sorunlarda müslüman hizmet tayfası kadetlerle birlikte davranan müslüman birliği ile birlikte davranmıştır. Sosyal sorunlarda müslüman birliğinden, kadetlerden ayrılmıştır.

Müslüman hizmet tayfasındaki 9 Milletvekili şunlardır. İshakov, Fuat Toktarev, Kafkasyalı Zeynel Efendi, Ufalı Kelimullah Hasanoğlu Molla Sıddıkev, Tüccardan Arif Badameşin, İmam Hadi Atlasov, A. Ahmet Yiyev, Ahund Habiburrahman Nahzun Mesudov, Hüseyin Yamaşev.

Bunlar müslüman birliği içinden sosyalizme gelenlerdir. Bir de Rus Sosyal Demokrat hareketine yani Plekhanov Lenin'in Partisine sosyal demokrat olarak katılmış olanlar vardır. Bunların içinde belli başlıları şunlardır. 1893 te Safiyollu Ali Ekber, 1903 de İbrahim Ahdemer, Kafkasyalılardan 1903 te Seyyid Cafer Yakubiyev, 1904'te Sebat Gafurov, Sadık Ali Aliyev, Seyif, İbrahim Moratav, Karabey Karabekov, Küçük Mehmet, Gazi Muhammet, Hamit Matarin, Celal Korkmazov, Neriman Nerimanov vb. dır.

Yukarıda adı geçen sosyalistlerin bir bölümü menşevizme kaydılar. Bolşevik devrimine cephe aldılar. Bunlardan İbrahim Ahdemev oportünizme düştü. Paris'e kaçtı. Orada öldü. Rus sosyal demokrat hareketine karışan ve hayatlarının büyük bir bölümünü hapislerde geçiren Türk ve müslüman kökenli sosyalistler şunlardır. Sefer Aliyev, Ali Sebiyev, Zarif Se-

biyev'dir. 1905'te Rus sosyal demokrat partisi içinde gizli beş reyon kurulmuştur. Bunlar şunlardır. Ashalafozev reyonu, Kristatiyev reyonu, Alimcan Seyfettinov reyonu, Seyyid Cafer Yakubiyev reyonu, Sefer Asfurov reyonu.

Rus Dumasına giren, sosyal demokrat müslüman milletvekilleri de iki tanedir. Molla Valiyev ve Ahmet Molla Sadıkov.

6. Aşama: 1917'den sonraki dönemdir. Şimdi bu dönemin özelliklerini saptayalım.

Görülüyor ki, Çarlık Rusyasındaki Türk Müslümanlar arasındaki sosyalist hareket ya Rus sosyal demokrat hareketi içinde bir gelişme göstermiştir. Ya da bütün Rusya'yı kapsayan Müslüman Birliği içinde bir gelişme göstermiştir. Hiç bir zaman bir Azerbaycan, bir Türkistan, bir Kırım vb. bir sosyalist ya da komünist hareket göstermemişlerdir.

Bu durum 1917 şubat Kerensky devriminden sonra tam açılma aşamasını göstermiştir. Rusya'da sayıca az olan komünistler Rus komünistleriyle birlikte eylemde olmayı öğrenmişlerdir. Buna karşılık bolşevik partisinde olmayan komünistler Rusya müslüman komünist partisi kurma girişiminde bulundular Musa Bekiyev-Feyzullah Hocayev Rusya'daki müslümanları müslüman komünist partisi çevresinde toplamaya çalıştılar. Rusya'daki müslüman burjuvazi ise Ufa müftülüğü etrafında bütün Rusya'ya, hiç olmazsa İdil Ural çizgisinin doğusunda bir müslüman devlet kurmak, Osmanlılarla ilişkiyi kesmek istiyordu. Buna karşılık palazlanmış yerel müslüman Türk bujuvazisi yerel cumhuriyetler kurmak eğilimindeydiler. Bütün Rusya'yı kapsayan müslüman burjuvaziyi birleştirme akımını Sadri Maksudi, Ayaz İshaki:

yerel müslüman Türk burjuvazisinin yerel cumhuriyetler kurmak görüşünü ise Zeki Velidi Togan, Reşülzade Mehmet Emin temsil ediyorlardı.

Osmanlı Türkleriyle Rusya'daki müslümanların birleşip bir devlet kurmaları tezini ise Enver Paşa, Halil Paşa, Neriman Nerimanov, Karabey Karabekov, Celâl Korkmazov... vb. temsil ediyordu.

Görülüyor ki, sosyalist ideoloji açısından çarlık Rusya'sı Türk ve müslümanları hazırlıklı değillerdi. Bolşevik hareketi çarlık Rusya'sı sınırlarına özgü değil, evrensel bir nitelik taşıması halinde Türk - İslâm komünizmi bolşeviklerin lehinedir. Çünkü bu hareket Kuzey Afrika'daki, Çin'deki, Hindistan'daki müslümanların İngiltere'ye karşı ayaklanmasını sağlayacaktır. Kuzey Afrika, Mısır, Çin, Hindistan İngiltere'den koptuktan sonra ancak bir tehlike söz konusu olabilir. Buna karşılık bolşevik devrimi evrensel bir devrim olma niteliğini yitirir ve çarlık sınırları içinde bir hareket olarak kalırsa bu takdirde islâm komünizmi yalnız İngiltere'ye karşı değil, aynı zamanda çarlığa da karşı bir hareket niteliği kazanır.

Buraya kadar anlattıklarımıza göre 1917'den sonra bolşevik partisinin stratejisi şöyle olması gerekir.

Bu stratejiyi açıklamadan önce bir anımızdan söz edelim.

BİR ANI

M.T.T.B. Genel Sekreterliği dönemide günlerden bir gün tanımadığım öğretmen okulundan üç öğrenci beni ziyaret etti. Bunlardan birinin adı Ziya Özkaynak'tı, diğer ikisinin adını söylemeye gerek yok.

Ziyaretlerinin nedeni şuymuş: Okullarında Rüştü Şardağ'ın liderliğinde solcu bir öğrenci grubu varmış. Ziya Özkaynakla beraber gelen ve isimlerini açıklamadığım iki gençten biri bu grubu okul idaresine ihbar etmiş, okul idareside Rüştü Şardağ ve arkadaşlarını sorguya çekmiş, onları hırpalamış. Bu solcu gençler ihbarı Ziya Özkaynak'ın yaptığı kanısına varmışlar ve Ziya Özkaynak'a kaput dayağı atmışlar, Ziya Özkaynak durumun böyle kalmayacağı korkusu içindedir. Bu konuda benden yardım istemeye gelmişti.

Ziya Özkaynak'ın solcu gençler tarafından şüphe ile karşılanışının nedeni, onun Başkırdistan'lı oluşu, Zeki Velidi'ye yakınlık göstermesidir.

Ziya Özkaynak'la tanışmamız böyle oldu. Ziya Özkaynak'la görüşmelerimiz sırasında söz Zeki Velidi, Sadri Maksudi, Ayaz İshaki ilişkilerine geldi. Ben Zeki Velidi'yi ayrılıkçı komünist, Sadri Maksudi'yi irredantist Türkçü, Ayaz İshaki'yi de ikinci Enternasyonal sosyalisti olarak tanıdığımı söyledim. Ziya Özkaynak bu görüşlerimde yanıldığımı söyledi ve durumu şöyle açıkladı. Sadri Maksudi irredantist bir Türkçü değil, kadetçidir. Onun irredantist Türkçü olarak tanınmasının nedeni Ufa kongresinde bütün Türkistanlı'ların Ufa müftülüğüne bağlanmasını savunmasıdır. Bu da bir Türkçülük değil, Türkistan dini otonomisidir. Ruslarla beraber bir siyasal devlet kurulması taraftarıdır. Ayaz İshaki'ye gelince, onun sosyalistlikle bir ilişkisi yoktur. Bir burjuva nasyonalistidir. Ruslarla ortak bir federasyon taraftarıdır. Zeki Velidi hakkında ne olumlu ne olumsuz hiç konuşmadı. Yalnızca Zeki Velidi'nin karşıtlarını bu şekilde ortaya koydu. Bu konuşmamızdan bir süre sonra yine

ziyaretime geldi. Yukarıda anlatılanları doğrulamak üzere belgeler getirdi, bu belgeler İl dergisinden çıkarılmış, yukarıda anlattığımız hususları doğrular pasajlardır.

Bu pasajları Ziya Özkaynak bana verdi. Fakat ben onları muhafaza edemedim.

BOLŞEVİK PARTİSİNİN STRATEJİSİ

İngilizleri tehdit etmek üzere çarlık sınırları dışında Müslüman Sosyalizmini desteklemek. Çarlık sınırları içinde ayrılıkçı, ulusal burjuva hareketlerini desteklemek. Bu iki eylemin de birlikte yürütülmesi gerekir. Bunlardan birine öncelik ve üstünlük tanınması halinde Bolşevik partisinin çarlık sınırları içinde dinamik dengeyi sağlaması olanağı yoktur. Çünkü Bolşevik partisi Müslüman komünist harekete öncelik ve üstünlük tanırsa, bu takdirde yerel ve bölgesel cumhuriyetler ortadan kalkacak, eski çarlık sınırlarının önemli bir bölümü bu Müslüman Türk komünistlerinin eline geçecek ve bir dinsel, ulusal komünist Türk devleti kurulacaktır.

Buna karşılık yerel cumhuriyetlere öncelik ve üstünlük tanınacak olursa, bu takdirde eski çarlık Rusyasından ayrı ayrı devletler kurulacak ve o zaman da İngiltere bunlara egemen olacaktır.

Bu durumda Bolşevik partisinin geçici bir süre için hem Müslüman komünist hareketine, hem de ayrılıkçı burjuva devletleri görüşüne göz yumması gerekir. Bu süre Sovyetlerle İngilizlerin anlaşması ve Sovyetlerin kemikleşmesi dönemine kadar olabilir. Nitekim Sovyetler İngilizlerle anlaşınca hem Müslüman komünist partisi, hem de yerel cumhuriyetler tarihe karıştı.

Türkiye'ye gelince, yukarıda belirttiğimiz gibi Türkiye'de de üç tür komünist partisi hareketi söz konusuydu. Bunlardan biri Osmanlı komünist partisi hareketi, diğeri Turan komünist partisi hareketi, diğeri de Müdafaa-i Hukuk Komünist Partisi hareketidir. Bunlardan Osmanlı ve Turan Komünist Partileri hareketi hem İngiltere'nin hem de Sovyetler Birliği'nin aleyhine olan hareketlerdir. Bu bakımdan hem İngiltere, hem de Sovyetler Birliği bu harekete karşıydı. Anadolu Türklerine özgü bir komünist partisi hareketi hem İngiltere'nin, hem de Sovyetler'in çıkarına bir hareketti. Özellikle bu hareketin Rusya'daki Müslüman Türk komünist hareketiyle bütünleşmeye gitmekten kaçınması İngiltere ve Rusya'nın bu hareketi desteklemesini kolaylaştırıyordu.

Dr. Fuat Sabit, Baha Sait vb. Teşkilât-ı Mahsusa önderleri bolşeviklerle ilişki kurdular ve Rusya'daki Osmanlı ordusu kuvvetlerinden yararlanmayı tasarladılar. Bu konuda bir fikir verebilmiş olmak için şu kadarını hatırlatmada yarar vardır. Kafkasya'da tam teçhizatlı iki fırka vardır. Ayrıca Rusya'nın çeşitli yerlerinde tutsak 1500 subay, 15.000 er vardır. Bu bakımdan bu gücü bolşevik partisi kendi lehlerine kullanmak ister. Anadolu Türkleri de kendi lehlerine kullanmak isterler. Anadolu komünist partisini Sovyetler Birliği'ne yaymak ve Sovyetler Birliği'ndeki tutsak askerlerin Müslüman, Turancı bir komünist partisine kaymalarını önlemek için bolşevik partisiyle Baha Sait ilişki kurar. İlişki olumlu sonuçlar verir. Baha Sait'le Ankara arasında ilişki aranır. Buradan da olumlu sonuçlar alınır. Sovyetler Birliği'ndeki Müslüman Türk-

lerin komünist hareketinden bağımsız bir hareketi geliştirmek üzere Teşkilât-ı Mahsusa'dan Etem Nejat, Arap Hakkı görevlendirilirler ve Rusya'ya gönderilirler. Ankara'da da Teşkilât-ı Mahsusa önderlerinden Salih Zeki, Behram Lütfü, Vakkas Ferit vb. yarı gizli sahte Türkiye komünist partisini kurarlar. Baha Sait' in ilişkileri sonucu bu parti Bakû'de bir kongre yapar. Türkiye Devletinin kendi topraklarında toplanmasına izin vermediği bir toplantıya, TBMM'nin ortağı, yakın dostu Azerbeycan halk cumhuriyeti izin verdi.

Her şey bir yana, iki dost devletin birisinin toprağında, diğerinin aleyhinde eylemde bulunulması devletler hukuku açısından da ayrıca üzerinde durulacak bir olaydır.

«Sosyalistlere Açık Mektup» adlı yapıtımızda da açıkladığımız gibi, İngiltere ile Türkiye'nin, İngiltere ile Sovyetler'in, Türkiye ile Sovyetler'in anlaşmaları daha önce Turancı Müslüman komünist partisinin tasfiye edilmesine benzer bir olay, bu sefer Türkiye komünist partisinin başına geldi. Sosyalistlere Açık Mektup adlı yapıtımızda belirttiğimiz gibi, Baha Sait'in arkadaşları, Arap Hakkı, Mustafa Suphi, Etem Nejat vb. tasfiyeye uğradılar.

Türkiye komünist partisi illegal bir çalışma dönemine girdi. 1928'de III. Enternasyonal dünya devrimiyle ilgisini kesti. Profesyonel devrimci kadroları tasfiye etti. Komünist devrimi her ülkenin kendi ulusal sorunu saydı. Doğaldır ki bu olayın 1928 öncesi ve sonrası vardır. Bu durumda profesyonel devrimciler kendi olanaklarıyla sosyalist savaşımı sürdürmek zorunluğunda kaldılar. Bu olanaktan yoksun olanlar ise, devrimcilikten uzaklaştılar. Kendi ekmeklerini sağlamak yoluna girdiler. Bu sırada egemen güçler ve en-

ternasyonal kapital çevreleri boş durmadılar, onlar da bu kişileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak yolunu seçtiler. Gizli sahte komünist partileri kurdurarak saf ve temiz ilerici karakterli kişileri ağlarına düşürdüler. Bu durum 1928 - 1934 arasında en yaygın durumundaydı. Yargı organları bu durumları saptadı. (İzmir ve Bursa tevkifatı yapıldı.)

Bu saptama pek doğaldır ki, ancak belli bir kültür düzeyindeki kişilerce anlaşıldı. 1951'den sonra artık gerçek durum kamuoyunun da bileceği kadar apaçık bir duruma geldi.

Şimdi biz bu oyunlar içinde nesnel olarak ve tarihe malzeme olabilecek anılarımızı sıralayacağız.

ENVER PAŞA, ZEKİ VELİDİ ve BASMACI HAREKETLERİNE AİT ANILARIMIZ

Müslüman komünist partisine, Turancı Türkçü komünist partisine, separatist hareketlerine [yani, Basmacı, Enver Paşa ve Zeki Velidi hareketlerine] ait anılarımızın kaynağı Derviş Beydir. Derviş beyle bundan 40 yıl kadar önce tanışmıştım, o dönemde Beykoz Lisesi matematik öğretmeni idi. Bu zat Osmanlı Devletinin Türkistan Teşkilât-ı Mahsusa'sında çalışmıştı. Bu zattan duyduklarımı kendi bilgilerimle karşılaştırdım. Bir değerlendirme yaptım, bu değerlendirmemi açıklamakta yarar görüyorum. Çünkü Derviş Beyin bana anlattıklarına göre Sovyetler Birliği Ansiklopedisi'nin Basmacı hareketleri [Enver Paşa - Zeki Velidi hareketleri] konusunda verdiği bilgilerde bir sürü yanlışlıklar vardır.

Gerek Müslüman komünist partisi ve gerekse Turancı ırkçı komünist partisi Marksizme karşı Leni-

nizmden yanadır. Bunun nedeni, Marks din afyondur demiştir; Proleterlerin vatanı yoktur demiştir; yazılı tarih sınıfların mücadelesi tarihidir demiştir. Buna karşılık Lenin dine saygı göstermiştir; proleterlerin vatanı olduğundan söz etmiştir; Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesini kabul etmiştir; Tarihte milletlerin mücadelesini benimsemiştir.

Bundan ötürü Müslüman komünist partisi de Turancı Türkçü komünist partisi de Marks'a karşı Lenin'den yana olmuştur.

Bu durum Leninizm ile Marksizmin ilişkileri belli olana kadar devam etmiştir. Bu durum belli olduktan sonra Müslüman komünist partisi de Türkçü komünist partisi de Leninizm'den uzaklaşmıştır. Bu durum özellikle mazlum milletler kongresinde açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Derviş Beyin bana anlattıklarına göre Bakû'de mazlum milletler kongresinde Enver Paşa (yani Müslüman komünist partisi, Turancı Türkçü komünist partisi lideri) büyük bir hücuma uğramıştır, bunun üzerine Enver Paşa gizlice Bakû'den bir deniz motoruyla Hazar denizinin karşı sahiline, Türkistan'a geçmiştir. Orada Türkistan Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa'sıyle temasa geçmiştir. Türkistan Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa'sı liderleri Giritli Ahmet Ruşeni ile Kuşçubaşı Hacı Sami'dir. Ruşeni (Samsun CHP milletvekili Ruşeni Bark) ile Enver Paşa'nın arası açıktır. Ahmet Ruşeni Enver Paşa'yı Enver Paşa da Ahmet Ruşeni Beyi sevmez. Bu itibarla Ahmet Ruşeni Enver Paşa'ya yüz vermez. Bunun üzerine Enver Paşa, Feyzullah Hocayev ile (Türkistan Hükümet başkanı ile) temasa geçer.

O dönemlerde Türkistan hükümet başkanı Feyzullah Hocayev'le, Türkistan devlet başkanı Osman

Hocayev'in arası açıktır. Osman Hocayev ile Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa'sının ve Ruşeni Bark'ın araları çok iyidir. Bu itibarla Enver Paşa Osman Hocayev'le değil Feyzullah Hocayev'le temasa geçmeyi tercih etmiştir.

Enver Paşa Feyzullah Hocayev'e Bakû kongresinde beliren havayı anlatmış ve onu Türkistan'da bir kuvvet toplamaya ve Azarbeycan'ı işgal etmeye ikna etmeye çalışmıştır.

Oysa Feyzullah Hocayev Sovyetlerle anlaşmak ve onlarla beraber hareket etmek eğilimindedir. Bu suretle Enver Paşa yanlış bir yol izlemiştir. Enver Paşa, Sovyetlere karşı harekete geçmeye eğilimli olduğuna göre, Feyzullah Hocayev'e değil, Osman Hocayev'e başvurması gerekirdi.

Feyzullah Hocayev Enver Paşa'nın Türkistan'a niçin geldiğini anlayınca işi bozuntuya vermemiş, onun gerçek arkadaşıymış gibi davranmış ve ona belli etmeden gizlice Moskova'ya gitmiştir. Lenin'i bulmuştur. Enver Paşa'nın kendisine anlattıklarını Lenin'e anlatmıştır; yine kimseye belli etmeden Türkistan'a dönmüştür.

Lenin Feyzullah Hocayev'den Enver Paşa'nın gerçek niyetini anlayınca onu görüşmek üzere Moskova'ya çağırmıştır. Enver Paşa Lenin'in kendisini Moskova'ya çağırmasını bir hayra delâlet etmediğini sezmiştir. Enver Paşa Moskova'ya gitmemiş, Türkistan dağlarındaki Basmacılara katılmıştır. Türkistan Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusası Ruşeni kanadı ile de ilişkisini kesmiştir. Konuya açıklık getirmek için şimdi kısaca Basmacı hareketinin ne olduğunu ve Türkistan Teşkilât-ı Mahsusası'nın Ruşeni kanadının Enver Paşa'yı niçin tutmadığını açıklamakta yarar var.

Çarlık Rusyasının orta asyayı işgali döneminde birçok Türk ve Müslümanlar dağlara, ormanlara çekilmişlerdir. Yol soyma suretiyle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunların ideolojik bir durumu yoktur. Basit bir eşkiyalık hareketidir. Bunlara Basmacı bu harekete de Basmacı hareketi denir. Basmacı hareketi Birinci Dünya Savaşı sırasında ideolojik karakter kazanmıştır. Bunlar daha çok Çarlık askeri depolarını, ambarlarını, Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusacıları ile beraber basma yolunu seçmişlerdir. Özellikle Çarlık Rusyasında Bolşevik hareketinin patlak vermesinden sonra Basmacılar meydanı boş bulmuşlardır. Çünkü ne Çarlık kuvvetleri ne de Bolşevikler bunların üzerine kuvvet yollamak imkânını bulamamışlardır.

Bu suretle Basmacı hareketi bir tür kır gerillası şeklini almıştır. Enver Paşa'nın Basmacılara katılmasına kadar Basmacı hareketi başıbozuk bir seyir takip etmiştir. Enver Paşa'nın Basmacılara katılmasıyle, hareket bir kurmay heyetine kavuşmuş, ciddi bir şekil almıştır.

Lenin Basmacı hareketinin önem kazanmasından endişe duymaya başlar, Enver Paşa'yı Basmacılardan ayırmak üzere Zeki Velidi Beye özel bir görev verir. O tarihlerde Zeki Velidi ile Lenin'in arası son derece iyidir.

Konuya açıklık getirmek için Zeki Velidi ile Lenin'in ilişkilerine değinelim. Zeki Velidi Başkırdistanlı bir komünisttir. Başkırdistanlılardan bir komünist alay teşkil etmiş ve Kızılordu ile beraber Çar kuvvetleri ile savaşmıştır. Kızılordu Finlandiya seferinde yenilmiş; Zeki Velidi'nin alayı ona yardıma gitmiş ve

Kızılordunun Fin savaşını kazanmasını sağlamıştır. Bundan ötürü Zeki Velidi'ye kızıl generallik rütbesi verilmiştir.

Zeki Velidi Başkırdistan devlet başkanı olmak istemiş, bu isteğini Lenin'e açmıştır. Lenin: Zeki Velidi'ye siz Türkistan'ın devlet başkanı değil, dünya komünist hareketinin liderlerindensiniz. Bu itibarla III. Enternasyonalde görev almanız gerekir, demiştir.

Bu açıklamalarımız Lenin'in Zeki Velidi'ye olan yakınlığını açıklığa çıkarmıştır, sanırız.

Lenin Enver Paşa ile görüşmek ve onu Basmacı hareketinden caydırmak üzere Zeki Velidi'yi Türkistan'a yollamıştır; fakat, Zeki Velidi Enver Paşa'yı görüşlerinden caydıramamıştır.

Daha sonra Zeki Velidi ile Stalin'in arası açılmış, Zeki Velidi de Basmacı hareketlerine katılmıştır.

Derviş Bey'in bana anlattıklarına göre, Zeki Velidi Basmacı hareketinin başına geçmiş, Türkistan devlet hazinesine el koymuş; daha sonra Basmacılardan ayrılmıştır.

Basmacı harekâtına Türkistan'daki Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusası Ruşeni kolu katılmamıştır. Buna karşılık bu Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kuşçubaşı Hacı Sami kolu katılmıştır. Osmanlı teşkilâtı mahsusası Enver Paşa tarafını değil, Atatürk tarafını tutmuş ve Osman Hocayev yolu ile Milli mücadeleye Türkistan'dan para yardımı sağlamıştır. Şimdi konuya açıklık getirmek için Türkistan Osmanlı teşkilâtı Mahsusa'sının Ruşeni kolunun Enver Paşa'yı niçin tutmadığını açıklayalım.

TÜRKİSTAN OSMANLI TEŞKİLÂTI MAHSUSASI RUŞENİ KOLU

Derviş Bey bana Osmanlı Türkistan Teşkilâtı mah-

susasının Ruşeni kolunun Enver Paşa'yı tutmadığını, Türkistan devlet başkanı Osman Hocayev'in de Osmanlı Teşkilâtı Mahsusa'sıyla beraber hareket ettiğini söylemiştir. Amma bunun nedenini açıklamamıştır.

Bu konuda ben Habil Âdem'den ve rahmetli anacığımdan duyduklarımı değerlendirerek bu keyfiyeti şöyle açıklamaktayım. Bu açıklamamın gerçeği yansıtıp yansıtmadığı konusunda kuşkuluyum.

Habil Adem'in bana anlattıklarına göre, Birinci Dünya Harbine Almanlar safında girmemize İttihat-ı Terakki içinde Talat Paşa'nın liderliğinde geniş bir grup karşı idi. Birinci Dünya Savaşına Enver Paşa'nın bir emrivakisile girmiştik. Birinci Dünya Harbi başlarında İtalyanların Almanlardan ayrılması ve İngilizler tarafına geçmesi üzerine Talat Paşa ve Almanlardan yana savaşa girmemize karşı olan İttihat Terakkiciler harekete geçmişler; bizim de İtalyanların yaptığı harekete benzer bir hareket yapmamızı öne sürmüşler.

Habil Adem'in bana anlattığına göre Enver Paşa bütün muhaliflerini Almanlardan kopup İngilizlerle anlaşmadan yana yapmış. Bu doğrultuda mutemet kişilerine sahte raporlar düzenlendirmiştir ve Yakup Cemil olayını ortaya çıkarmıştır.

Enver Paşa, Yakup Cemil olayında yalnızca Yakup Cemil'i değil, bütün muhaliflerini, geniş bir ittihatçı kitlesini özellikle Osmanlı Teşkilâtı Mahsusaları içindeki Talat Paşa kanadını [Memduh Şevket Esendal, Fevzi Lutbû'yi, Ahmet Ruşeni'yil tasfiye etmeyi tasarlamıştı. Talât Paşa'nın müdahalesi ile durum yalnızca Yakup Cemil'in kurşuna dizilmesi ile kapanmıştır.

Bu konuda rahmetli anacığımdan duyduğum bir

vakayı konuya açıklık getirme bakımından burada açıklayacağım.

Babamın Licede kaymakam olduğu sıralarda şöyle bir vaka cereyan etmiş. Babam akşamcı değildi. Ama günlerden bir gün akşam üzeri büyük bir rakı şişesiyle eve gelmiş. Annem durumu hayretle karşılamış; babama buna neye gerek dyduğunu sormuş. Babam da örfi idareden bir şifre aldığını, birçok politikacıların ve bu arada Ruşeni'nin arandığını ve bunların bölgesine gelmeleri halinde derhal yakalanmasını ve örfi idareye teslim etmesinin emredildiğinin yazılı olduğunu söylemiş.

Ruşeni Bey babamın da dayımın da yakın arkadaşı idi. Ayrıca annem de onu yakından tanıyordu.

Annemin anlattığına göre, Ruşeni Harbiye'de okurken gizli İttihat ve Terakki cemiyetine girmiş, hakkında kanuni kovuşturmaya geçilmiş; o da İstanbul'dan kaçarak Girid'e gelmiş ve bir ara dedemin evinde saklanmış.

Ruşeni Barkın'ın Türkistan Teşkilât-ı Mahsusa'sındaki görevini bırakıp İstanbul'a gelmesi, olağanüstü olayların İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisinde cereyan ettiğini gösterir.

ÇOKAYEF - ZEKİ VELİDİ - REHA TÜRKKAN ÜZERİNE ANILARIMIZ

1917'de Bolşevik ihtilali patlak verdiği zaman, Rusya Türkleri marksizmin, leninizmin ne olduğunu bilmiyorlardı. Bunların hemen hepsi bolşevik hareketini Kuran'da yer alan insanların mutlu edilmesi hareketi sayıyorlardı. Bu itibarla yaşadığımız dünyada kişilerin mutlu olması bolşeviklikle, Ahirette de kişilerin mutlu olması İslamlıkla sağlanacaktı.

Rusya'daki Müslüman komünistler, Ahiretlerini güvenceye almak gayreti içine girdiler.

Kuzey Rusya Müslüman komünistleri Leningrat Müzesindeki Osman-ı Zinnureyn'in Kuran'ını ve İslamlığın mukaddes saydığı diğer eşyaların oradan alınıp Ufa'ya nakledilmesini ve Ufa'nın dini merkez olmasını önerdiler.

Buna karşılık Ortaasya Müslümanları ise bu Kurân'ın ve diğer kutsal eşyanın Ufa'ya değil, Taşkent'e nakledilmesini önerdiler.

Lenin Kuzey Müslümanlarının isteğini uygun gördü. Osman-ı Zinnureyn'in Kuran-ı ve diğer mukaddes eşyalar Ufa'ya nakledildi. Lenin'in bu tür bir karar vermesinde, Orta Asya Türkleri, Zeki Velidi'nin Lenin'i etkilediği kanısına vardılar. Bunun sonucu olarak Ortaasya Müslümanlariyle, Kuzey Rusya Müslümanlarının arası açıldı.

Kuzey Rusya Müslümanlarının lideri Zeki Velidi, Ortaasya Müslümanlarının lideri ise M. Çokayev'dir.

Bundan yarım yüzyıl evvel Çokayev - Velidi çekişmesi yaygındı.

Ben o dönemlerde yeteri bir bilgiye sahip değildim. Nihal Atsız etkisiyle, bilmeden Zeki Velidiyi haklı buluyordum.

Süfyan arkadaşımla beraber yayınladığımız (Dokuz Eylül) kitabımızda (İstismarcı lider Çokayev) yazısı bu etki altında yazılmıştı.

Daha sonra Sadri Maksudi'nin ve Şemsettin Günaltay'ın Zeki Velidi konusunda öne sürdükleri mütalealardan, Dokuz Eylül kitabımızda öne sürdüklerimizin sıhhatinden kuşkuya düştüm.

Derviş Beyle tanıştıktan sonra yanıldığımı anladım.

Zeki Velidi - Enver Paşa - Ruşeni - Basmacı - Mustafa Çokayev ve diğer kişiler arası ilişkiyi açığa çıkarmak gerektiği kanısına vardım.

1940'larda çıkardığımız Yeni Yol dergisinde Zeki Velidi'nin Türk ve Tatar Tarihinde Başkırtları Türk ve Tatarlar arasında değil Fin ve Uğurlar arasında saydığını ve Basmacı hareketlerinde olumsuz hareket ettiğini beş altı satırlık bir yazıda belirttik.

O dönemlerde lise öğrencisi olan Reha Türkkan yayınladığı dergide bize çattı. Ayrıca bize bir mektup da yolladı. Mektubu Basın Savcılığına verdik. Savcılık, mektupta yukarıda sözünü ettiğimiz kısımlarla ilişkili satırların yayınlanmasına izin vermedi.

Biz de Derviş Beyin bize anlattıklarını kamuoyuna sunamadık.

Şimdi Zeki Velidi de, Derviş Bey de hayatta değillerdir. Bu itibarla bu konulara biz de değinmeyeceğiz.

3. III. ENTERNASYONAL STALİNCİ DÖNEM

Gizli Türkiye Komünist Partisiyle İlgili Anılarımız

MUSTAFA BÖRKLÜCE ★ III. ENTERNASYONALİN TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ ★ TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSI İLE III. ENTERNASYONAL İLİŞKİLERİ ★ ŞOFÖR RAGIPLAR VE DİĞER RAGIPLAR ★ ABDULLAH CEVDET ★ ZİYA HURŞİT ★ ALTINDİŞ FAİK ★ EDİRNELİ FAİK ★ ŞEFİK HÜSNÜ ★ TELEFONCU FERİT'TEN DUYDUKLARIMIZ ★ ECZACI VASIF ★ HİKMET KIVILCIMLI ★ KERİM SADİ ★ HASAN ALİ EDİZ.

MUSTAFA BÖRKLÜCE (SARI MUSTAFA)

Sarı Mustafa ile nasıl tanıştığımızı «Yılların İçinden» adlı kitabımızda ve Vatan Gazetesi'nin 27 Aralık 1976 - 2 Ocak 1977 tarihleri arasında çıkan «Kemal Tahir ve Sanat Çevresi» adlı dizi yazımızda anlatmıştık. Bu tanışmayı şimdi burada da kısaca anlatalım. Yukarıdaki yayınları yaptığımız sırada hayatta olan,

şimdi hakkın rahmetine kavuşmuş bulunan «Şahabettin Ahıskal, Kemal Tahir ile birlikte «Yeni Gidiş» dergisini çıkarma hazırlıklarına başlamıştık. O tarihlerde Kemal Tahir, Tünel'den Tophane'ye inen yolda bekârlara mahsus bir handa kalıyordu. Dergi çıkarmak için bir büro kiralayacak paramız yoktu. Kemal Tahir'in kaldığı bu yerde büro olarak kullanıyorduk. Sarı Mustafa da aynı hanın, aynı katının bir başka odasında kalıyordu, Kemal Tahir'le kapı komşusuydu. Kemal Tahir aracılığıyla Sarı Mustafa ile tanıştım Oda bezlerle dörde ayrılmıştı. Anası, kız kardeşi ve kendisi aynı odada kalıyordu. Sarı Mustafa tüberkülozdu. Evden hemen hemen hiç dışarı çıkmazdı. Para durumu çok sınırlıydı. Kemal Tahir'in odasına gittiğimizde onun da hatırını sorardık. Belli bir tarihe kadarki görüşmelerimizde geçmişinden bize hiç söz etmedi. Genellikle konuşmalar, nesnel değerlendirmelere ve geleceğe yönelik tahminlere ayrılmıştı. Ancak Telefoncu Ferit'le benim tanışmam ve Telefoncu Ferit'in Sarı Mustafa hakkında söylediklerini kendisine iletmemden sonra durum değişti. Daha sonra Eczacı Vasıf'la tanıştım. Eczacı Vasıf da Sarı Mustafa hakkında Telefoncu Ferit gibi konuştu. Yine, Hikmet Kıvılcımlı da Sarı Mustafa hakkında aynı şekilde konuştu. Bu üç kişinin Sarı Mustafa hakkında söylediklerini ileriki sayfalarda bu kişilerle tanışmalarımı anlatırken belirteceğim.

Ben bu kişilerden duyduklarımı Sarı Mustafa'ya açtım. Sarı Mustafa, hakkında söylenenleri reddetti. Sarı Mustafa'nın yaşadığı hayata bakarak bu hayatın bir polis hayatı olmayacağı kanısına vardım. Bu kanımı yukarıda Sarı Mustafa'ya polislik izafe edenlere açtım. Onlar da, «biz onun şimdi polis olduğunu söy-

lemiyoruz, polis kişileri kulanır, sonra atar» dediler. Çok hoşuma giden bir sözü ilk kez onlardan duydum. «Taharet kâğıdı bir defa kullanılır». Bu sözü aşağıda anlatacağım gibi, Sarı Mustafa ve arkadaşları için kullanmışlardı. Nihayet Sarı Mustafa kendisine ve arkadaşlarına yapılan suçlamaları çürütmek için bir «arkadaş mahkemesi» kurulmasını ve bütün geçmişi anlatacağını söyledi. Ben, Kemal Tahir ve şimdi hangisi olduğunu hatırlayamadığım bir arkadaş daha olmak üzere toplanmasını istedi. Ben Telefoncu Ferit'ten, Eczacı Vasıf'tan, Hikmet Kıvılcımlı'dan, Sarı Mustafa ve komünist partili arkadaşlarının polisliği konusundaki delillerini, karinelerini bildirmelerini rica ettim. Telefoncu Ferit'in, Eczacı Vasıf'ın, Hikmet Kıvılcımlı'nın gıyabında Sarı Mustafa ile yüzyüze bir durum değerlendirmesi yaptık. Bu «arkadaş mahkemesi»nde Türkiye komünist partisinin gizli döneminin bütün özellikleri ortaya kondu. Buradaki bilgileri diğer bilgilerle karşılaştırdım. Elinizdeki kitapta bu bilgileri de bulacaksınız. Bu bilgiler İbrahim Topçuoğlu'nun kitabında Sarı Mustafa'ya dayanarak verilen bilgilerle çelişmektedir.

Sarı Mustafa'nın, birçokları ve bu arada İbrahim Topçuoğlu kızılorduda çalıştığını, bolşevik devrimine katıldığını öne sürerler. Nazım Hikmet de «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» adlı yapıtında Sarı Mustafa'nın kızılorduda çalıştığını, bolşevik devrimine katıldığını yazar. Sarı Mustafa'ya karşı olan Şefik Hüsnü grubu da Sarı Mustafa'nın kızılorduda çalıştığını, bolşevik devrimine katıldığını söylerler. Oysa Hasan Ali Ediz bana durmun böyle olmadığını, Sarı Mustafa'nın Halil Paşa'nın İslam ordusunda küçük zabit olduğunu, bolşevik devriminin başarıya ulaşmasından sonra ko-

münist olduğunu ve K.U.T.V.'de okuduğunu söylemişti. Ben Sarı Mustafa'ya kızılorduda çalışıp çalışmadığını, bolşevik devrimine katılıp katılmadığını sormadım. O da bana bu konuda bir bilgi vermedi. Ancak bir gün bolşevik devriminin patlak vermesinden ve Türkiye'li asker ve subayların serbest kalmasından sonra kendisinin iş aramak zorunda kaldığını ve bu arada Azerbeycan «Müsavat Partisi» önderi Resülzade Mehmet Emin Bey'e iş için başvurduğunu söyledi. Sözlerine Resülzade'nin kendisine «Ben Osmanlı zabitlerine ve saldatlarına (Azerice aseker demek) iş değil, kapımda köpeklik bile verdirtmem» dediğini ekledi. Bu arada bolşevik devriminin başarıya ulaşmasından sonra Osmanlı ordusuna gün doğduğunu ve Osmanlı ordusu mensuplarına iki seçenek bulunduğunu söyledi. Bunlardan biri öğrenimlerini bitirmemiş, Osmanlı subay ve erlerinin teknik bir okula girmeleri ve bir meslek sahibi olmaları ve Sovyet kalkınmasında çalışmalarıdır. Diğer seçenek K.U.T.V.'de okumak profesyonel devrimci olmak III. enternasyonalin emrinde dünya devriminde görev almaktır.

Sarı Mustafa bana subay arkadaşlarının çoğunun K.U.T.V.'de okumak, profesyonel devrimci olmak ve III. enternasyonalin emrinde çalışmak seçeneğini benimsediklerini söyledi. Bu arada subay arkadaşlarından yalnız Süleyman Bakırov'un teknik eğitimi seçtiğini, mühendis olduğunu, Sovyet vatandaşlığına geçtiğini ve Sovyetlerde çalıştığını söyledi. Subay arkadaşlarından Sait'in kendisiyle birlikte K.U.T.V.'ye girdiğini, profesyonel devrimci eğitim gördüğünü, onunla birlikte Türkiye'ye geldiğini söyledi. Sait'in Türkiye'ye döndükten sonra profesyonel devrimciliği bıraktığını, komünistlikle ilişkisini kestiğini, taahhüt işle-

rine girdiğini, kısa bir süre sonra da hatırı sayılır bir müteahhit olduğunu söyledi. Fakat buna karşın Sait' in Sarı Mustafa ile arkadaşlığını kesmediğini de sözlerine ekledi. Sarı Mustafa'nın ileride anlatacağımız gibi profesyonel devrimciliği son bulduktan sonra Sait' in ona iş verdiğini ve onun yanında çalıştığını sözlerine ekledi. Sarı Mustafa yanılmıyorsam eğer, ya Sait'in ölmesi, ya da Sait'in taahhüt işlerini bırakması sonucu işsiz kaldı. Ve yukarıda anlattığımız yaşam durumunu sürdürmek zorunda kaldı. Daha sonra Sarı Mustafa Esat Adil Müstecabi ile tanıştı. Esat Adil Müstecabi'nin İmralı cezaevi müdürü olduğu dönemde Sarı Mustafa'nın İmralı cezaevinde çalışmasını Adalet Bakanlığı doğru bulmadı. Esat Adil de onun işine son vermek zorunda kaldı. Böylelikle Sarı Mustafa yine işsiz kaldı. Bu dönemde Reşit Menteş'le tanıştı. Reşit Menteş İbrahim Topçuoğlu'nun kız kardeşi Safiye'nin eşidir. Safiye Moskova'da K.U.T.V.'de okumuştur. Sarı Mustafa'nın arkadaşıdır. Safiye aracılığıyle Reşit Menteş, Sarı Mustafa'ya işyerlerinde görev vermiştir. Reşit Menteş Suadiye plajı sahibidir. Sarı Mustafa da Suadiye plajında ölümüne dek çalışmıştır.

Sarı Mustafa bana gerek Rusya'da ve gerek Türkiye'deki komünist hareketler hakkında çok geniş bilgiler verdi. Aşağıda bu bilgileri kamuoyuna anlatacağım.

III. ENTERNASYONAL'İN TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği konusunda anısal bilgim, Sarı Mustafa'dan dinlediklerime dayanır. Daha sonra, Sarı Mustafa'dan dinlediklerimi

Fuat Sabit'ten, Mirza Bala'dan, Ahmet Cevat Emil'den Fadıl Garan'dan dinlediklerimle karşılaştırdım. Kendime göre bir değerlendirme yaptım. Bu değerlendirmem gerçeği ne oranda yansıtacağını bilemem.

III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği değerlendirmemi rahmetli arkadaşım Alaaddin Hakgüder'e yolladığım bir mektupta açıklamıştım. Halen bu değerlendirmeyi muhafaza ediyorum. Şimdi, bu mektubun öyküsünü anlatayım.

1946'da Bilecik'te sürgün bulunduğum dönemde iki sosyalist parti kurulmuştu. Bunlardan birini Şefik Hüsnü, diğerini de Esat Adil kurmuştu.

Şefik Hüsnü'nün partisinin kurucuları arasında yalnızca doktor Habil Adato'yu tanıyordum. Şefik Hüsnü'nün partisinin diğer kurucularını ne şahsen, ne de ismen tanıyordum. Bu bakımdan bu partinin lider kadrosuyla bir ilişkim yoktu.

Esat Adil'in partisinin lider kadrosu Fehmi Yazıcı, Behçet Atılgan, Aziz Ziya Sıradağ benim yakın arkadaşlarımdı. Esat Adil'i de, Sarı Mustafa'yı da yakından tanıyordum. Bu partinin kurucularından Aziz Uçtay'ı, İhvan Kabalı ustayı tanımıyordum. Alaaddin Hakgüder de Esat Adil'in lider kadrosunda yer almıştı. Hakgüder arkadaşım bana bir mektup yolladı.

Benden iki sosyalist partisinin kurulmasının doğru olup olmadığını, bu partilerin yaşama güçlerinin olup olmadığını, sürgünden dönüşte bu partilerle ilgilenip ilgilenmeyeceğimi soruyordu. Ben de açık kalplilikle bu sorulara karşılığımı verdim. Bu karşılığımda Sarı Mustafa'dan edindiğim bilgileri sergiledim. Ama sergilediğim bilgileri Sarı Mustafa'dan edindiğimi açıklamadım. Hakgüder benim bu mektubuma bir karşılık vermedi.

1947'de sıkıyönetim Türkiye Sosyalist Partisi'ni kapattı.. Partinin lider kadrosunu, bu arada Alaaddin Hakgüder'i de tutukladı. Alaaddin Hakgüder'in evinde arama yaptı. Bu aramada benim Bilecik'ten ona yolladığım mektup da ele geçti. Sıkıyönetim savcılığı, Alaaddin Hakgüder hakkında son tahkikatın açılmasına gerek görmedi. Onu serbest bıraktı. Sıkıyönetim savcılığı benim Alaaddin Hakgüder'e yolladığım mektubu, ona iade etmedi. Bu mektubu Türkiye Sosyalist Partisi kovuşturma dosyasına kanıt olarak koydu.

Fethi Tevetoğlu Türkiye'deki sosyalist ve komünist hareketleri incelerken, Türkiye Sosyalist Partisi son tahkikat dosyasını da inceledi. Bu dosyadan benim Alaaddin Hakgüder'e yolladığım mektubun bir kopyasını çıkardı. Onun esaslı bölümlerini kitabına aldı. Daha sonra aynı metin, ya aynen, ya da özetlenerek çeşitli yazarlarca kullanıldı; Fethi Tevetoğlu, III. Enternasyonal'in Türkiye Temsilciliğinin çalışmalarını nesnel olarak vermek niyetinde değildi. Onun niyeti III. Enternasyonali karalamaktı.

Bundan dolayı Alaaddin Hakgüder'e yolladığım mektubu aynen yayınlamamıştır. Mektubumun III. Enternasyonali karalayan yerlerini yayınlamakla yetinmiştir; Fideist bir aktarmacılık yapmıştır. Oysa benim Alaaddin'e yolladığım mektup, fideist değil, nesnel açıdan yazılmış bir mektuptu. Ben genellikle mektuplarımı suret çıkarmadan yazarım. Bu tutumumun yanlışlığına şimdi kanaat getirmiş bulunuyorum. Üzülerek söyleyeyim ki, Alaaddin'e yolladığım mektubun sureti bende yok. Benim sıkıyönetim mahkemesinden Türkiye Sosyalist Partisinin yargı dosyasını bulmam ve bu dosyadan o mektubun kopyasını çıkarmam olanaksızdır. Bu nedenle Fethi Tevetoğlu'nun yayınladığı

metni mektubumun esas metni ile karşılaştırma olanağım yoktur.

Alaaddin Hakgüder'e yolladığım mektuptaki bilgiler, Sarı Mustafa'dan, Fadıl Garan'dan duyduklarıma dayanıyordu. O mektubu yazdığım zaman Profesör Ahmet Cevat Emil'le daha tanışmamıştım. Onun için, o mektubumda profesör Ahmet Cevat Emil'den III. Enternasyonal konusunda edindiğim bilgiler yer almamıştı. Bundan ötürü o mektubumda, III. Enternasyonal'in Türkiye Temsilciliği konusundaki bilgilerim sınırlı kalmıştır. Benim şimdi o mektuptaki bilgilerle yetinmemem, aynı konuya yeniden eğilmem gerekiyor. Şimdi bunu yapacağım.

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ İLE III. ENTERNASYONAL İLİŞKİSİ

Türkiye Komünist Partisi ile III. Enternasyonalin ilişki ve bağlantılarını, bolşevik partisinin Müdafaa-i Hukukçularla ve III. Enternasyonal ile olan ilişki ve bağlantısı saptar. Bolşevik partisinin Müdafaa-i Hukukçularla, III. Enternasyonal'la ilişki ve bağlantısını Sovyetlerin İngiltere ile olan ilişkisi ve bağlantısı belirler.

Demek ki Türkiye Komünist Partisi'nin 1919-1923 dönemi diyalektiği İngiltere, Sovyetler Birliği, Müdafaa-i Hukuk, III. Enternasyonal ilişkisi ve bağlantısı içinde şekillenir. İngiltere, Sovyetler Birliği ile anlaşacak olursa, III. Enternasyonal, Müdafaa-i Hukuk, Türkiye Komünist Partisi ihmale uğrayacaktır. Buna karşılık İngiltere, Sovyetler Birliği'yle anlaşamadığı takdirde III. Enternasyonal, Müdafaa-i Hukuk, Türkiye Komünist Partisi önem kazanacaktır. Bu temel bilgiye bağlı kalma koşuluyla Türkiye Komünist Partisi, III.

Enternasyonal, Bolşevik partisi, Müdafaa-i Hukuk ilişkilerine bir göz atalım.

Daha önce açıkladığımız gibi Bolşevik Partisi Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurmak ve geliştirmek amacındadır. Bolşevik partisi, III. Enternasyonali dünya proletaryasını Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulmasında araç olarak düşünmektedir. İngiltere ile Sovyetler Birliği 3 Mart 1920'de bir anlaşmaya vardılar. Bu tarihten sonra III. Enternasyonalin gücü çok azalmıştır; III. Enternasyonalin komünist hareketi evrenselleştirme çabası anlamını yitirmiştir. İngiltere ile Sovyetler Birliği'nin arasının açık olduğu dönemde, III. Enternasyonalin komünist hareketi evrenselleştirme çabası büyüktür. İngiltere III. Enternasyonali zayıf düşürmek için Sovyetler Birliği'ne ödünler vermiştir. Bolşevik partisi de III. Enternasyonali desteklemek çabasını zayıflatmıştır.

III. Enternasyonali Kafkasya'da Zinoviev - Radek - Birke - Alimov, Bolşevik Partisini ise Lenin - Stalin Kirov temsil ediyordu. Zinoviev - Radek - Birke - Alimov Bolşevik Partisinin, İngiltere ile anlaşmazdan önceki politikasını izlemesini istiyorlardı. Bu da normaldir. Çünkü dünya proletaryası III. Enternasyonali, Bolşevik Partisinin emrinde olmak, onun çıkarlarını sağlamak amacıyla kurmamıştı? Tam tersine, dünya proletaryası Bolşevik Partisini III. Enternasyonalin emrinde olmak ve onun çıkarlarını sağlamak için kurmuştu.

Bolşevik Partisi İngilizler'le anlaştıktan sonra III. Enternasyonali ve onun emrindeki Türkiye Komünist Partisini ihmal etti. Müdafaa-i Hukukçularla iyi ilişkiler kurdu.

Türkiye Komünist Partisini yönetenler bu açıkladığımız gerçekleri kavrayacak kapasitede kişiler değillerdi.

III. Enternasyonal'in Türkiye Temsilciliğini yönetenler Zinoviev - Radek - Birke - Alimov'un arkasında gidiyorlardı. Evrensel komünist devriminin rüyasını görüyorlardı. Lenin - Stalin - Kirov, 3 Mart 1920'ye kadar Zinoviev - Radek - Birke - Alimov'a damarlarına göre şerbest veriyorlardı. Bu da Mustafa Suphi - Etem Nejat Arap Hakkı gibilerine cesaret ve umut veriyordu.

Bolşevik Partisinin İngilizler'le görüşmeleri çok uzun sürdü. İngilizler Bolşeviklerin isteklerine bir türlü evet demiyorlardı. Lenin - Stalin, İngiliz - Sovyet anlaşmasında, III. Enternasyonali, Türkiye Komünist Partisini, hatta Müdafaa-i Hukukçuları araç olarak kullanıyordu. Türk ve Türkiye Komünist Partileri, Kafkasya'da biri Osmanlı ordusundan, diğeri Çarlık ordusuna tutsak olan er ve subaylardan oluşmuş iki komünist silahlı güç kurmuştu.

Bunlardan biri Türk Komünist Ordusu, diğeri de İslam Ordusu idi.

Sovyetler Birliği'nin İngilizler'le anlaşamaması halinde bu iki ordudan biri Kafkaslar'dan Anadolu'ya, Irak'a, Suriye'ye, Mısır'a, Kuzey Afrika'ya sarkacaktı. Diğeri, yani İslam ordusu da Afganistan'dan Pakistan'a, Hindistan'a, Çin'e sarkacaktı. Birinci ordunun sevk ve idaresini Enver Paşa, ikinci ordunun sevk ve idaresini Cemal Paşa yapacaktı. Bu durum İngilizler için çok tehlikeli ve nazik bir durumdu. Bu durumun sonucu ne olursa olsun İngiliz İmparatorluğu için tehlikeliydi. Bunun için İngiltere Sovyetlerle anlaşma zorundaydı. İniglizlerle Sovyetler anlaşınca, bu güçleri-

nin dağıtılması gerekiyordu. Pek doğaldır ki, birçok güçler, bu arada Zinoviev - Radek grubu buna evet demeyecekti. Bolşevik Partisi, Zinoviev - Radek'i darıltmamak için bir başka yoldan, bu tasfiyeyi gerçekleştirdi. Konumuzu aşmamak için bu konuya değinmeyeceğiz.

III. Enternasyonal Zinoviev - Radek grubunun emrinde olduğu sürece III. Enternasyonale bağlı partilerden Bolşevik Partisi dışında diğer komünist partileri dünya komünist devrimi görüşünde direneceklerdi. III. Enternasyonal Zinoviev - Radek grubunun emrinden çıkması, Lenin - Stalin grubunun emrine girmesi halinde, III. Enternasyonal dünya devriminden vazgeçebilir, sosyalizmi Sovyetler Birliği ülkesinde gerçekleştirme yolunu tutabilirdi. Zinoviev - Radek grubunun yönettiği III. Enternasyonal döneminde K.U.T.V. de eğitilmiş olanlar dünya komünist devriminden yanaydılar.

Sovyetler Birliği ile İngilizler arasında anlaşma olunca, III. Enternasyonalin yönteminin değişmesi gerekiyordu. Bu yeni ortamda III. Enternasyonalin tutumu, Sovyetler Birliği'ni korumak, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurmak, dünya komünist devrimini ileri bir tarihe ertelemekti. III. Enternasyonal'in bu yöntemi uygulayabilmesi için, bu kuruluşu Zinoviev - Radek'in etkisinden kurtarmak gerekiyordu. Zinoviev - Radek grubu 1928'de III. Enternasyonalden tümüyle tasfiye edildiler. III. Enternasyonal, Stalin grubunun emrine girdi. Bu tarihten sonra III. Enternasyonal dünya devrimini gerçekleştirme yöntemini terketti. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulmasına çalıştı.

Bu uzun açıklamamızdan da anlaşılacağı gibi, Stalincilik 1928'den önceki Türkiye Komünist Partisi men-

suplarını ve K.U.T.V.'de okuyanları, her zaman kuşku ile karşılamışlardır; onları Zinoviev - Radek'çi sanmışlardır.

Sarı Mustafa'nın bana anlattığına göre, kendisi, K.U.T.V.'de gerekli eğitimi gördükten sonra, profesyonel devrimci olarak Türkiye'ye gelmiştir.

Sarı Mustafa, III. Enternasyonalden aldığı talimata uyarak Şefik Hüsnü'nün legal İşçi-Çiftçi Partisinde, ve onun emrinde çalışmıştır. Ayrıca, Şefik Hüsnü'nün bilgisi dışında hücre örgütü kurmuştur.

Sarı Mustafa'nın bana anlattığına göre, o dönemde Arnavut Altındiş Faik de özel bir görevle Türkiye'ye gönderilmiştir. Altındiş Faik'in görevi III. Enternasyonalle Türkiye Komünist Partisi'nin bağlantısını sağlamaktır.

Bu suretle Altındiş Faik Türkiye'nin Komünist Partisinin en önemli kişisi olmuştur.

Yine Sarı Mustafa'nın bana anlattığına göre, Altındiş Faik, kendisi gibi bir küçük zabit (astsubay)dır, yoksuldur, kimsesizdir. Türkiye'de yakın akrabaları da yoktur. Tutsaklıktan kurtulmak için komünist görünmüştür. Türkiye'ye dönerken, III. Enternasyonal tarafından kendisine böyle önemli bir görev verilebileceğini asla düşünmemiştir. Altındiş Faik, aklı sıra Türkiye polisine, durumunu açıklamasıyla, kendisine büyük nimetler verileceği kuruntusuna kapılmıştır. Türkiye topraklarına ayak basar basmaz, Emniyet örgütüne baş vurmuştur.

Altındiş Faik, uzun yıllar bu hizmeti görmüştür. Bu suretle, bir taraftan Türkiye Komünist Partisinin eylemleri, diğer taraftan III. Enternasyonalin Türkiye Komünist Partisine talimatı günü gününe Türk polisinin bilgisine sunulmuştur.

Bu suretle bütün profesyonel devrimcilerin, bu arada Sarı Mustafa'nın tutumları, çalışmaları polisçe bilinmektedir. Profesyonel devrimciler takrir-i sükun yasasının çıkışına kadar, legal olarak İşçi-Çiftçi Partisinde, Aydınlık dergisinde çalışmışlardır. Diğer taraftan iliegal olarak hücre çalışmalarına devam etmişlerdir.

III. Enternasyonal'in Türkiye Temsilciliğinin illegal en önemli eylemi K.U.T.V.'ye okumak, ya da profesyonel devrimci olmak üzere öğrenci yollamaktır. Hasan Ali Ediz'in bana anlattığına göre, Şevket Süreyya Aydemir, K.U.T.V.'ye öğrenci yollama, bulma konusunda çok çaba harcamıştır. Bu suretle profesyonel devrimci kadroda etkin olmayı tasarlamıştır. Nitekim, belli bir süre sonra Şevket Süreyya, Türkiye Komünist Partisinde etkinlik sağlamıştır. Bu etkinliği, K.U.T.V.'ye yolladığı, ya da yollanmasını sağladığı kişiler yoluyla olmuştur. Bu konuda Sarı Mustafa'nın hiç bir şey duymadım. K.U.T.V.'de okuyanların sayısı oldukça kabarıktır. Orada okuyanların hemen hepsi profesyonel devrimci olmuşlardır. Söz sırası gelmişken şunu da hatırlatalım, K.U.T.V.'de okuyanların önemli bir bölümü Türkiye'ye dönünce komünistlikle ilişkilerini kesmişlerdir. K.U.T.V.'de okuyanlardan başkası da komünist partisine ilgi göstermemiştir.

Takrir-i Sükun yasası çıktıktan sonra profesyonel devrimciler ve bu arada Sarı Mustafa illegaliteye geçtiler, gizlendiler. Buna karşılık profesyonel devrimci olmayanlar, yani İşçi-Çiftçi Partisi üyeleri de ikiye ayrıldılar. Bunların bir bölümü illegaliteye geçmeyi, gizli eylem yapmayı, yani Aydınlık Dergisini gizli olarak çıkarmayı önerdiler. Bunlar profesyonel devrimcilerle aynı paralelde yer aldılar. Diğer bir bölümü ise, tak-

rir-i sükun yasası iki yıllık geçici bir yasadır. Biz de iki yıl eylemlerimizi durduralım. Bilgilerimizi artırmaya, kendimizi yetiştirmeye çalışalım dediler. Takrir-ı sükun yasası kalkınca da daha hazırlıklı olarak eyleme geçeriz önerisinde bulundular.

Konumuz açısından, bizi Takrir-i sükun yasasının kalkmasını bekleyelim diyenler ilgilendirmez. Bizi Takrir-i sükun yasasına karşın gizli olarak eylemleri sürdürmeyi önerenler ilgilendirmektedir. Çünkü bunlar profesyonel devrimci değillerdir, legal sosyalistlerdir. Bu kararlarıyla profesyonel devrimcilerin paralelinde yer almış olmaktadırlar. Başta Şefik Hüsnü olmak üzere Sadrettin Celal, Hasan Ali Ediz, Hikmet Kıvılcımlı... vb. illlegaliteye geçtiler. Bunlar bir şapirograf muşambası aldılar, Aydınlık gazetesini şapirograf ile çoğalttılar. Bugünün gençleri şapirografı pek bilmezler. Şapirograf, özel bir mürekkeple yazılmış yazıyı bir muşambaya emdirmektir. Ondan sonra temiz bir kâğıda, muşambadan yazıyı aktarmaktır. Bu suretle bir çoğaltmadan ancak yüz kadar sayfa alınabilir. Çok ilkel bir çoğaltma yöntemidir. Biz öğrencilik yıllarımızda 40 veya 50 civarındaki çoğaltmaları bu yolla yapardık. Sanırım ki bu açıklamam Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının illegalite çalışmalarının ciddiyeti hakkında bir fikir verebilir.

Nazım Hikmet'in «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» adlı otobiyografisinde söz konusu ettiği gizli matbaa bir hayal ürünüdür; onun matbaa dediği şey, bir gizli mürettiphane, bir baskı makinesi falan değildir, şapirograftır.

Profesyonel devrimciler, illlegaliteye geçtiler, gizlendiler. Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet, Hasan Ali Ediz... vb. yurt dışına kaçtılar. İstiklal Mahkemesi, Aydınlık

dergisini şapirograflarla çoğaltanları ona yazı vermiş olanları yargıladı. Konuyu bir gizli komünist partisi biçiminde değerlendirmedi. Bu yüzden Aydınlık dergisi ile ilgisi olmayan profesyonel devrimciler, kovuşturma dışı kaldılar. Bu arada Sarı Musta da kovuşturma dışı kaldı.

Yukarıdan beri gelen açıklamalara göre, III. Enternasyonale Bolşevik Partisinin yardımı her geçen gün azalmaktadır. Bunun sonucu profesyonel devrimcilerin ödenekleri kısılmaktadır.

Söz sırası gelmişken şunu da hatırlatalım: Profesyonel devrimcilerin ödenekleri Şefik Hüsnü yoluyla ödenmektedir. III. Enternasyonal profesyonel devrimcilerin ödeneklerini kısınca Şefik Hüsnü de onlara ödeneklerini ödeyemedi. Profesyonel devrimciler bu durumu III. Entrnasyonalin değil, Şefik Hüsnü'nün tasarrufu saydılar.

Şefik Hüsnü'ye cephe aldılar.

Takrir-i sükun yasasının çıkması, profesyonel devrimcilerin daha dikkatli ve daha gizli çalışmalarını zorunlu kılıyordu. Bu da profesyonel devrimcilerin nafakalarının güvencede olmasını gerektiriyordu. Oysa buna olanak yoktu. Bir taraftan Şefik Hüsnü ve Türkiye Komünist Partisinin öncü kadrosunun kaçmış olması, diğer taraftan III. Enternasyonalin ödenekleri kısmış olması, onları güç duruma soktu. Profesyonel devrimcilerin nafaka işi, Türkiye Komünist Partisinin genel sekreteri Vedat Nedim'in eline geçti. III. Enternasyonelden ödenek gelmediğindn, Vedat Nedim de profesyonel devrimcileri besleyemez hale geldi. Profesyonel devrimciler kişisel çabalarıyla nafakalarını sağlamak zorunda kaldılar. Sarı Mustafa, profesyonel devrimciliği bıraktı. Daha önce kendisinden söz etti-

ğimiz müteahhit Sait'in yanında puvantör oldu. Diğer profesyonel devrimciler de kendilerine iş aradılar.

İlerideki sayfalarda kimliğini açıklayacağımız Eczacı Vasıf, Kilis'in hatırı sayılır zenginlerinden olduğu için bir taksi satın aldı. Fadıl Garan ile beraber taksiyi işlettiler. Takside gündüzleri Eczacı Vasıf, geceleri de Fadıl Garan şoförlük ediyorlardı.

Belli bir kültür katına ulaşmış profesyonel devrimcilerden bir bölümü, profesyonel devrimciliği bıraktılar, bürokratik kadroda yer aldılar.

Bir iş kolunda uzmanlığı olmayanlardan karakteri müsait olanlar, Şükrü Kaya yoluyla, devlet istihbarat teşkilatına girdiler. Adını açıklamaya yetkili olmadığım saygı değer bir kişiden işittiğime göre, Şükrü Kaya bu tasarrufundan dolayı CHP liderlerince azarlanmış. Şükrü Kaya da, CHP liderlerine bu tasarrufunda haklı olduğunu şöyle açıklamış, Benim devlet istihbaratına aldığım kişilerin komünistlere hizmet etmeleri olasılığı yoktur; çünkü bunların komünistliği, profesyonel devrimciliği, III. Enternasyonalden aldıkları ödenek karşılığıdır. Ben, bu profesyonel devrimcilere III. Enternasyonelin onlara sağladığı nimetin fazlasını sağlamaktayım. Bundan dolayı onların III. Enternasyonale değil, bize hizmet etmeleri gerekir. Gerçekten de durum böyle olmuştur.

III. Enternasyonel ödenekleri kısınca, polis olamayan bazı profesyonel devrimciler sıkıntıya düşmüşler, bunlardan muhabbet tellallığı, kaçakçılık, kışkırtıcı ajanlık edenler de olmuştur. Nazım Hikmet bir şiirinde bu tipi çok güzel anlatmıştır.

Pek doğaldır ki, bu tipler bir süre gerçek kimliklerini gizleyebilmişler, Türkiye Komünist Partisi'nde yuvalanabilmişlerdir. Yukarıdan beri yaptığımız açık-

lamalardan şu gerçek ortaya çıkar: Türk polisi, Türkiye Komünist Partisinin üst düzey çalışmalarını, Altındiş Faik yoluyla taban çalışmalarını da partideki ajanları yoluyla bilmektedir. Türkiye Komünist Partisinin tabanını lumpenler teşkil etmektedir.

Bunun doğal sonucu da komünist partisinin gelişememesidir. Bu durum, pek doğaldır ki, III. Enternasyonal'in de gözünden kaçmamaktadır. Şefik Hüsnü bu durumu Şevket Süreyya'nın etrafında toplanan profesyonel devrimcilere, yani Hamdi Şamilov'a, Sarı Mustafa'ya, Fadıl Garan'a ve onların eylemlerine bağlamaktadır.

Hemen şunu da hatırlatalım ki, yukarıda adı geçen kişilerin Moskova'da okudukları zaman, III. Enternasyonale, özellikle K.U.T.V.'ye Stalinciler değil, Zinoviev'ciler egemendi. Bu nedenle, Şefik Hüsnü - Vedat Nedim - Sadrettin Celal ekibi, yukarıda adı geçen ekibi, yani Şevket Süreyya - Nazım Hikmet - Hamdi Şamilov - Fadıl Garan ekibini iZnoviev'cilikle suçlayabilmesi kolaydı. Bu suçlamaya Moskova da kolaylıkla katılabilirdi.

Şevket Süreyya ekibinin bir de Kemalist'lerle işbirliği ettiği şüphesi vardı. Şevket Süreyya ekibinin Kemalist'lerle işbirliği ettiği şüphesinin ortaya çıkması da nedensiz değildi. Çünkü, Şevket Süreyya, kendi imzası ile Aydınlık dergisinde bir yazı yayınladı. Bu yazıyı, gericileri, Terakkiperverleri tasfiye için Kemalist'lere dikta düzenine geçmelerini öğütlemekteydi. Şevket Süreyya'nın bu öğüdü son incelemede, devrimciliğin değil, bonapartizmin uygulanmasıydı. Bonapartizm, sağ ya da sol demez kendinden olmayan herkesi ezer. Kendinden olan herkese, sağ ya da sol olsun itibar eder. Bu itibarla Şevket Süreyya'nın bu öğüdü ile-

rici bir nitelik taşımaz, Kemalist'lere yaltaklanmayı ifade eder. Pek doğaldır ki, Türkiye emekçi sınıfı bu niteliği kolay kavrayamayabilir. Fakat, III. Enternasyonalin bunu kavrayamaması mümkün değildir.

Yukarıda açıkladığımız bu iki nitelikten Zinovievcilik ve Kemalist'likten dolayı, Şevket Süreyya ekibi, asgari olarak, Stalinci'lerin gözünde şüpheli kişiler durumundaydılar. Takrir-i sükun yasasının uygulanması sonucu, Aydınlık dergisini gizli olarak çıkaranlar tutuklandılar. Kemalistler, yalnızca Aydınlık dergisini gizli olarak çıkaranları, ona yazı verenleri tutukladılar. Bu eylemle ilişkisi olmayan profesyonel devrimcilere dokunmadılar. Tutuklanan Aydınlıkçıların tutukluluğu bir yıl kadar sürdü. Bir yıl sonra bir af yasası çıktı. Aydınlıkçılar da özgürlükerine kavuştular.

Şevket Süreyya özgürlüğüne kavuşunca Kemalist'lerle anlaştı. Kemalist'ler safında yer aldı. Bu suretle Şevket Süreyya ekibi başsız kaldı. Türkiye Komünist Partisi muhalefet grubu Nazım Hikmet'in etrafında kümelendi.

Türkiye Komünist Partisi'nin muhalefet grubu, III. Enternasyonalin, Türkiye Temsilciliğinin ödeneğini kısabileceğini bir türlü kabul etmiyordu. III. Enternasyonal'in eskiden beri yolladığı ödeneği yine yolladığını, ancak Şefik Hüsnü grubunun bu ödeneği kendisine ayırdığı inanıcındaydı.

Türkiye Komünist Partisinin muhalefet grubunun amacı, Şefik Hüsnü grubunu iktidardan düşürmek, III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğini ele geçirmek, III. Enternasyonalin ödeneklerine el koymak, profesyonel devrimcilere ödeneklerini sağlamaktı. Türkiye Komünist Partisi muhalefet grubunun bu amacını gerçekleştirebilmesi için, III. Enternasyonale kendisini

sevdirmesine, Şefik Hüsnü ekibini de gözden düşürmesine bağlıydı.

Türkiye Komünist Partisinin amacına ulaşması için gereken iki hususdan birincisi, yani bu grubun III. Enternasyonalin teveccühüne layık olması kendi çalışmalarına bağlı idi. İkincisi ise, zaten kendiliğinden gerçekleşmişti. Evet, gerçekten Şefik Hüsnü ekibi çalışmıyordu, III. Enternasyonalce de sevilmiyordu. Ama onun yerini alacak ciddi bir alternatif de yoktu.

Nazım Hikmet ekibinin bir şeyler yapabilmesi için paraya gerek vardı. Paranın olması halinde gizli bir matbaa kurmak, gizli yayın yapmak olanağı doğacaktı. Şayet, Türkiye Komünist Partisi'nin muhalefet grubu para bulur da yukarıdaki hususları gerçekleştirirse, III .Enternasyonalin teveccühünü sağlayacağı kesindi. Bunun sonucu da, III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinin Şefik Hüsnü ekibinin elinden alınması, Nazım Hikmet ekibine verilmesi düşünülebilirdi.

Sarı Mustafa'nın bana anlattığına göre, Nazım Hikmet yukarıda açıkladığımız görüşü şoför Ragıp'a açmış, şoför Ragıp bu görüşleri doğru bulmuş, otomobilini satıp onun parasını bu hususlara tahsis edebileceğini söylemiş. Bunun üzerine Nazım Hikmet de şoför Ragıp'a amaçlarına ulaştıkları taktirde, Türkiye Komünist Partisinin ilk ödeneğinden, ona otomobil alacağına söz vermiş..

Şoför Ragıp otomobilini satmış, otomobilin parasıyla gizli matbaa kurulmuş, gizli yayınlar yapılmıştır. Sarı Mustafa'nın bana anlattığına göre, şoför Ragıp otomobilini sattıktan sonra, kendisi de dahil yakın arkadaşlarıyla, Bomonti alemleri yapmışlar. Bu durum bir hafta kadar sürmüştür.

Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre, Nazım

Hikmet gizli yayınlarını yanına alarak Moskova'ya gitmiş, III. Enternasyonalin sorumlu kişileriyle görüşmüştür. Nazım Hikmet III. Enternasyonalin sorumlularına Şefik Hüsnü grubunun yetersizliğini öne sürmüş, örnek olarak Türkiye Komünist Partisinin gizli matbaası olmadığını söylemiştir. Buna karşılık kendi grubunun çok faal olduğunu, gizli matbaaları olduğunu, gizli yayın yaptıklarını söylemiş, ve III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinin Şefik Hüsnü grubundan alınıp kendi grubuna verilmesini önermiştir.

Yine Telefoncu Ferit'ten duyduğuma göre, III. Enternasyonal sorumluları Nazım Hikmet'i bu çalışmalarından ötürü kutlamışlar, fakat ona III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğini vermemişlerdir. Ayrıca, kurduğu gizli matbaayı da Şefik Hüsnü'nün emrine vermesini söylemişlerdir. Nazım Hikmet Moskova'dan döndükten sonra, kurduğu gizli matbaayı Şefik Hüsnü'nün emrine vermemiştir. Nazım Hikmet grubuyla birlikte bağımsız olarak çalışmayı uygun bulmuştur. Bunun sonucunda Türkiye Komünist Partisi'nden uzaklaştırılmıştır.

Henıen şunu da yineleyelim. Burada Telefoncu Ferit'ten edindiğim bilgileri Sarı Mustafa'ya açtım, Sarı Mustafa bu konuda herhangi bir bilgisi olmadığını söyledi. Ancak, yukarıda açıkladığımız gibi, şoför Ragıp'ın otomobilini sattığını, bu para ile bir hafta kadar alemler yapıldığını, bir kısım parayı Nazım Hikmet'in tasarrufuna bıraktığını bildiğini de sözlerine ekledi. Ama Nazım Hikmet'in bu para ile ne yaptığını matbaa kurup gizli yayın yapıp yapmadığını, Moskova'ya gidip gitmediğini bilmediğini sözlerine ekledi.

Söz sırası gelmişken, şoför Ragıp hakkında da birkaç söz söyleyelim.

Bir ara Hikmet Kıvılcımlı'nın özel yaşamı üzerine bir gizli bildiri yayınlanmıştı. Bu bildiri üzerine Hikmet Kıvılcımlı bir açıklama yaptı. Gizli bildiride devrimci olarak nitelenen Ragıp'ın kışkırtıcı ajan olduğunu açıkladı. Birçok kişiler, Hikmet Kıvılcımlı'nın ve gizli bildiriyi yayınlayanların söz ettiği Ragıp'ın hangi Ragıp olduğunu saptayamamışlardır. Bazıları da bu Ragıp'ın yukarıda tanımladığımız şoför Ragıp olduğunu sanmışlardır.

Türkiye Komünist Partisi tarihine adı karışmış, benim bildiğim kadarıyla üç Ragıp vardır. Şoför Ragıp, Bulgaristanlı Ragıp, Tornacı Ragıp. Şimdi bu üç Ragıp'ı tanıtalım.

Şoför Ragıp, Adanalıdır. Türkiye Komünist Partisi'ne Laz İsmail yoluyla girmiştir. Nazım Hikmet'in, Sarı Mustafa'nın şoför Ragıp'a yakınlık göstermelerinin nedeni, Laz İsmail'in insan seçiminde isabet göstermesidir, polisle ilişki kurmaktan çekinmesidir. Şefik Hüsnü ekibi şoför Ragıp'ın polis olduğu düşüncesindedir. Ben şoför Ragıp'ı hiç tanımam. Yüzünü bile görmedim. Yaşamı hakkında hiç bir bilgim yok. Ama yukarıda Telefoncu Ferit'in bana anlattıkları gerçekse, bu taktirde şoför Ragıp'ın ya gereğinden çok fazla idealist, ya gereğinden çok fazla maceracı, ya da bir kışkırtıcı ajan olması gerekir. Şoför Ragıp eski Cebel-i bereket milletvekili, ünlü İstiklal Mahkemelerinin başkanı ,Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı İhsan Paşa'nın özel şoförüdür. Böyle bir kişinin bir komünisti özel şoförü olarak kullanması önemlidir.

İhsan Paşa rahmetli Suphi Taşhan arkadaşımın kayınpederiydi. Suphi Taşhan arkadaşımın anlatışına

göre, kayınpederinin kişileri teşhiste yanılgısı pek olmazmış, bu itibarla şoför Ragıp'ın durumunda Şefik Hüsnü ekibinin teşhisinde isabet vardır, ya da olabilir denebilir.

Bulgaristanlı Ragıp ustayı da tanımam. Gerek Şefik Hüsnü, gerekse Nazım Hikmet ekipleri, Bulgaristan'lı Ragıp ustanın idealist bir kişi olduğunda birleşmektedirler.

Tornacı Ragıp hakkında çeşitli söylentiler vardır. Bunu da tanımam. Hikmet Kıvılcımlı'nın özel hayatı ile ilişkili konuda adı geçen Ragıp, işte bu tornacı Ragıp'tır.

Şimdi yine konumuza gelelim.

Sarı Mustafa'nın Türkiye Komünist Partisi'yle eylemli bağı profesyonel devrimciliğinin son bulması ile biter. Sarı Mustafa, Sait'in yanında puvantörlüğe başlar. Sarı Mustafa'nın Türkiye Komünist Partisi'yle hukuksal bağı ise kendisinin 1928'de Türkiye Komünist Partisi'nden çıkarılmasıyla biter. Bu tarihten sonra illegal hiçbir komünist faaliyeti olmamıştır. Sarı Mustafa Nazım Hikmet'in kurduğu gizli örgüte kesin olarak girmemiştir; onunla ilgilenmemiştir. Bu konuyu ben Sarı Mustafa'ya sordum; bana parasal olanaksızlıklar içinde kıvranan, üstelik tüberküloz olan bir kişinin illegalitede çalışması olanaksızdır, demiştir. Sarı Mustafa'dan Abdullah Cevdet, Ziya Hurşit, Altındiş Faik, hakkında çok enteresan bilgiler edindim. Şimdi onları aktaracağım.

ABDULLAH CEVDET

Doktor Abdullah Cevdet İttihat ve Terakki Derneği'nin kurucusudur. II. Abdülhamit döneminde Avrupa'ya kaçmış, orada İçtihat dergisini kurmuştur.

Yurt dışında ve yurt içinde çeşitli politik ve sosyal eylemlere karışmıştır. 1908'de İttihat ve Terakki iktidara geldikten sonra Abdullah Cevdet onun tasarruflarına karşı çıkmıştır, muhalefete geçmiştir. Avrupa'da bulunduğu dönemde tekâmülcü anarşizme eğilim göstermiştir.

Çarlık Rusyası'nda Bolşevik Devrimi patlak verdikten sonra Türkiye'yi terk etmiş, Azerbeycan'a gitmiştir. Abdullah Cevdet Azarbeycan'da Bolşevikler değil, menşevikler yanında yer almıştır. Abdullah Cevdet Bolşeviklerin Azerbeycan'a egemen olmalarından sonra yeniden Türkiye'ye döndü, İçtihat dergisini çıkarmaya başladı. Sarı Mustafa'nın bana anlattığına göre Abdullah Cevdet sık sık Aydınlık idarehanesine gelir, Şefik Hüsnü ile görüşürmüş. Sarı Mustafa, o dönemlerde Aydınlık dergisinin idare müdürüymüş. Bu itibarla, Abdullah Cevdet, Şefik Hüsnü görüşmelerini hep izlemiştir. Abdullah Cevdet bu görüşmeler sonucunda menşeviklikten, bolşevikliğe gelmiştir. Abdullah Cevdet, İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi'ne girmek istemiştir. Fakat Şefik Hüsnü onu partiye almamıştır.

Takrir-i Sükun yasasının çıkışından sonra Aydınlık dergisi kapatılmıştır. Bunun üzerine Abdullah Cevdet Şefik Hüsnü'yü bulmuş. Aydınlık yazarlarının yazılarını memnuniyetle İçtihat dergisinde yayınlayabileceğini söylemiştir. Daha ileriye giderek, isterlerse İçtihat dergisini emirlerine de verebileceğini söylemiştir. Şefik Hüsnü bu öneriye hayır, demiştir.

ZİYA HURŞİT

Ziya Hurşit Birinci Dünya Savaşı başlarında inşaatı bahriye mühendisliği görmek üzere devletçe Belçika'ya gönderilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sıra-

sında bir kişinin Avrupa'ya tahsile gönderilmesi önemlidir. Çünkü bu suretle tahsile giden kişi, savaşın ateş hattından uzak tutulacaktır. Bu, onun korunduğunu gösterir. Bu itibarla bu tür kişilerin ya mutlu azınlığa mensup bir kişi olması, ya da özel görevli bir kişi olmasını gerektirir.

Bu açıklamaya göre, Ziya Hurşit'in özel bir durumu olması gerekir.

Ziya Hurşit'in Belçika'da bulunduğu dönemde II. Enternasyonal sosyalizmi, Belçika'da iktidardadır. Oysa II. Enternasyonal dünyanın diğer yerlerinde bir hayli gerilemiştir. Buna karşılık, Ziya Hurşit de II. Enternasyonal'e meyletmiştir.

Birinci Dünya Savaşı son bulunca Ziya Hurşit öğrenimini tamamlamadan Türkiye'ye döner. Yaşı milletvekili olmasına elverişli değildi, Atatürk onun yaşını büyütüp Rize'den T.B.M.M.'ne üye yapmıştır. T.B.M.M.'de en genç milletvekilidir. Birinci T.B.M.M.'de Atatürk'e karşı çıkanlar arasında yer alır. İkinci T.B.M.M.'ne milletvekili olarak giremez.

Aydınlık idarehanesine sık sık gelip Şefik Hüsnü ile görüşür, Ziya Hurşit komünizme meyleder. Şefik Hüsnü Abdullah Cevdet'e yaptıklarının benzerini Ziya Hurşit'e de yapar. Onu Aydınlık dergisinden uzaklaştırmaya çalışır. Oysa Ziya Hurşit Moskova'ya gitmek ve orada okumak isteğindedir. Şefik Hüsnü elinden geldiği ölçüde buna engel olmaya çalışır. Fakat Ziya Hurşit boş durmaz, III. Enternasyonale başvurur, orada okumak istediğini söyler. III. Enternasyonal bunu uygun görür, Ziya Hurşit yurt dışına kaçışını görkemli kılmak için Atatürk'e İzmir'de düzenlenen suikastta görev alır. Ziya Hurşit hakkında verdiğim bu bilgiyi Sarı Mustafa'dan aldım. Başka hiç bir

kanaldan bu bilgiyi doğrulama olanağı bulamadım. İhtiyat kaydıyla burada açıklıyorum.

Ancak, Nazım Hikmet'in bir iki şiirinde sözü edilen Laz İsmail'in ünlü İsmail Bilen değil, Ziya Hurşit'in yakın arkadaşı Laz İsmail olduğu söylentileri gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır.

Eğer Nazım Hikmet'in sözünü ettiği Laz İsmail, gerçekten Ziya Hurşit'in Laz İsmail'i ise, bu takdirde Sarı Mustafa'dan duyup yukarıya naklettiğim bilgiler özel bir değer kazanır.

ALTINDİŞ FAİK

Altındiş Faik aslen Arnavuttur. Türkiye'de yakın akrabası yoktur. Birinci Dünya Savaşına küçük zabit (assubay) olarak girmiştir.

Kafkas cephesinde Çarlık kuvvetlerine tutsak düşmüştür. Altındiş Faik Bolşevik devrimi patlak verince komünist olmuş, K.U.T.V.'de okumuştur. III. Enternasyonalin güvenini kazanmıştır, Türkiye'ye III. Enternasyonalle Türkiye Komünist Partisi arasında irtibat sağlamakla görevlendirilmiştir. Altındiş Faik Türkiye'ye ayak basar basmaz emniyete başvurmuştur. Emniyetçe görevlendirilmiştir.

Altındiş Faik'in bu durumu 4 - 5 yıl sürmüştür.

1928 yıllarında III. Enternasyonalin temsilcisi, Altındiş Faik'e talimat vermek üzere Türkiye'ye geliyor. Tabiidir ki, Altındiş Faik bu konuda görevini ihmal etmemiştir. Durumu ilgili yerlere bildirmiştir.

Nedenini bir türlü kavrayamadığım bir durum ortaya çıkmıştır. Emniyet bir istihbarat dayanağını yitirmiştir. Polis gerekli tertibatı almıştır. III. Enternasyonalin temsilcisini yakalamıştır. Gerekli yasal işlemleri yapmıştır. Polisin bu eylemi yapmasının nedenini

bir türlü kavrayamıyorum. Çünkü polis bu eylemi yapmaması halinde III. Enternasyonal ile Türkiye Komünist Partisi'nin ilişkilerini günü gününe izlemek olanağını sürdürebilirdi.

Emniyet bunun üzerine Altındiş Faik'i 2. Şube polisi yapıyor. Onu Tünel'de Galata Kulesi civarındaki polis karakolunda görevlendiriyor. Günlerden bir gün Galata Kulesi civarındaki bir hırsızlık olayını izlemek üzere Altındiş Faik arkadaşlarıyla birlikte memur ediliyor. Hırsızları izleme sırasında polislerle hırsızlar arasında çatışma oluyor. Altındiş Faik bu silahlı çatışmada kan revan yerlere yuvarlanıyor. Gerekli tıbbi müdahale ile ölümden kurtuluyor. Ama artık poliste çalışmasına olanak kalmıyor. Görevine son veriliyor. Düşük bir emekli aylığı ile emekli ediliyor, tam anlamıyla yoksulluğun içine düşüyor.

Sarı Mustafa günlerden bir gün Altındiş Faik'le karşılaşmış ve onun dilendiğini görmüştür. Sarı Mustafa'nın anlatışına göre, Altındiş Faik az sonra düşkünler evine yerleşmiştir.

Üstüngel takma adıyla anılarını yazan Laz İsmail Altındiş Faik'in adını vermeden yukarıdaki olayı değişik biçimde anlatmıştır. Üstüngel'e göre, kışkırtıcılardan biri Galata Kulesi civarında devrimciler tarafından öldürülmüştür. Bu kışkırtıcı hakkında Üstüngel isim vermeden genişçe bilgiler vermiştir. Bu bilgilerle Üstüngel'in tanımladığı kışkırtıcı ajanın Altındiş Faik olacağı düşünülebilir.

Bu kışkırtıcı, yani Altındiş Faik Galata Kulesi civarında devrimciler tarafından değil, hırsızlar tarafından vurulmuştur. Ancak bizim Sarı Mustafa'ya dayanarak Altındiş Faik'i vuranların hırsız olarak tanımladığımız kişiler gerçekte Üstüngel'in tanımladığı

gibi devrimci kişiler olabilirler; bu taktirde durum hırsız rolünü üstlenmiş devrimci niteliğine dönüşür. Bu itibarla Sarı Mustafa'nın bana anlattıklarıyle Üstüngel'in yazdıkları çakışır. Gerçeği bulmak, bu iki olasılığı karşılaştırmak tarihçilerin görevidir.

Türkiye'de Komünist ya da Sosyalist hareketlere karışmış bir de Edirneli Faik vardı. Edirneli Faik'le Altındiş Faik farklı kişilerdir. Bunun için Edirneli Faik hakkında bir iki söz söyleyelim.

EDİRNELİ FAİK

Edirneli Faik aynı zamanda Değirmenci Faik olarak tanınır. Çünkü Edirneli Faik Edirne Sanat Enstitüsünde öğretmendi. 1909'da Hilmi'nin Osmanlı Sosyalist Fırkası'na girmiş, yanılmıyorsam, eğer o partinin Edirne şubesini açmış, çeşitli teknik dergilerde yazılar yazmış bir kişidir. Edirneli Faik III. Enternasyonalin kurulması üzerine ona meyletmiştir. Takrir-i Sükun yasasına kadar III. Enternasyonal sosyalizmi ile ilgilenmiştir. Takrir-i Sükun yasasının çıkışından sonra III. Enternasyonalle ilişkisini kesmiştir. Öğretmenlikten de çekilmiştir. İstanbul'da Tophane'de bir atölye açmıştır, pirinç, kahve, tarçın gibi taneli şeyleri öğüten değirmenler yapmaya başlamıştır. Bundan ötürü Değirmenci Faik adıyla da anılır. 1949 yıllarındaydı. Günlerden bir gün, Karaköy'de Gandi Nihat (Nihat Balyoz)la karşılaştım. Bana Değirmenci Faik'e bir iki sipariş sağladığını, onu görmeye gittiğini söyledi. Bana da gel, dedi. Ben de Nihat'a takıldım. Değirmenci Faik'e gittim. Değirmenci Faik bize Edirne'den ve Takrir-i Sükun yasasından önce Aydınlık'tan Şevket Süreyya'yı tanıdığını, o tarihten bugüne kadar aralarında bir görüşme olmadığını söyledi. Ondan sonra da

sözlerine şunları ekledi. Bir iki gün önce Şevket Süreyya mağazama geldi. Bana bir sosyalist partisi kurma önerisini yaptı, dedi. Kendisinin de Şevket Süreyya'nın bu önerisini reddettiğini söyledi.

ŞEFİK HÜSNÜ

Sarı Mustafa Şefik Hüsnü'yü hiç sevmezdi. Ama onun örgütçülüğünün hayranıydı.. Sarı Mustafa Şefik Hüsnü'yü bana şöyle tanıttı. Şefik Hüsnü çok ihtiraslı bir kişidir. Dünya politik konjoktürünü yakından izler. Buna dayanarak mütareke yıllarında Türkiye'nin komünizmi benimseyeceği kanısına varmıştır. Komünist Türkiye'nin devlet başkanı olma hevesine kapılmıştır. Türkiye devletinin başı olması için III. Enternasyonalin güvencesine kavuşma gerektiğini anlamıştır. Bunun için yapılacak iki şeyi vardır. Biri Stalin grubuna kendisini sevdirmesi, diğeri de Türkiye'de kendisinden üstün Stalinist bir kişinin bulunmadığını göstermesidir.

Sarı Mustafa'ya göre Şefik Hüsnü bu iki hususu başarıyla uygulamıştır. Nazım Hikmet ve arkadaşlarını Stalin'e karşı olarak göstermiştir. Abdullah Cevdet'i, Ziya Hurşit'i ekarte etmiştir. 1928 yılına kadar Şefik Hüsnü Türkiye'de bir komünist düzenin yakın tarihlerde belireceği kanısındaydı. Bu bakımdan bu doğrultuda çaba gösteriyordu. Şefik Hüsnü, 1928'den sonra dünya politik konjoktürünün değiştiğini, komünizmin çok uzaklara gittiğini görmüştür. Türkiye'de komünist hareketlerini düzenleme ile ilişkisini kesmiştir. Kendisine naip olarak Hasan Ali Ediz'i bırakmıştır. Sarı Mustafa Şefik Hüsnü'yü bana böyle tanıttı. Benim Şefik Hüsnü ile bir tanışmam olmamıştır. Sarı Mustafa'nın Şefik Hüsnü ile ilgili bilgilerini doğrulama olanağı bulamadım.

Şefik Hüsnü II. Dünya Savaşı patlak vermek üzereyken Türkiye'ye dönmek istedi. Bir söylentiye göre İsmet Paşa onun Türkiye'ye dönmesine izin vermedi. Polonya'nın yıkılmasından sonra Şefik Hüsnü'nün kardeşi Avukat Seniyettin Beyin, hukuksal girişimleriyle, onun yurda dönmesine izin verildi.

Şefik Hüsnü'nün rütbe ve nişanları kendisine iade edildi, Doktor Binbaşı olarak ordu hizmetine alındı.

Şefik Hüsnü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden aktif politikaya girdi, hapishanelere düştü, Emniyet-i umumiye nezareti altında bulunduğu dönemde Manisa'da öldü. Feriköy mezarlığına gömüldü.

TELEFONCU FERİT'İN ANLATTIKLARI

«Yılların İçinden» adlı kitabımızın 139. sayfasında Telefoncu Ferit (Ferit Kalmuk)'le nasıl tanıştığımızı açıklamıştık. Telefoncu Ferit Türkiye Komünist Partisi'nin daha önce yaptıklarını ayrıntılı olarak bana anlattı. Parti ile ilgilenmem yönünden telkinlerde bulundu. Ben de parti ile ilgilendim. Bu arada Telefoncu Ferit'in Sarı Mustafa ve arkadaşları olan Nazım Hikmet, Hamdi Şamilof vb. hakkında yukarıda Sarı Mustafa'yı anlatırken anlattıklarımızı söylemesi dikkatimi çekti. Partinin dışında kalan bu kişiler üzerinde ısrarla durması ve onları hedef alması, kapitalizmle savaşımı bir yana itmesi, bütün çabalarını bu yönde yoğunlaştırması anlamsız oluyordu. Telefoncu Ferit'in partinin güvenilir kişileri diye gösterdiği kişilere baktım. Bunlar proletaryanın öncüleri olamayacak nitelikte kişilerdi. Hemen hepsi bir meslekten, ihtisastan yoksun bir lumpenler tabakası idi. Dünyanın hiçbir yerinde ve tarihin hiçbir döneminde sosyalist savaşımın lumpenlerle yürütüldüğü görülmemiştir. Üç beş

ay Telefoncu Ferit'le ilişkilerimi sürdürdüm. Sonra kestim.

Telefoncu Ferit bana Türkiye Komünist Partisinin iç yapısı hakkında çok ayrıntılı bilgiler verdi. Bu bilgilerin yüzde yüz doğru olduğu kanısındayım. Sarı Mustafa'nın bana anlattıklarını burada açıklamadan önce Telefoncu Ferit'in bana anlattıklarını açıklamak daha doğrudur. Çünkü Ferit'in bana anlattıkları bilinmeden Sarı Mustafa'nın anlattıklarını değerlendirmek olanaksızdır. Çünkü Ferit'in anlattıklarının önemli bir bölümünü Sarı Mustafa'nın bilmesi olanağı yoktur. Çünkü Sarı Mustafa'nın anlattıkları nesnel durumların açıklanmasıdır, o durumları yaratan nedenlerin belirlenmesi değil.

Ferit'in bana anlattığına göre Türkiye'de komünizmin daha doğrusu Türk ya da Türkiye, ya da komünist enternasyonalin Türkiye seksiyonu komünizminin gelişme süreci şöyledir:

1. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Türkiye'de bir komünist daha doğru bir deyimle devrimci sosyal demokrat akım yoktur. Türkiye'de komünist, diğer deyimle devrimci sosyal demokrat hareket Almanya'daki Spartaküs hareketinin patlak vermesi sonucu ortaya çıkmıştır. Almanya'da Spartaküs hareketinin yankıları Türkiye sınırları içindeki Türkler arasında değil, Almanya'da ve Avrupa'da bulunan Türkler arasında olmuştur. Bu bakımdan Türkiye'nin ilk komünistleri ya da devrimci sosyal demokratları, Almanya'da, Avrupa'da bulunan Türkler'dir. Şimdi Almanya'da, Avrupa'da bulunan Türklerin sınıfsal karakterlerine bir göz atalım.

Telefoncu Ferit'e göre, Almanya'da Avrupa'da bulunan Türklerin sınıfsal karakteri özetle şöyledir:

1 — Türkiye Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Bu bakımdan askerlik yaşına girmiş herkesin silah altına alınması gerekir. Almanya'da, Avrupa'da bulunan Türkler mutlaka ordu hizmetinde, ya da devlet hizmetinde bulunan kişiler olabilir. Serbest tüccar, serbest öğrenci diye bir şey olamaz. Yineleyelim ki bu dönemde Almanya'da, Avrupa'da bulunanlar, ya fiilen ya da biçimsel olarak devlet hizmetinde, ordu hizmetinde bulunan kişilerdir. Bu hizmetler de ancak istihbarat hizmeti olabilir.

2 — Devlet ve ordu hizmetinde fiilen bulunanlar gerçek görevli kişilerdir. Ordu, devlet hizmetlerinde biçimsel olarak çalişan (çalışır görünen) öğrenci, tüccar vb.lar eylemli olarak savaş cephesine gitmemek için korunmuş zengin çocuklarıdır. Daha açık söylersek 1. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da, Avrupa'da öğrenimde bulunanlar asker kaçağı zengin çocuklarıdır. Sözümona bunlar istihbaratta, orduda çalışmaktadırlar.

Telefoncu Ferit bu konuda bana epeyce ad saydı. Bu adlardan bazıları bugün de aklımdadır. Ama burada bunları saymaya gerek duymuyorum. Söz sırası gelmişken, Telefoncu Ferit'in bana anlattıklarına şu noktayı da ben ekleyeyim. Cami Baykurt'un bana anlattığına göre, Fransa, İtalya, Avusturya, Macaristan, Almanya'ya karşı ya da onlardan yana haber alma merkezi İsviçre'dir. Buna karşılık Rusya, İskandinav ülkeleri daha doğrusu Kuzey Avrupa için istihbarat merkezi İsveç'tir. Çin, Japonya, Rusya ya da Uzakdoğu istihbarat merkezi de Afganistan'dır. Cami Baykurt'un bana anlattıklarına göre, buralarda öğrenim ticaret ya da buna benzer işlerde çalışır görünen, fakat gerçekte aklın kabul edemeyeceği kişileri istihba-

ratta çalışır kabul etmek gerekir demişti. İşte ben Cami Baykurt'tan edindiğim bu bilgi ile Ferit'in anlattıklarını değerlendirdim ve Avrupa'da beliren (Almanya, İsviçre) komünizminin ya da devrimci sosyal demokrasinin komünist ya da sosyalist enternasyonalin Türkiye seksiyonu değil, Türkiye devletinin ya da Türk ulusunun yaşamına yönelik bir eylem olduğu sonucuna vardım. Telefoncu Ferit de bana Türkiye'de beliren bu ilk komünist eylemlerin, komünist enternasyonalin Türkiye seksiyonu olmadığını söylemişti. Bu hareket komünist ya da sosyalist enternasyonal araç olarak kullanılarak Türk devletini ayakta tutmaya yönelik bir hareketti.

Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre, Almanya'da, İsviçre'de başlayan ve İstanbul'a atlayan bu Türkiye'yi devlet olarak ayakta tutma amacına yönelik hareket bir siyasal parti biçimini aldı.

Pek doğaldır ki, bu partiye komünist ya da sosyalist enternasyonalin Türkiye seksiyonu gözüyle bakanlar da girdi. Partinin gerçek temsilcileri bunlar oldu. Bunların başında Şefik Hüsnü gelir. Telefoncu Ferit'e göre, Türkiye'de komünist ya da sosyalist hareketi komünist ya da sosyalist enternasyonalin Türkiye seksiyonu olarak görenler pek azdır. Ad olarak sayılabilirler. Bunlar da Şefik Hüsnü, Hikmet Kıvılcımlı, Eczacı Vasıf, Telefoncu Ferit, vb.

Buna karşılık Türkiye komünist ya da sosyalist hareketini komünist ya da sosyalist enternasyonalin Türkiye seksiyonu olarak değil, bir Türk ya da Türkiye sosyalizmi olarak görenler Birinci Dünya Savaşı'nda Batıda okumuş kişilerdir.

Telefoncu Ferit'e göre, bu kişiler Adalet Bakanı Celal Beyin oğlu Prof. Sadrettin Celal (Antel), Yave-

ran-ı Hazret-i Şehriyari'den Nedim Beyin oğlu Vedat Nedim (Tör), İzmir'in soylu ailelerinden Allamezade Esat Bey'in oğlu Nurullah Sümer, vb.

Yine Ferit'e göre, Türk ya da Türkiye devleti komünizmi, ya da sosyalizmi öğretisinden yana olan kişilerin bir bölümü, Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'ya geçmişler, Kuvvayı Milliyecilerle işbirliği yapıp Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılmışlardır. Bir bölümü ise, İstanbul'da kalmış ve Türk ya da Türkiye komünizmi, ya da sosyalizmi çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu durum Takrir-i Sükun yasasının çıkışına kadar devam etmiştir. Takrir-i Sükun yasasının çıkışından sonra bu unsurlar da komünist ya da sosyalist enternasyonalin Türkiye kolu çalışmalarını durdurmuşlardır. Bu hareket yukarıda adı geçen Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının emrine girmiştir.

Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre, yukarıda açıkladığımız komünist, ya da sosyalist enternasyonalin Türkiye kolu hareketine bir de K.U.T.V.'de okumuş profesyonel devrimciler katılmışlardır.

Bunların sınıfsal karakteri genellikle uzmanlığı olmayan, sınıfsal kökenini yitirmiş lumpen proleterlerdir.

Telefoncu Ferit'e göre 1. Dünya Savaşı'nda Çarlık güçlerine tutsak olan Osmanlı subay ve erleri bu hareketin asıl sahipleridir. Çarlık Rusyası'nda bolşevik devrimi başarıya ulaşınca III. Enternasyonal K.U.T.V. okulunu açmış, burada dünya devrimini gerçekleştirmek için profesyonel devrimciler yetiştirmiştir. Osmanlı tutsak subay ve erlerinden bir bölümü Türkiye ye dönmek için profesyonel devrimci olma yolunu seçmiş K.U.T.V.'ye girmişlerdir. Daha önce anlattığımız Sait gibi.

Yine tutsak Osmanlı subay ve erlerinden belli bir mesleği, belli bir geliri olmayanlar geçimlerini güvenceye almak için profesyonel devrimciliği seçmişlerdir. Pek doğaldır ki bunlar III. Enternasyonalin bunlara sağladığı olanaktan daha fazla bir olanak sağlayacak olan kişi ya da kuruluşlara hizmet etmek eğiliminde olacaklardır. Örneğin Altındiş Faik gibi. III. Enternasyonalin kurduğu bu profesyonel devrimci kadronun çabalarını izlemek, kapitalist ülkelerin ve bu arada Türkiye devletinin yaşamsal sorunudur. Çünkü bunların eylemlerinin amacı son çözümlemede kapitalist devletleri ve bu arada Türkiye devletini yıkmaya yöneliktir. Bu açıdan, Türkiye devleti de ajanlarını profesyonel devrimci kadroya sokmuştur. Örneğin Mehmet Emin gibi.

Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre K.U.T.V. de eğitilmiş profesyonel devrimciler Türkiye'ye pek doğaldır ki özel bir talimatla gelmişlerdir. Bu talimat Türkiye'de Şefik Hüsnü'nün partisine girmeleri ve onun emrinde çalışmaları doğrultusundadır. Bir de ayrıca Şefik Hüsnü'den bağımsız örgütlenmeleri ve günü gelince Şefik Hüsnü'yü tasfiye ederek, profesyonel devrimcilerin duruma elkoymalarıdır.

K.U.T.V.'de okuyan profesyonel devrimciler görünürde Şefik Hüsnü'nün emrine girdiler. Ayrıca Şefik Hüsnü hareketinin içinde ayrı bir örgütlemeye gittiler. Bu örgütün başı Şevket Süreyya Aydemir'dir. Şevket Süreyya'nın çevresinde yer alanların başlıcaları Nazım Hikmet, Hamdi Şamilov, Sarı Mustafa, Laz İsmail, vb.

Takrir-i Sükun yasasının çıkışına kadar gerek Ş. Hüsnü ve gerekse Şefik Hüsnü'nün emrinde görünen ve fakat Şevket Süreyya'ya bağlı olanlar arasında cid-

di bir çelişki göze çarpmaz, bunlar birlikte çalışmaktadırlar. Konuya açıklık getirmek için şu noktayı belirtmek gereği vardır. Şefik Hüsnü'nün emrindeki kadroda profesyonel devrimciler yalnızca K.U.T.V.'de eğitilmiş kişiler değildir. Ayrıca Şefik Hüsnü'nün de bir profesyonel devrimci kadrosu vardır. III. Enternasyonal hem K.U.T.V. devrimcilerinin, hem de Şefik Hüsnü'nün adamlarının masraflarını karşılamaktadır.

Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre, III. Enternasyonal her geçen gün profesyonel devrimcilerin ödeneklerini kesmekte ve bunların tasfiyesi yönüne gitmektedir. Çünkü III. Enternasyonal sosyalizmi, ya da komünizmi, sorunların çözümünde her ülkeyi serbest bırakmakta, sosyalizmi, komünizmi bir dış satım ürünü olarak görmemekte, sosyalizmin, komünizmin her ülkenin kendi koşullarına göre kurulabileceği görüşündeydi.

Bu durumda III. Enternasyonal her geçen gün profesyonel devrimcilerin ödeneklerini kesmişlerdir. Profesyonel devrimcilerin bir bölümü bunun III. Enternasyonalin yeni oryantasyonunun bir gereği olduğunun farkında değillerdir. Bunu Şefik Hüsnü'nün gammazlamasına bağlamaktadırlar.

K.U.T.V.'de okumuş profesyonel devrimciler, Rusça bilmektedirler ve Sovyetler Birliği'nin o dönemlerde Türkiye'de pek çok ekonomik girişimleri vardır. Türkiye'nin akaryakıtını Sovyetler sağlamaktadır.

Bu Sovyet şirketlerinde K.U.T.V 'de okuyanlar Rusça çevirmenlik yapmaktadırlar. Türk - Sovyet ilişkileri her geçen gün bozulmakta, Sovyet şirketleri kapatılmaktadır. Bunun doğal sonucu, bu kuruluşlarda çalışan Rusça çevirmenler işsiz kalmaktadır. Bunun

sonucu bu profesyonel devrimcilerin bir bölümü polis olmuştur.

Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre, profesyonel devrimcilerin bir bölümü (Çarlığa tutsak olmuş K.U.T.V.'de okumuş olanların bir bölümü) Türkiye'ye döner dönmez polis olmuşlar. Böylece bir yandan profesyonel devrimci olarak görünmüşler, öbür yandan profesyonel devrimci olarak elde ettikleri bilgileri polise bildirmişler ve profesyonel polis olmuşlardır.

Bir başka tür profesyonel polislik ise, kominternin ödenekleri azaltması ve giderek kesmesi üzerine geçim sıkıntısına düşerek profesyonel polis olanlardır.

Pek doğaldır ki, Türk polis örgütü bu kişilerin gerçek karakterini gizleyebildiği oranda bu kişiler Türk polisine yararlı olabilirlerdi. Bunların maskeleri düşürüldüğü anda, artık görev yapamaz duruma gelirler. Bundan da Türk polisi zarar görürdü.

Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre, Türk polisinde yer alan profesyonel devrimcilerin gerçek karakterleri aşağıdaki biçimde ortaya çıkmıştır.

İzmir'de hırsızlık masası polisleri bir hırsızlık durumunu incelerlerken hırsız olarak yakalanan kişinin üzerinde Türkiye Komünist Partisinin bildirleri çıkmıştır. Böylece adi bir hırsızlık olayı politik bir olay olmuştur. Telefoncu Ferit'in bana anlattığına göre, polis raporu en ince ayrıntılara kadar durumu doğru saptamıştır. Rapor gerçeği tam olarak yansıtmaktadır. Ancak raporda bir nokta gerçeğe aykırıdır. O da Türkiye Komünist Partisi'nden Sarı Mustafa'nın, Nazım Hikmet'in, Hamdi Şamilov'un eylemleri en ince ayrıntılara kadar durumu doğru saptamıştır. Fakat Nazım

Hikmet'in eylemleri Laz İsmail'e, Hamdi Şamilov'un eylemleri Hikmet Kıvılcımlı'ya, Sarı Mustafa'nın eylemleri de bana (Telefoncu Ferit) bağlanmıştır.

Laz İsmail polis raporunda yer alan noktaları, yani kendisinin ve Nazım Hikmet'in yaptığı eylemleri kabullenmiş, bu doğrultuda savunma yapmıştır. Bu suretle Nazım Hikmet konu dışı bırakılmıştır. Bunun doğal sonucu da Nazım Hikmet hakkında herhangi bir kovuşturma olmamıştır. Laz İsmail Nazım Hikmet'in yaptığı ve kendisine maledilen eylemlerin gerçek sorumlusunun Nazım Hikmet olduğunu biliyordu. Bunun için bunu söylememesi ve kabullenmesi Nazım Hikmet'i korumaya yönelik bir eylemdi.

Polis raporunda Laz İsmail'e yüklenen eylemlerin önemli bir bölümü dökümante bir durumdaydı ve bu dökümanlar Laz İsmail'in mahkumiyeti için yeterliydi. Laz İsmail'in Nazım Hikmet'in eylemlerini kabul, ya da reddetmesi onun mahkum olmasını önleyemeyecekti. Bu bakımdan Laz İsmail'in Nazım Hikmet'in eylemlerini kabul etmesi kendi açısından bir değişiklik yaratmıyor, fakat devrimci bir arkadaşını mahkum olmaktan kurtarıyordu.

Hikmet Kıvılcımlı gerek kendisinin yaptığı eylemleri ve gerekse de Hamdi Şamilov'un yapıp kendisine yüklenen eylemleri bütün olarak reddetmiş, kendisinin hiç bir eylemde bulunmadığını ve hiçbir eylemden haberi olmadığını söylemiştir. Sonuç olarak Hikmet Kıvılcımlı da Hamdi Şamilov'u ele vermemiş oluyordu. Bu ele vermeyiş, Laz İsmail'in Nazım Hikmet'i ele vermeyişinden nicel olarak farklıdır. Ama nitel olarak aynıdır.

Telefoncu Ferit de Hikmet Kıvılcımlı'nın izlediği yolu izlemiştir. O da hem kendisinin yaptığı, hem de Sarı Mustafa'nın yapıp da kendisine yüklenen eklemleri toptan reddetmiş, bu eylemlere katılmadığını söylemişti. Sonuç olarak Telefoncu Ferit ile Hikmet Kıvılcımlı'nın tutumu aynıdır.

Telefoncu Ferit bunları bana anlattıktan sonra dnrumu şöyle değerlendirmiştir.

Telefoncu Ferit'e göre, Sarı Mustafa, Nazım Hikmet, Hamdi Şamilov polisçe korunmuşlardır. Bunlar polistirler. III. Enternasyonalin bunlar hakkında yaptıkları tahkikatta polislikleri ortaya çıkmış ve bunlar partiden uzaklaştırılmışlardır, dedi. Ve kominternin yayınladığı haber bülteninde de bu durum gerekçeli olarak dünya kamuoyuna açıklanmıştır, dedi. Kominternin bu bülteninin bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de satıldığını Haşet Kitabevine gidip abone olunabileceğini söyledi. Ben (Abidin Nesimi) bu dergiye abone olmayı sakıncalı buldum. Kominternin haber bültenlerinde adı geçenlerin nasıl ele alındığını da bilmiyorum.

Telefoncu Ferit bunları bana anlattıktan sonra hapishaneye ait bir anısını da şöyle anlattı: İzmir ağır cezada 4,5 yıla hüküm giydik. Babam Prof. Emin Kalmuk bana hapishaneye bir aylık gönderiyordu. Ayrıca veremdim. Bu parayla tedavi olmak zorundaydım da. Hapishanede mahkumlar aralarında bir yemek komünası kurmuştuk. İlke olarak herkesin geliri ne ise aynen koyması ve gereksinmesi oranında yararlanmasını benimsemiştik. Ben gelirimin yarısını komünaya bırakmamı ve yarısıyla da hastalığımı tedavi etmeyi önerdim. Bu önerim komüna arkadaşlarımca hoş kar-

şılanmadı. Hoş karşılamayanların başında Şefik Hüsnü ekibine karşı olanlar geliyordu.

Telefoncu Ferit'in bana bu anlattıklarını «Yılların İçinden» adlı anılarımızda açıkladığımız gibi, Sarı Mustafa'ya açtım. Sarı Mustafa'nın neler söylediğini aşağıda açıklayacağım. Bu olaylar yaklaşık 1935 yıllarındadır. O tarihlerden sonra Telefoncu Ferit'le görüşmedim.

ECZACI VASIF (VASIF ONAT - TOKUZLU)

«Yılların İçinden» adlı kitabımızın 136. sayfasında «Yeni Gidiş» dergisi sahibi rahmetli Şahabettin Ahıskal'ın tutukevinde ziyaretine gittiğimi yazmış ve onunla görüşmemi yine tutuklu bulunan Eroinci Ziya yoluyla gerçekleştirdiğimi yazmıştım. O zamanlar tutukevlerindekilerden belli kişiler dışındakiler ancak tel örgü arkasından görüşebilirlerdi. Oysa Eroinci Ziya'nın görüşmecileri onunla tel örgü arkasından değil, hücresinde görüşebiliyorlardı.

Eroinci Ziya'nın görüşmecileri özel işlem görürlerdi. Ben de Şahap Ahıskal'ı görmeye gittiğimde Şahap Ahıskal'ı değil, Eroinci Ziya'yı görmeye geldiğimi söyler, tutukevine girer Eroinci Ziya'nın koğuşuna kadar giderdim. Şahap Ahıskal, Selahi Birizkent, Eczacı Vasıf ve Eroinci Ziya aynı koğuşta kalıyorlardı. Şahap'la konuşmamıza Eczacı Vasıf da katılırdı. Böylece hapishanede Eczacı Vasıf'la da tanıştım. Aynı koğuşta kalan Selahi Brizkent benimle konuşmazdı. Eczacı Vasıf hapisten çıktıktan sonra da kısa bir süre onunla görüşmelerimiz sürdü. Eczacı Vasıf da, tıpkı Telefoncu Ferit gibi Sarı Mustafa ve onun partili arkadaşları için iyi şeyler söylemedi. Partinin geçmişi konusunda da hiç denecek kadar az bilgi verdi.

Eczacı Vasıf Aslen Kilislidir. Kilis'in zengin Tokuzlu - Onat ailesindendir. İstanbul eczacılık okulunu bitirdikten sonra kimya fakültesine girmiştir. Kimya fakültesinde okuduğu sırada Aydınlık dergisiyle ve komünist hareketlerle ilgilenmiştir. Şefik Hüsnü'nün gizli komünist partisine girmiştir. İstiklal Mahkemesi tarafından 15 yıl hapse mahkum olmuştur. İki üç ay yattıktan sonra diğer arkadaşlarıyla birlikte ya bir afla, ya da ceza yasasındaki bir değişiklikle hapisten çıkmıştır. Zengin bir ailenin çocuğu olduğu için, bir Avrupa seyahatine çıkmış ve bu seyahatini Sovyetler'e kadar uzatmıştır. Rusya'da K.U.T.V.'de Rusça öğrenmiş ve burada eğitilmiştir.

Yukarıda belirttiğim gibi, Eczacı Vasıf'la benim ilişkilerim çok az olmuştur. Bir görüşmemizde Şefik Hüsnü'nün Vedat Nedim tarafından Mülatiye Pastanesinde yakalanışını bana şöyle anlatmıştı:

Bir gün Beyoğlu Çiçek Pasajı'ndaki birahanelerden birine uğramıştım. Gözlüklü, keçi sakallı bir kişi ile karşılaştım. Onu hemen tanıdım. O da beni tanıdı. Bu kişi Şefik Hüsnü'ydü. Oysa Şefik Hüsnü'yü o tarihlerde ben yurt dışında biliyordum. Bu bakımdan durumu birden yadırgadım. Şefik Hüsnü bana pasaportsuz (ya da sahte) yurda geldiğini, her ne kadar hakkımda bir mahkumiyet kararı varsa da bir af çıkmıştır. Arkadaşlarımın hepsi hapisten çıkmıştır. Bu durumda benim de ya arkadaşlarım kadar yattıktan sonra, ya da hiç yatmadan özgürlüğüme kavuşmam gerekir, dedi. Ve sonra Vasıf sen bu durumu avukatlardan bir öğren ve şu gün şu saat Mülatiye Pastanesine gel, dedi. Eczacı Vasıf da bunun üzerine durumu incelemiş ve belirtilen pastaneye gitmiş.

Eczacı Vasıf'ın bana anlattığına göre, söylenen gün ve yerde buluşulmuş. Burada olağandışı bir durumun göze çarptığını görmüş. Pastaneye girmesi ile çıkması bir olmuş. Pastaneden çıkarken tutuklanmış. Polisler Eczacı Vasıf'ı alıp karakola götürmüşler. Yukarıda anlattığımız durumları Vasıf polislere anlatmış. Şefik Hüsnü'nün gizli örgütüyle bir ilişkisi olmadığından, serbest bırakılmıştır. Aynı gün, saat ve yerde Şefik Hüsnü ile Vedat Nedim de buluşacaklardı. Vedat Nedim durumu polise bildirmiş ve gerekli tertibatı aldırtmıştı. Bundan Şefik Hüsnü'nün haberi olmadığı için aynı gün, saat ve yerde Eczacı Vasıf'a randevu vermişti. Burada Şefik Hüsnü aynı gün, saat ve yerde hem Vedat Nedim'e, hem de Eczacı Vasıf'a randevu vermiştir. Fakat ne Vedat Nedim Şefik Hüsnü'nün aynı randevuyu verdiğini ne de Eczacı Vasıf Şefik Hüsnü'nün aynı gün, saat ve yerde Vedat Nedim'e randevu verdiğini bilmektedir. Birbirlerinden habersizdirler.

Eczacı Vasıf, Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı nın ordu ve donanmayı isyana teşvik suçlarından tutuklanması üzerine Hasan Ali Ediz'le birlikte ilgili makamlara başvurarak her tür politik eylemle ilişkilerini kestiklerini, günlük geçimlerinden başka bir şey düşünmeyeceklerini bildirdiler. Gerek Vasıf ve gerekse Ediz o tarihten sonra ilişkilerini kesin olarak kestiler. Eczacı Vasıf Kilis'e gitti, eczacılığa başladı.

İlke olarak, yaşayan kişilerle ilgili anılarımı yazmayacaktım. Fakat Eczacı Vasıf'ın politikayla ilişkisini kesin olarak kestiğine inandığımdan kendisini bu ilkemin dışında tuttum. Çünkü bize göre bir politikacının politika dışı kalmasından sonra hakkında kolayca konuşulabilir.

«Yılların İçinden» adlı kitabımızda da belirttiğimiz gibi, Hikmet Kıvılcımlı ile Beyazıt'ta bir ahşap evin atl katında bulunan Bozkurt Matbaasında tanıştım. Ben «Yeni Gidiş» dergisinin, o da «Edebiyat-ı Cedidenin Otopsisi» adlı kitabın düzeltmeleri için matbaaya gelmiştik. Tanışmamız «Yılların İçinden» adlı kitabımızda genişçe olarak anlatılmıştır. Görüşmelerimizin birinde söz Sarı Mustafa'ya geldi. Kıvılcımlı hemen «Sarı Mustafa ve Nazım Hikmet polistir. Hamdi Şamilof da komiser yardımcısıdır» dedi. Hamdi Şamilof'u tanımadığım için onun hakkında olumlu, ya da olumsuz bir yargıda bulunmadım. Sarı Mustafa ve Nazım Hikmet'in gelirlerine ve yaşamlarına bakarak bunların polis olamayacağını söyledim. Bunun üzerine Kıvılcımlı bana «Ben bunların emniyet kadrosunda yer aldıkları ve oradan ödenek aldıklarını söylemiş değilim. Ben bunların 'polis' olduğunu, yani kurulu düzeni savunduklarını söyledim» dedi. O zamana kadar ben emniyet kadrosunda görevli olmak ile polis olmak arasındaki farkı bilmiyordum. Oysa bunlar arasında esaslı bir fark vardır. Bu farkı idare hukuku kitaplarını okuyunca anladım. Bu kitaplarda bir de «fahrî polis» deyimi vardı. Fransız idare hukukunda polis sözcüğü emniyet kadrosunda çalışan kişi anlamına gelir. Emniyet kadrosunda bulunmayıp polislik yapan kişiye de «fahrî polis» denir. Oysa Alman idare hukukunda emniyet kadrosunda olsun olmasın kurulu düzeni savunan herkese polis denir. Emniyet kadrosunda polis ise, buna ayrıca emniyet kadrosunda polis denir.

Ben Kıvılcımlı'nın polis sözcüğünü Alman idare hukuku açısından kullandığını o zaman kavramamış,

bu ifadesini reddetmiş ve Kıvılcımlı'ya saygı duymamıştım. Ben şimdi polis sözcüğünü Alman idare hukuku açısından almaktayım.

Hikmet Kıvılcımlı aslen İştip'lidir. Yoksul bir ailedendir. Doğumu itibariyle 1. Dünya Savaşı çocuğudur. Özel bir konuşmamızda dayısının jandarma subayı olduğunu ve 1. Dünya Savaşı'nda fazla sıkıntı çekmediğini söyledi. Pek doğaldır ki, Cumhuriyet çocukları bunun ne anlama geldiğini kolay kolay anlayamazlar. Bu yüzden bir açıklama yapmak gereği vardır. Osmanlı İmparatorluğunda memurlar, özellikle askerlerin ve subayların aylığı iki bölümdü. Bir bölümü para olarak, diğer bölümü de yiyecek olarak verilirdi. Bu da memurların, subayların rütbelerine göre değişik oluyordu. Bilinmektedir ki, Osmanlı'da vergi a'şar suretinde yani ayni idi. Üretici ürettiğinin onda birini vergi olarak veriyordu. Devlet de memurlarına topladığı bu ürünü aylık karşılığı olarak veriyordu.

1. Dünya Savaşı sırasında yalnız subay ailelerine ayni olarak (un, pirinç, ekmek, şeker, yağ... vb.) dağıtım yapılıyordu. 1. Dünya Savaşı'nda bunları piyasada bulmak olanağı yoktu. Subay aileleri özellikle yüzbaşı ve daha üst rütbelerdeki subay aileleri 1. Dünya Savaşı'nda yiyecekten yana fazla sıkıntı çekmemişlerdir. Hikmet Kıvılcımlı'nın ailesi de yüksek rütbeli bir subay ailesi olduğundan, fazla sıkıntı çekmemiştir.

Hikmet Kıvılcımlı Tıbbiye'de okuduğu sıralarda «Aydınlık» dergisiyle ve sosyalist-komünist eylemlerle ilgilenmiştir. Yukarıda Eczacı Vasıf'tan söz ederken açıkladığımız gibi, Hikmet Kıvılcımlı da Eczacı Vasıf'la birlikte İstiklal Mahkemesinde 15 yıl hapse mahkum olmuştur. Hikmet Kıvılcımlı ile özel bir görüşme-

mizde bu hapislik yılları üstüne bir anısını bana anlatmıştı. Bu anı şudur:

Hapishanede Keskinli Rıza ile birlikte kalıyorduk. Koğuşumuzda hep komünist mahkumlar vardı. Aramızda yalnızca Keskinli Rıza ve arkadaşları vardı. Keskinli Rıza Bey bir derebeyiydi. Ankara üzerine etkisi olan o çevreden bir milletvekiliydi.

İstiklal Mahkemesi Rıza Bey tasfiye edilmedikçe Ankara ve çevresine Mustafa Kemal'in egemen olamayacağına inanmıştı. Bunun için derebeyleri tasfiye eylemi başlatılmış, halkı derebeylerinin baskısından kurtarmak gerekçesiyle tutuklanmıştı.

Kıvılcımlı'nın bana anlattığına göre, bir gün Keskinli Rıza Bey Hikmet Kıvılcımlı'ya bu komünist diye hüküm giymiş kişiler arasında komünist yaşamını sürdüren sadece seni görüyorum. Arkadaşlarının komünistlikleri sahtedir. Sonra nasırlı ellerini Kıvılcımlı'ya gösterip, ben derebeyi olarak tarlada ırgatlarımla birlikte çalışırım. Sonra da destursuz kardeş sofrası açılır, oturur birlikte yemek yeriz. Eğer bir komünist yaşam sözkonusu ise, bunu biz Keskin'de uyguluyoruz, dediğini söyledi.

Kıvılcımlı bunu bana anlattıktan sonra bana, hemen her gün Keskin'den Rıza Bey'e yiyecek gelir ve mahkumların hepsi onun yemeğini yerdik, dedi.

Kıvılcımlı bu durumu bana anlattıktan sonra şunu ekledi. Keskinli Rıza'nın tanımlaması doğru çıkmıştır. O komünist mahkumlardan hiç biri yolunda devam etmemiştir. İçlerinden bir tek ben yolumda devam ettim, dedi.

Kıvılcımlı, Türkiye'de belki de dünyada komünistlik suçundan rekor sayıda mahkum olan kişilerin bi-

riscisidir. Yanılmıyorsak eğer hapiste Türkiye'de kesin, dünyada da belki en uzun yatmış kişidir.

Dünyada komünistlikten-sosyalistlikten dolayı uzun yıllar hapiste kalmış kişiler vardır. Örneğin, Blanqui gibi. Ama bunların mahkumiyetleri bir sosyalist eyleme dayanır. Hemen şunu da söyleyelim ki, Hikmet Kıvılcımlı'nın hapishanelerde ya da tutukevlerinde yaşamının büyük bir bölümünü geçirmesi tek parti - tek şef döneminin karakuşi tutumunun sonucudur. Ve mahkumiyetlerinin takiplerinin önemli bir bölümünün sosyalistlikle-komünistlikle ilişkisi yoktur. Örneğin 15 yıllık mahkumiyetlerinden biri Hilafetin ilgası doğrultusunda çaba göstermesidir. Mahkumiyeti kesinleştikten üç ay sonra Hilafet kaldırılmış ve kendisi de serbest bırakılmıştır.

Öte yandan Kıvılcımlı donanmayı isyana teşvik suçundan 18 yıl hüküm yemiştir. İleride Kemal Tahir'i anlatırken, bu olayın gerçek niteliğini ortaya koyacağız., Görülecektir ki, bu olayın komünistlikle bir ilişkisi yoktur.

Kıvılcımlı 14 Mayıs 1950'de iktidarın değişmesi ile çıkan genel afla hapisten çıkmıştır. Bu tarihten sonra Vatan Partisi'ni kurmuştur. Bu partinin programı yayınlanmıştır. Biz herhangi bir polemiğe girmek istemediğimiz için, bu partinin programını komünist-sosyalist açıdan değerlendirmeyeceğiz.

Orhan Müs arkadaşımın bana anlattığına göre, bir gün Orhan Müs Kıvılcımlı'ya birlikte çalıştığın kişilerin önemli bir bölümü polistirler. Bunlarla birlikte çalışmada ne gibi bir yarar görüyorsun, demiş. Kıvılcımlı da yanıt olarak; evet, çevremdekilerin çoğunun polis olduğunu ben de biliyorum. Bana polis olmayan pek az kişi yanaşmaktadır. Bu durumda polisle birlik-

te çalışmaktan başka bir yol kalmıyor, demiş. Belli bir tarihten sonra Kıvılcımlı polisleri değil, polisler onu yönetmeye başlamışlardır. Bu nokta «yeni yolda - yeni dünyada birlik» dergimizde açıkladığımız gibi 1. Halkçılık Kurultayına yaptığı provakasyonla belirmiştir. Bunun tescilini senatoda tabii senatör Ekrem Acuner ortaya koymuştur. Dünya çapında olayın tescilini de Kıbrıs emniyet örgütü müdürü aşağıdaki biçimde betimlemiştir.

Bilinmektedir ki, Kıvılcımlı Kıbrıs'a bir motorla kaçmıştır. Kıbrıs emniyet müdürü dünya kamuoyuna yaptığı açıklamada Anadolu kıyılarından Kıbrıs'a gelmeye olanak yoktur. Motor, ancak Kıbrıs karasularına başka bir araçla getirildikten sonra bu motorla Kıbrıs'a gelmek olanağı olabilir, demiştir.

Tabii Senatör Ekrem Acuner'in senato konuşması ile Kıbrıs emniyet müdürünün açıklaması gerçek durumu ortaya koymaktadır. Buna bir anımızı da ekleyerek konuyu kapatmak istiyoruz.

Milli Demokratik Devrim kuruluşu (M.D.D.K.) Haşet Kitabevi üstündeki gençlik lokalinde Comecon ülkelerinin 1968'de Çekoslovakya'ya saldırısı üzerine bir toplantı düzenlenmişti. Bu toplantıyı Aslan Başer Kafaoğlu arkadaşımız yönetiyordu. Bu toplantıya ben konuyu 19. yy.ın egemen ulus görüşü açısından değil, çağımızın birleşmiş uluslar açısından değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunmuştum. Çekoslovakya demir ve demir ürünleri üretimi yapan bir ülkedir. Oysa Çekoslovakya'da demir yoktur, demir sanayisi vardır ve bol miktarda kömür vardır. Çekoslovakya, ancak demiri olan, fakat o demiri çeliğe çevirecek kömürü bulunmayan ülke ya da ülkelerle bütünleşebilir. Bu

çelik üretiminin aktif etkenidir. Bir de ayrıca bu üretilen çeliği tüketecek, çelik üretemeyen bir ülke ile bütünleşmesi gerekecektir. Bu açıdan Çekoslovakya böyle bir ülke ile de bütünleşmek zorundadır, dedim. Sonra «Marksçı Açıdan Kapitalizmin Analizi» adlı yapıtımda açıkladığım ekonomik bütünleşme görüşümü açıkladım. Ve sonra da Çekoslovakya'nın 19. yy. egemen ulus öğretisiyle açıklanamayacağını, 20. yy.ın birleşmiş uluslar öğretisi açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirttim. Benden sonra rahmetli Orhan Arsal arkadaşım da ekonomik açıdan değil, devletler hukuku açısından konuyu ele aldı ve benim görüşlerimle çakışan görüşünü belirtti.

Bizim bu konuşmalarımızdan sonra Hikmet Kıvılcımlı söz alarak bizim görüşlerimize karşı çıktı. Konuyu Comecon açısından değil, Sovyetler Birliği açısından ele aldı ve Sovyetlerin davranışını yerdi.

Toplantıyı yöneten Aslan Başer Kafaoğlu arkadaşımız benden ve daha başka konuşmacılardan görüşlerimizi yazılı olarak kendilerine vermemizi, çünkü zabıtların doğru tutulamadığını söyledi. Ben de oradaki konuşmamı daha sonra Aslan Başer'e verdim.

KERİM SADİ (AHMET NEVZAT GÜRGEN, A. CERRAHOĞLU)

Kerim Sadi ile nasıl tanıştığımı şimdi hatırlayamıyorum. Aklımda kaldığına göre, onun Hamit adlı bir genç yakını vardı. Son derece sokulgan ve çalışkan bir gençti. O tarihlerde Kerim Sadi sık sık broşürler yayınlardı. Bu broşürlerin düzeltmelerini, dağıtımını bu Hamit adlı genç yapardı. Sanırım Kerim Sadi ile tanışmam bu Hamit yoluyla olmuştur. Kerim Sadi'yi; Telefoncu Ferit de, Hasan Ali Ediz de, Hikmet Kı-

vılcımlı da, Eczacı Vasıf da hiç sevmezlerdi. Ama ona Sarı Mustafa'ya, Nazım Hikmet'e, Hamdi Şamilof'a dedikleri gibi polis dediklerini duymadım. Ona sahte marksist, sahte komünist dediklerini çok duydum.

Kerim Sadi hakkındaki görüşlerimi daha önce Kerim Sadi'nin 50. yazı yılı dolayısıyle yayınlanan jübilede açıklamıştım. Bu bakımdan aynı konuları yinelemenin gereği yok.

Her ne kadar Kerim Sadi özel yaşamını, biyografisini saklı tutmaya çaba göstermişse de, yine de yaşantısı bilinmektedir. 50. yazı yılı dolayısıyle yayınlanan jübilede Kerim Sadi'nin biyografisi yer almamıştır. Ben onun yaşamıyla ilgili çeşitli kaynaklardan aldığım, fakat doğrulama olanağı bulamadığım bilgileri de açıklamakta yarar görüyorum. Bunlar gerçeği yansıtmıyor da olabilir, ama hiç olmazsa gerçeği bilenlerin düzeltmelerine neden olabilir.

Kerim Sadi aslen Rodos ya da 12 Adalardandır. Oradan İzmir'e gelmiş ve yerleşmiştir. İzmir sanat enstitüsünü bitirdikten sonra tıp fakültesine girmiştir. Tıp fakültesinde Dr. İzzettin Şadan'la, Dr. Fahrettin Paşa'yla Dr. Haydar Savaş'la sınıf arkadaşlığı yapmıştır. İzzettin Şadan'ın bana anlattığına göre, tıbbiyenin ilk sınıflarında koyu bir nasyonalistti. Daha doğrusu anti-emperyalist biriydi. Tıbbiyenin son sınıflarında sosyalizme eğilim göstermiştir. Kerim Sadi o dönemlerde çıkan «Aydınlık» dergisine Kerim Sadi adıyla (Kerim Sadi'nin gerçek adı Ahmet Nevzat Gürgen'dir) yazılar postalamıştır. Aydınlık dergisi de bu yazılardan bazılarını yayınlamıştır. Takrir-i Sükun yasasının çıkması üzerine Aydınlık kapatılmış ve yazı sahipleri hakkında kovuşturmaya geçilmiştir. Kerim Sadi Aydınlık dergisi idarehanesine hiç uğramadığı için Ay-

dınlık yöneticileri onu tanımamaktadırlar. Gönderdiği yazılarda da gerçek bir adres yoktur. Bu yüzden kovuşturma dışı kalmıştır. Kerim Sadi bu yıllarda (tıbbiye öğrencisi iken) «Darül İytam»ın ilk bölümünde öğretmenlik yapmıştır. O yılları ben de hatırlıyorum, yüksek okul öğrencilerinin hemen hepsi ilkokul öğretmenliği yapıyordu. Çünkü fakültelere devam zorunluluğu yoktu. Bu sıralarda Kerim Sadi Moskova'ya K.U.V.T.'de okumak için kaçak olarak gitti. Rusya'nın eğitim havasıyla uyuşamamış, delilik numaraları yaparak Viyana üzerinden Türkiye'ye dönmüştür.

Ben bu bilgileri Kerim Sadi'den almış değilim. Moskova'ya ait bilgileri bana Hasan Ali Ediz anlatmıştı. Ayrıca Hikmet Kıvılcımlı'nın «Marksizm Kalpazanları Tip 1, Kerim Sadi» adlı yapıtındaki Kerim Sadi'nin özgeçmişine ilişkin bilgilerin kaynağı da yine Hasan Ali Ediz'dir. Bunu Hasan Ali Ediz bana söylemişti.

Kerim Sadi Türkiye'ye döndükten sonra marksizmden Nietzsche'ciliğe kaymıştır. Bu döneminde Ahmet Celalettin ve başka takma adlarla «İçtihat» ve «Muhit» dergilerinde yazılar yazmaya başlamıştır. Ahmet Cevat Emre, Kerim Sadi'de özel yetenekler görmüş, onu korumuştur. Çıkardığı Muhit gazetesinde onun yazılarını yayınlamıştır. Ahmet Cevat'ın dil kurumnuda da hatırı sayıldığı için Kerim Sadi'ye dil kurumunda da işler bulmuştur. Böylelikle geçim sorununu bir ölçüde de olsa çözmüştür. Bu bilgileri de Sarı Mustafa'dan öğrenmiştim.

Yukarıdan beri anlattıklarımızdan anlaşılacağı gibi, Kerim Sadi Türkiye Komünist Partisince Moskova dönüşünden sonra tutulmamıştır. Kerim Sadi'nin bütün çabaları kişisel bir nitelik taşır. Kerim Sadi ken-

disinin bunalım yıllarında ilgi duyduğu Nietzsche'cilikten yine marksizme dönmüş ve «İnsaniyet Kütüphanesi» adıyla yayın çalışmaları yapmıştır. Bu yayınların dizilmesinde, basılmasında, satılmasında, daha açık bir deyimle finansmanında Darül İtam'dan tanıdığı Hamit, büyük yardımlarda bulunmuştur. Ben Hamit'i tanıdığımda liseyi yeni bitirmişti. Çok çalışkan. özverili bir çocuktu. Bir taraftan okur, bir taraftan çalışır, bir taraftan da yayınları satardı. Kimsesizdi, Kerim Sadi'nin evinde yatıp kalkardı. Çok genç yaşta ölmüştür. Onun ölümü ile Kerim Sadi'nin yayın çalışmaları da aksamıştır.

Kerim Sadi'nin yakın arkadaşlarından biri de Fuat Sabit'ti. Fuat Sabit de, Kerim Sadi de gizli Türkiye Komünist Partisi'nin üyeleri değillerdi. Bu yüzden bu kişiler genellikle troçkistlikle ya da polislikle damgalanırlardı.

Kerim Sadi Zekeriya Sertel'le yakın ilişkiler kurmuştu. Bu ilişkiler nedeniyle Peyami Safa ile de yakın arkadaştı. Resimli Ay dergisini Nazım Hikmet yönetiyordu, derginin sahibi Zekeriya Sertel'di.

Nazım Hikmet imzasız ya da takma imzalarla yazan Kerim Sadi'nin, bazı yazılarını sözünün geçtiği dergi ve gazetelerde yayınlatıyordu.

İleride Türkiye Komünist Partisi'ni anlatırken açıklayacağımız gibi, 1930'lardan sonra Türkiye'de birbirinden bağımsız sahte birtakım komünist partileri türemişti. Birçok genç bu partilerin sahte karakterinin farkında değildi. Komünizme, sosyalizme eğilimli birçok kişiler gerçek komünist partisine girdik düşüncesiyle bu partilere girmişlerdi. Bu sahte partilerden biri de Kerim Sadi'ye yanaşmış gizli kurdukları matbaada gizli yayınlar yaptıklarını söylemişler ve kendisinden

yayınlanacak yazılar istemişlerdi. Kerim Sadi bu sahte partinin sahteliğinin farkına varmamış, onların isteklerine olumlu karşılık vermiştir. Bu suretle sahte partinin gizli yayınları arasında Kerim Sadi'nin yazıları da yer almıştır.

Belli bir tarihte bu sahte partide yer alan samimi kişiler yakalanmıştır. Bu gizli yayınlarda çıkan Kerim Sadi'nin yazılarını da bu yakalanan kişiler kabullenmişler, Kerim Sadi kovuşturma dışında kalmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi edinmek isteyenler Aclan Sayılgan'ın yapıtlarını okumalıdırlar.

HASAN ALİ EDİZ

Hasan Ali Ediz'le de nasıl ve nerede tanıştığımı hatırlayamıyorum. Onunla birkaç kez karşılaştım. Fakat bir yakınlığımız ve ahbaplığımız olmadı. O da yukarıda belirttiğimiz gibi Sarı Mustafa, Nazım Hikmet, Hamdi Şamilof'a polis, Kerim Sadi'ye, Fuat Sabit'e de sahte marksist, sahte komünist derdi.

Hasan Ali Ediz boşnaktır. Almanya'da spartüs hareketine katılan veteriner Cevdet'in yeğenidir. Tıp fakültesinde okurken «Aydınlık» dergisi ile ilgilenmiştir. Türkiye Komünist Partisi hareketlerine katılmıştır. Hasan Ali Ediz'le benim üç beş konuşmam olmuştur. Bu arada TKP (Türkiye Komünist Partisi) çalışmaları hakkında bana bazı bilgiler vermiştir. Şimdi bu bilgileri kısaca aktarıyorum.

Hasan Ali Ediz'e göre, TKP içinde iki grup çatışmıştır. Bunlardan biri Şefik Hüsnü'nün temsil ettiği gruptur. Bu grup Türkiye Komünist Partisi'nin resmi temsilcisidir. Diğeri ilk önceleri Şevket Süreyya'nın ve Şevket Süreyya'nın Ankara ile anlaşması, uzlaşması sonunda onu terkedip Nazım Hikmet'in çevresinde

toplanan Rusya'da öğrenim görmüş profesyonel devrimcilerin oluşturduğu gruptur.

III. Enternasyonalden Türkiye'ye gelenler oradan bir talimat almışlardı. Bu talimat kesin olarak Şefik Hüsnü'nün emrinde görünmekti. Şefik Hüsnü'de herhangi bir kuşku uyandırmamaktı. Ama kendi aralarında yine gerekli örgütlenmeyi yapacaklardı. Nitekim bunlar böyle davrandılar. Şefik Hüsnü grubundan ayrı hücreler kurdular. Şefik Hüsnü taraftarları durumu sezer gibi oldularsa da, kesin bir bilgi edinemediler.

Şevket Süreyya grubunun en önemli çalışması genellikle K.U.T.V.'ye gönderilecek kişilerin seçimiyle ilgiliydi. Partinin başkanı Şefik Hüsnü olduğuna göre K.U.T.V.'ye gidecek kişilerin belgelerini Şefik Hüsnü'nün onaylaması gerekiyordu. Bunun için Şevket Süreyya grubu kendilerinin K.U.T.V.'ye göndermeyi uygun buldukları kişileri kendileriyle ilişkisizmiş gibi gösteriyor ve onları Şefik Hüsnü'nün adamı diye gösteriyorlardı. K.U.T.V.'ye okumaya gönderilecek kişilerin seçiminde Şevket Süreyya grubunun da bazı yetkileri vardı. Şevket Süreyya grubu genellikle kendileriyle ilişkili olmayan, doğrudan Şefik Hüsnü ile ilgili kişilerin K.U.T.V.'ye gönderilmelerine olanak bırakmıyordu.

Genel olarak Şefik Hüsnü grubunun K.U.T.V.'ye gönderdiği kişiler yüksek öğrenim öğrencileriydi. Buna karşılık Şevket Süreyya grubunun seçtiği kişiler ise işçilerdi. Sonradan K.U.T.V.'ye gönderilenlerle ilgili yaptığımız sayılamalarda yarıdan çoğunun Şevket Süreyya grubunun önerdikleri olduğunu saptadık.

Hasan Ali Ediz bunları bana anlattıktan sonra parti içindeki çatışmalara, partiden çıkarmalara hiç değinmedi. Yalnızca Hamdi Şamilov'un bolşevik devri-

mine katıldığını orada bolşeviklerle birlikte savaştığını, fakat Türkiye'ye dönünce davaya ihanet ettiğini söyledi. Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) için ise Kızılordu'da çalışmadığını, bolşevik devrimine katılmadığını, ancak bolşevikler yönetime geldikten sonra komünizmi benimsediğini, onun da Hamdi Şamilov gibi Türkiye'ye dönünce davaya ihanet ettiğini söyledi.

Hasan Ali Ediz bana Nazım Hikmet hakkında hiç bir şey anlatmadı. Övücü ve yerici hiç bir konuşma yapmadı. Kerim Sadi için mariz (patolojik) bir tiptir. Üzerinde konuşulmaya değmez.

Takrir-i Sükun yasasının çıkışından ve komünistler hakkında kovuşturmalar başladıktan sonra Vala Nurettin (Va-nu) ve İsmail Hüsrev Tökin kominterne ayrı birer mektupla TKP ile ilişkilerini kestiklerini, kayıtlarının silinmesini istediler. Hasan Ali Ediz'in bana anlattığına göre, ne TKP'de ne de kominternde bir üye kayıt defteri yoktur. Bu bakımdan bunların istekleri anlamsızdı.

Hasan Ali Ediz mahkumiyetlerinde kullanılan kanıtların çok gülünç olduğunu bana söyledi. Örneğin aslen boşnak olması, marksizmin teorik ve pratik ilkelerini bilmesi gibi! Yine Hasan Ali Ediz Türk yargıçları arasında pek duyarlı kişiler de bulunduğunu ve bunlardan birinin ağır ceza yargıçlarından Lütfü Bey adında birinin olduğunu söyledi. Hasan Ali Ediz, TCK da bu tür gizli eylemlerle ilgili maddede bu örgütü kuranlar deyimi geçmektedir. Bu örgüte girenler deyimi yoktur, demiş, yargıç da bu savunmayı doğru bularak buna göre ceza vermiştir.

Bundan sonra TBMM bu maddeyi örgüte girenlere de aynı cezayı verilecek biçimde değiştirmiştir.

Atatürk'ün sağlık durumunun bozulması, Atatürk'ten sonra kimin başkan olacağı sorununu ortaya çıkardı. CHP'de hizipler çatışması şiddetlendi. Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, Kerim Korcan gibileri tutuklandı. Cami Baykurt, Fuat Sabit kovuşturmaya uğradı. Bu terör havası içinde Hasan Ali Ediz ve Eczacı Vasıf emniyet genel müdürlüğüne gittiler, yukarıda Eczacı Vasıf'ı anlatırken açıkladığımız gibi, politika ile ilgilenmeyecekleri üzerine söz verdiler.

Hasan Ali Ediz yoksul bir ailedendir. Günlük ekmeğini çalışarak sağlamak zorundadır. Bir geliri yoktur. Hasan Ali Ediz'in bana anlattığına göre, Remzi Kitabevi sahibinin aracılığıyla devlet matbaasında küçük bir aylıkla düzeltmen olmuştur. Öte yandan geceleri çeviriler yaparak geçimini sağlamıştır.

4 .IIII. ENTERNASYONAL DIŞI HAREKETLER

NAZIM HİKMET (RAN)

«Yılların İçinden» adı ile yayımladığımız anılarımızda da belirttiğimiz gibi, Nazım Hikmet'le Sarı Mustafa aracılığıyla tanıştım. Nazım Hikmet'le ilgili anılarımızın en önemlisini bu anılarımızda anlatmıştık. (Sayfa 144 - 146)

Nazım Hikmet bana K.U.T.V.'ye nasıl gittiği, Anadolu'ya nasıl geçtiği konularında bir bilgi vermedi. Ancak K.U.T.V.'de okuduğu sırada bir gün okul yönetimine çağırıldığını söyledi. Okul yönetimi kendisine III. Enternasyonal tarafından bir görev verildiğini, bu görevi yapmaya hemen başlaması gerektiğini söylemiş. O zamanlar kişiye verilen görevin diğer arkadaşlarınca bilinmemesi gerekiyormuş. Nazım Hikmet'e de aynı ilke uygulanmış. Okul yönetimi görev alanı eski, deneyimli, yaşlı komünistlerin yanına gönderir, onlar-

dan öğüt, cesaret ve teşvik almasını sağlarmış. Nazım Hikmet bana gittiği kişilerin gözlerinin yeterince görmediğini, çok yaşlı ve güçsüz olduklarını söyledi. Kendlierinden öğüt ve cesaret alarak görevine başladığını söyledi.

Nazım Hikmet'e verilen görev Şefik Hüsnü'nün emrine girmesi ve «Aydınlık» dergisinin düzenli çıkarılmasında etkin olması ve bu yönde illegal bir örgütlenmeye gitmesi yolundaydı. Nazım Hikmet bu görevle İstanbul'a geliyor ve Şefik Hüsnü ile ilişki kuruyor. O yıllarda (1924'ler) Türk polisi yeterince gelişmemiştir. Bu yüzden sahte pasaportlar düzenleme, yurt dışına çıkma, girme basit olaylardı. Takrir-i Sükun yasasının çıkmasından sonra yurdu terketmek bir zorunluk olmuştu. Ben de kolayca yurt dışına kaçtım, dedi.

1927'de çıkan afla yeníden yurda döndüm, dedi. Yurda dönerken sınırda yakalandım. Nazım yanında kendi şiirlerini de taşıyordu. Bunlar arasında «Moskova'da Heraklit'i Düşünüş» başlıklı bir şiir de varmış. Bucak müdürü bu şiir defterini karıştırırken, bu şiiri de görmüş. Eski harflerle Heraklit ile her ekaliyet'in yazılışı aynıdır. Bucak müdürü Moskova'da Heraklit'i Düşünüş»ü «Moskova'da her ekaliteyi düşünüş» diye okumuş ve Nazım Hikmet'i sorguya çekmiş ve ona Moskova'da ekaliyetler (azınlıklar) konusunda neler görüştünüz sorusunu sormuş. Nazım bunu bana anlattı ve Moskova'da gerçekten de Türkiye'deki azınlıklar konusunu görüşmüştük. Bucak müdürü sorunca hemen aklıma görüştüklerimiz geldi. Fakat soruşturmada bilmez görünmek ilkedir. Bu nedenle ben de bucak müdürüne böyle bir şey yok, dedim, diyor. Bucak müdürü belge elimizdedir, neden inkâr ediyorsun, demiş. Nazım göreyim, deyince, bucak müdürü şiiri

göstermiş. Nazım durumu açıklayarak Heraklit'in bir Yunan düşünürü olduğunu söylemiş. Bucak müdürü demek sen bizim ulusal düşmanlarımıza övgüler düzüyorsun, öyle mi, demiş. Nazım da bu Yunanlılar şimdiki Yunanlılar değil, eski Yunanlılardır, demiş.

Nazım bu anektotu bana bir iki kez anlatmıştır. Ayrıca başkalarına da pek çok kez anlatmıştır.

Nazım Hikmet'in bana anlattıklarından biri de, «Benerci Kendini Niçin Öldürdü» romanının konusudur. Nazım'ın bana anlattığına göre, bu romandaki olayın bir benzeri Türkiye'de geçmiştir ve olayın kahramanları arasında kendi de vardır. Olay Nazım Hikmet, Laz İsmail ve Büyükdere'de ilkokul öğretmeni Sabiha arasında geçmektedir. Bunlar bir gizli çalışma kararı almışlardır. Eyleme geçtiklerinde polis durumu el koymuş ve geniş tutuklamalara gitmiştir. Bu durumda bu gizli eylemin bu üç kişiden biri tarafından polise bildirilmiş olması gerekir. Bu konuda Laz İsmail'den ve öğretmen Sabiha'dan kuşkulanmak için bir neden yoktur. Çünkü bu iki kişi görünürde III. Enternasyonalin (dünya komünist hareketinin) tanıdığı ve inandığı kişilerdir. Bu durumda kuşkular Nazım Hikmet üzerinde yoğunlaşmaktadır. Böylece Nazım Hikmet TKP'den ve III. Enternasyonalden atılmaktadır. Bir süre sonra Nazım'ın suçsuz olduğu, bu ihbarın Sabiha tarafından yapıldığı anlaşılmıştır. Nazım Hikmet bu konuyu Türkiye'de değil, Hindistan'da geçmiş gibi göstermektedir. Romanın özetini «Nazım Hikmet mi, Benerci mi?» adlı incelememizin 22, 23. sayfalarında vermiştik. Bu özeti oradan aktarıyoruz.

ROMANIN ÖZETİ

Somadeva Benerci'yi bir hain sanmıştır. Somadeva ve arkadaşları, Benerci'nin kendilerini sattığını sa-

narak düzenledikleri bir mitinge Benerci'nin de katılması üzerine Benerci'yi taşlamışlar, alnından yaralamışlar ve onu mitingten atmışlardır. Bunun nedeni, yukarıda belirttiğimiz gibi, Somadeva ve arkadaşlarının Benerci'nin kendilerini satan bir hain sanmalarıdır. Oysa Somadeva (Hasan Ali Ediz) ve arkadaşlarını Benerci değil, Benerci ile ilişki kuran intelijens servise (İngiliz Gizli Haber Alman Örgütü) mensup bir «Mis» (bayan) satmıştır. İntelijens servisi, Somadeva ve arkadaşlarının Benerci (Nazım Hikmet)den kuşkulanmalarını sağlamak için, Somadeva ve arkadaşlarının hapise atılmasını sağlamışlar, fakat Benerci'yi hapse atmışlardır. Bunun sonunda Somadeva ve arkadaşları Benerci'nin bir hain olduğu kanısına varmışlardır. Benerci Somadeva ve arkadaşlarının hapse atılmasını, fakat kendisine bir şey yapılmayışını bir türlü i zah edememiştir. Somadeva (H. Ali Ediz) ve arkadaşlarının kimin tarafından ele verildiğini öğrenememiş, bütün kuşkuların kendi üzerinde toplanmasını haklı bulmuş ve canına kıymayı tasarlamıştır. Benerci bu bunalımlı günlerinde arkadaşı Nazım Hikmet'e (Laz İsmail) başvuruyor. Onun öğütleri üzerine canına kıymaktan vazgeçiyor. Durumu yeniden gözden geçirmesi gereğini duyuyor. Sonunda bütün bu işlerin tanıştığı, seviştiği İngiliz Gizli Haber Alma Örgütü mensubu «Mis»in başının altından çıktığını anlıyor. Durumu Somadeva ve arkadaşları da kabul ediyor. Ve Benerci'yi (Nazım Hikmet) yeniden aralarına alıyorlar. Benerci bunun üzerine intelijens servis tarafından hapse atılıyor. Benerci'nin hapiste olduğu yıllarda toplumsal mücadele daha da hızlanıyor. Benerci, mücadelenin simgesi ve bayrağı olmuştur. Benerci uzun yıllar hapis yatıyor. Hapishanede ihtiyarlıyor.

Sonunda hapisten çıkıyor. Onun hapiste bulunduğu yıllarda toplumsal mücadele çok ilerlemiştir. Mücadele Benerci'nin bilgisini, gücünü ve iradesini çok aşmıştır. Benerci durumu kavramakta, fakat geniş kitleler bunun farkında değildir. Kitleler Benerci'yi kendilerine önder olarak almakta ve toplumsal mücadeleye öncülük etmesini istemektedir. Oysa Benerci (Nazım Hikmet) kitlelere öncülük gücünün kalmadığını görmekte, fakat bu gerçeği kitlelere anlatamayacağını da bilmektedir. Öncülük görevini üstlendiğinde toplumsal mücadeleyi ilerletmek değil, gerileteceğini görmektedir.

Benerci bu durumda toplumsal mücadeleye fren olmamak için canına kıymayı yeniden düşünür ve Nazım Hikmet'e (İsmail Bilen ya da Laz İsmail) danışır. Nazım Hikmet (Laz İsmail) bunun üzerine İstanbul'dan Kalküta'ya Benerci'nin (Nazım Hikmet) yanına gider. Onu canına kıymaktan caydırmaya çalışır. Benerci caymış gibi görünür. Nazım Hikmet (Laz İsmail) Benerci ile vedalaşır. Tam kapıdan çıkarken duyduğu tabanca sesine geri döner ve Benerci'nin canına kıymış olduğunu görür.

Nazım Hikmet bana bu Laz İsmail, bir bayanla kendisi arasında geçen ve kendisini bir hain durumuna düşüren olayı anlatmadı. Ben de anlatması için üstelemedim. Ama daha sonra bu olayı İhsan Altay'dan, Fadıl Garan'dan, Prof. Ahmet Cevat Emil'den ayrı ayrı dinledim. Pek doğaldır ki, bu üç kişinin anlatışlarında bazı farklar vardır, fakat özü aynıdır. Bu anlatılanlar içinie gerçeği en iyi Ahmet Cevat Emil'in yansıttığı kanısındayım. Bu konuyu ileride Ahmet Cevat Emil'i anlatırken, belirtecek ve kişisel değerlendirmemizi de katacağız.

Nazım Hikmet'in bana anlattığı anektotlardan biri de Bursa tutuklamasıdır. Nazım Hikmet'in Bursa tutuklaması olayı TKP hareketi değildir. Hareketin TKP ile bir ilişiği olmadığı mahkemece belirlenmiştir. Nazım da bana durumun böyle olduğunu söylemiştir. Nazım Bursa olayıyla ilgili olarak bana şunları anlatmıştı:

Bu olayda kendisine en çok güvendiği bir kişi polisteki küçük bir zorlama görünce bülbül kesilmiş. Ne biliyorsa her şeyi açıklamıştır. Nazım Hikmet bu kişinin adını bana söyledi. Fakat ben açıklamayacağım. Nazım'ın bana anlattığına göre, Nazım bu kişinin konuşmayacağını düşünüp onunla yüzleştirilmesini istemiş. Polis yüzleştirmiş ve yüzüne karşı da aynı şeyleri söylemiştir. Nazım bana bu yüzleştirmeyi istediğinden dolayı hata ettiğini söyledi. Çünkü nasıl olsa her ikisi de aynı cezayı yiyecekler ve uzun yıllar hapiste yüz yüze olacaklardı. Nazım yüzleştirmeyi istemeseydim ne o bana karşı mahcup bir durumda olacak, ne de ben ona karşı kırgın durumda olmayacaktım.

Nazım'ın Bursa tutuklaması ile ilgili olarak bana anlattığı ikinci anektot da Bursa savcısı ile ilgilidir. Bursa ağır ceza mahkemesi savcısı gizli olarak basılıp dağıtılan Karl Marks ve F. Engels'in yazdığı «Manifesto»nun Nazım Hikmet tarafından yazıldığını ileri sürmüştür.

Nazım Hikmet'in bana anlattığına göre, savcı bunu öne sürünce Nazım söz istemiş, bunun bugün değil, geçen yüzyılda yazılmış tarihsel bir belge olduğunu söylemiş ve bunu kanıtlamak üzere manifestoda Rusya'da Çarların bulunduğunun yazılı olduğu cümleyi göstermiş. Bunun üzerine savcının, Nazım Hikmet'in antistalinist olduğunu ve Çarla Stalini kastet-

tiğini ileri sürmüştür. Bu kez metnin bilirkişiye gönderilmesi yönüne gidilmiş ve durum aydınlanmıştır. Nazım'ın bana anlattığı bu durumun gerçek olup olmadığı konusunda kesin bir fikrim yok.

Nazım Hikmet'in TKP'den bağımsız, kendi başına gerçekleştirdiği bu eylemi birçok okuyucularımız yadırgayabilirler. Bu bakımdan 1929 - 1933 yılları arası Türkiye'deki komünist eylemlerin ana çizgilerini burada belirtmeyi gerekli görüyoruz.

Önceki sayfalarda açıkladığımız gibi, III. Enternasyonalin dünya komünist devriminden uzaklaşması ve Sovyetler Birliği'ni koruyan bir kuruluş durumuna gelmesi, bu kuruluşun Türkiye seksiyonuna yaptığı yardımın kısılmasını gerektirmiştir. Türkiyeli profesyonel devrimciler bu kısılmayı kavramamışlar, bunu III. Enternasyonalin Türkiye seksiyonuna yaptığı yardımı Şefik Hüsnü'nün kendi arkadaşlarına dağıttığı biçiminde yorumlamışlardır. Önceki sayfalarda açıkladığımız gibi Nazım Hikmet çevresinde toplanan bir grup gizli bir matbaa kurarak eyleme geçmiş, Şefik Hüsnü grubunu tembellikle suçlayarak, kendilerinin yönetimi almalarıyla ciddi ilerlemeler yapılabileceğini belirtmişlerdir. III. Enternasyonalin Türkiye temsilciliğinin Şefik Hüsnü grubundan alınıp kendilerine verilmesini istemişlerdir. Önce de açıkladığımız gibi, III. Enternasyonal bu öneriyi benimsememiş ve bütün varlıklarıyla Şefik Hüsnü'nün emrine girmelerini istemiştir.

Nazım Hikmet ve arkadaşları bu kararı uygun bulmamışlar ve Şefik Hüsnü grubundan bağımsız çalışmayı yeğlemişlerdir. Bize öyle geliyor ki, bu durumu saptayan enternasyonal kapitalizm harekete geçmiş ve kendi güvendiği adamını III. Enternasyonalin

güvendiği kişi gibi gösterip Nazım grubunu TKP'den bağımsız eyleme geçmeye teşvik etmiştir. Nazım da eyleme geçmiştir. Bu eylemlerden biri de Bursa olayıdır.

Yine bizim inancımıza göre, Bursa olayıyla Nazım Hikmet bir oyuna gelmiş olduğunu anlamıştır.

Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkan afla Nazım Hikmet özgürlüğüne kavuşmuştur, fakat Şefik Hüsnü grubuyla bağdaşmaz ve uzlaşmaz bir tutum içindedir. Nazım Hikmet beni Şefik Hüsnü grubuyla birlikte çalışır kabul etmiştir. Bu nedenle benden uzak durmuştur. Oysa benim Şefik Hüsnü grubuyla organik bir ilişkim yoktu. Nazım'a karşı hangi ilişkideysem, Şefik Hüsnü grubuyla da aynı ilişki içindeydim. Öte yandan Şefik Hüsnü yanlıları da beni Nazım grubuyla işbirliği içinde görüyordu. Oysa ben bu iki grubu da yetersiz buluyor, fakat soruna bir çözüm getirebilecek bir güçte değildim.

Genellikle okur-yazarlar, Nazım Hikmet'ten yanaydılar. Bunun da nedeni, ideolojik açı değil, Nazım'ın sanat gücüne olan bağlılıktı. Buna karşılık TKP daha çok Yunanistan ve Bulgaristan muhacirlerinin kümelendiği bir yer olmuştu. Pek doğaldır ki, buradaki TKP, III. Enternasyonalin tanıdığı TKP'dir.

Nazım Hikmet yanlısı gençler, beni de kendi yanlarına çekmek için gayret göstermişlerdir. Bu konuda önemli gördüğüm bir olayı anlatayım.

Genellikle güzel sanatlar akademisi öğrencileri marksizmden, sosyalizmden yana kişilerdi. Büyük bir çoğunluğu Nazım Hikmet'i tutuyordu. Bunun neden böyle olduğunu burada incelemek konumuz dışıdır. Çünkü biz burada yalnız anılarımızı vermekteyiz.

Rahmetli arkadaşım yüksek mimar İsmet Barutçu Nazım Hikmet'in hayranlarındandı. Barutçu'nun «Bir Yıldız Aktı» diye bir şiir yapıtı vardır. Sanatta Nazım Hikmet'in biçimini uygulamaktadır. İsmet Barutçu' nun sevdiği, saydığı kişilerden biri bir pazartesiyi salıya bağlayan gecede ölüyor. O gece şiddetli kar yağışı bir fırtına vardır. Barutçu bu olayı şiirine konu yapıyor. Savcılık bu şiiri için soruşturma açıyor. Soruşturmanın nedeni de Lenin'in de böyle bir gecede ölmüş olmasıdır! Savcılık bu şiirin Lenin için yazıldığını öne sürüyor. Yargılama sonunda Barutçu beraat ediyor. Fakat şiirin yayımdan kaldırılması kararlaştırılıyor. Barutçu'nun tütüncü kızları anlatan şiiri de ünlüdür. Başka şiirleri de vardır.

Ben İsmet Barutçu'yu ozan olarak ve Nazım hayranı biri diye tanıyor ve değerlendiriyordum. Politik bir eylemi olduğunu sanmıyordum. Bir gün Petrograt Pastanesinde başbaşa kalmıştık. Bana şu anısını anlatmıştı. Bir mimar meslektaşı tarafından Hasan Ali Ediz'le tanışmış. Hasan Ali Ediz'le birlikte politik eylemlere geçmiş. Sonra da tüyler ürperten şu olayı anlattı.

Bundan yarım yüzyıl kadar önce bir 1 Mayıs gecesi TKP iki işçiyi Tophane çevresinde bildiri dağıtmakla görevlendiriyor, bu işçileri kendilerinin farkına varmayacağı bir biçimde Barutçu'ya tanıtıyor. Barutçu'ya bunları, kendilerinin farkına varmadan izlemesini söylüyor. Eyleme geçtikerini saptadığında işçileri polise telefonla bildirecektir. İsmet Barutçu bu talimatı alınca isyan etmiş ve ona bu işi yapamayacağını söylemiş. Ediz, Barutçu'ya bu bildirilerin yayımlanmasının nedeni partinin varlığının kamuoyuna duyurulmasıdır. Yoksa bildirilerin dağıtılması değil, demiş. Biz

bu işçileri yakalatmakla kamuoyunda geniş yankı yaratmış olacağız. İki işçinin dört beş yıl hapiste yatması, kamuoyunda yaratılacak etki yanında hiç kalır. Barutçu bu olayı bana anlattı ve Hasan Ali Ediz'den sıtkının sıyrıldığını da sözlerine ekledi. Bu olaydan sonra Nazım Hikmet'e bağlandığını ve Nazım'ın karakter sağlamlığını övdü.

Nazım Hikmet'in kendisinden de TKP yöneticileri hakkında buna benzer olaylar duydum. Genellikle Nazım Hikmet Şefik Hüsnü grubunun kırk elli bildiri bastıklarını ve bu bildirilerin birkaçının III. Enternasyonale kalanların da polisin eline geçecek biçimde çeşitli yerlere postaladıklarını bana söylemişti. Gerek İsmet Barutçu'nun ve gerekse de Nazım Hikmet'in bana bu olayları anlatmalarının nedeni, beni Şefik Hüsnü ile işbirliği içinde görmeleri ve beni Şefik Hüsnü grubundan soğutmak istemeleriyle ilgili olsa gerektir.

Nazım Hikmet'in Cumhuriyet'in 10. yılında kabul edilen afla hapisten çıkması ile donanmayı isyana teşvikten tutuklanması yılları arasında legal alanda en etkili sosyalist eylemleri Nazım yürütmüştür. Bu dönemde Şefik Hüsnü grubunun göze batar bir eylemi yoktur. Gerçi bu dönemde Hikmet Kıvılcımlı'nın «Marksizmin Bibliyoteği», Fatma Yalçı'ın (Nudiye Hüseyin) «Çocuk Yayınları», Kerim Sadi'nin «İnsaniyet Kütüphanesi» broşürleri çıkmıştır. Genel olarak kitap ve broşür yayınları kişisel çaba döneminin ürünleridir, parti döneminin ya da partiye gidiş döneminin ürünleri değil.

Genel olarak dergi yayınları grupsal eylem döneminin, partiye gidiş, partileşme döneminin ürünleridir. Konuya bu açıdan bakarsak Nazım Hikmet adı ge-

çen yıllarda partileşme açısından Şefik Hüsnü grubundan çok daha ileri bir durumdadır.

Bu durumda partileşme sürecinde Nazım Hikmet'in katkısı daha büyük olmuştur, diyoruz.

Bu dönemde (1934 - 1938) dergi çıkarabilmek için yüksek öğrenim görmüş olmak koşulu vardır. Politik dergi çıkarmak için ise 5000 TL. depozit yatırmak gereklidir. Kapatılan bir derginin sahibi başka bir dergi çıkaramaz. Ayrıca, dergi çıkarmak için bir de ruhsat (izin) almak zorunluğu vardır. Şefik Hüsnü grubu bu engelleri aşamamış ve dergi çıkaramamışlardır. Oysa Nazım Hikmet bu engelleri geçerek «Bütün Dünya Matbuatı Birarada» adlı dergiyi çıkarmıştır. Şefik Hüsnü grubu yukarıdaki engellerin bulunmadığı Mütareke döneminde ve Cumhuriyet'te de Takrir-i Sükun yasasından önceki yıllarda dergi çıkarmıştır.

Nazım Hikmet grubunun «Bütün Dünya Matbuatı Birarada» dergisinin kapanmasından sonra dergi çıkarma olanakları hemen hemen kalmamıştır. Bunun üzerine Nazım Hikmet Akış: Yazarlar Neler Hazırlıyor? adlı aylık bir dergi çıkarmak istemiştir. Doğaldır ki aylık dergi ruhsatı alınmamış olduğu için bu dergi kendine dergi demiyordu, kitap diye düzenlenecekti. Yazarların şiir, yazı, öyküleri şu yazarın şiiri, şu yazarın yazısı, öyküsü demiyor da, şu yazarın yakında çıkacak şiir yapıtından bir şiir, şu yazarın yakında çıkacak öykü yapıtından bir öykü diye sunuluyordu. Bu yayın ortaklaşa bir çabayla çıkmıştır. Şiiri, yazısı, öyküsü olan her yazar belli oranda katkıda bulunmuştur. Bu yayın bir sayı çıkmış, umulan ilgiyi görmemiş ve bir daha da çıkmamıştır.

Benim Nazım Hikmet üzerindeki en önemli anım, Nazım Hikmet konusuna başlarken belirttiğim gibi

«Yılların İçinden» adlı anılarımızda belirttiğimiz olaydır. Şimdi bu yapıtımızın 144 - 146. sayfalarından Nazım'la ilgili bölümü veriyoruz:

«Günlerden bir gün Tünel ile Galatasaray arasında Nazım Hikmet'le karşılaştım. Nazım bana «iyi olacak hastanın doktor ayağına gidermiş, ben seni gökte ararken yerde buldum, hızır gibi yetiştin» dedi ve sonra sözlerine «seninle konuşacağımız mühim bir şey var» diye devam etti. Beraber yürümeye başladık. Cihangir'de Demirağ apartımanının çatı katına çıktık. Burası Nazım'ın oturduğu evdi. Herhalde, benim kuşkularımı gidermek için olacak bu ev hakkında geniş bilgi verdi. Bu daireye solculukla ilişkili hiç kimsenin gelmediğini, sinemacı patronların geldiğini sözlerine ekledi. Yalnız ideal arkadaşlarından Nail V.'den başka hiç bir kimsenin buraya gelmediğini de söylemeyi unutmadı.

Apartman sahibi, meşhur müteahhit Nuri Demirağ'mış. Nuri Demirağ'ın kendisine büyük sempatı beslediğini vakalar anlatarak izah etti. Ben de bir türlü esas konuya girmediği için sabırsızlanmaya başladım. Nazım'ın böyle uzun bir girişgâh yapma gereğini duyması elbetteki sebepsiz değildi. Amma ben bu sebepleri kolay kolay keşfedemedim.

Nihayet Nazım konuya girdi: Yeni bir yasa, Basın Birliği Yasası çıkmış. Bu yasaya göre gazetelerde, tiyatrolarda, sinemalarda vb. çalışabilmek için Basın Birliği'ne üye olma zorunluğu varmış. Basın Birliği'ne üye olabilmek için, iyi hal sahibi olmak gerekiyormuş. Nazım da rejisörlük, fıkra yazarlığı yapabilmesi için Basın Birliği'ne üye olmayı düşünüyormuş. Nazım, Basın Birliği'ne üye olmak üzere müracaat etmiş. Basın Birliği Nazım'ın evrakını tekemmül ettirerek iyi

hal durumu için polise havale etmiş. Buraya kadar prosedür normal işlemiş. Nazım'la beraber ve Nazım' dan sonra Basın Birliği'ne üye olmak için müracaat edenlerin hepsinin iyi hal kâğıdı muamelesi, poliste tekemmül etmiş. Nazım'ın iyi hal kâğıdı muamelesi bir türlü tekemmül etmemiş.

Günlerden bir gün Nazım, Vilayet Basın İşleri Müdürü Suat Beye, iyi hal kâğıdı durumunu öğrenmek için müracaat etmiş. Suat Bey de Nazım'a özel olarak, «Nazım Bey siz Ankara'ya gidip merkezden bu işi, çözmezseniz, burada çok beklersiniz» demiş. Bunun üzerine Nazım Ankara'ya gitmiş. Gençlik arkadaşı Şevket Süreyya'yı bulmuş. Durumunu anlatmış. Şevket Süreyya da Nazım'ı Şükrü Sökmensüer'le tanıştırmış. Şükrü Sökmensüer de Nazım için Şükrü Kaya beyden randevu almış. Nazım da Şükrü Kaya beyle görüşmüş ve iyi hal kâğıdı işini bir çözüme bağlamış. Nazım Hikmet bütün bunları büyük bir ciddiyetle bana anlattı. Amma ben anlatılanlarda bir önemlilik sezemedim. Sabırsızlıkla önemli hususu bekledim. Nihayet Nazım önemli hususu da açıkladı. Şükrü Kaya Bey, Nazım'a «Türkiye büyük bir hızla Mareşal F. Çakmak insiyatifi ile faşizme doğru kaymaktadır. Ben bütün gücümle bunu önlemeye çalışıyorum... Fakat, buna gücüm yetmiyor. Beni devirdikleri anda Türkiye faşizmin kucağına düşecektir. Faşizm geldiği an, benden evvel siz tasfiyeye uğrarsınız. Bu itibarla sosyalistlik, komünistlik propagandasını bırakın... Faşizme karşı mücadelemde bana yardımcı olun» şeklinde konuşmuş. Bunun üzerine Nazım da, Beyefendi demiş, ben politika ile meşgul değilim, şairim. Bunu politika ile uğraşanlara söyleyin, demiş. Bunun üzerine Şükrü Kaya da «bu gerçeği biliyorum,

amma siz arkadaşlarınızdan kimlerin politika ile uğraştıklarını bilirsiniz. Siz onlara söyleyin, gelsinler görüşelim» demiş. Nazım da bu kişileri tanımadığını, bunlarla ilişkisi olmadığını tekrar etmiş. Bunun üzerine konuşmalar ismen benim üzerimde yoğunlaşmış. Benim kendisini ziyaret etmemi sağlamasını Nazım'dan rica etmiş.

Nazım Hikmet'in biri politik ve diğeri edebi kişiliği üzerinde iki eser hazırlamaktayım.

FADIL GARAN

Aslen Adanalıdır. İhsan Altay'ın yakın arkadaşıdır. Fadıl Garan'ı bana İhsan Altay tanıştırmıştı. Bir gün Fadıl Garan'la Taksim'deki Eftalopulos kahvesinde karşılaştım. İhsan Altay'la birlikteydi. Üçümüz aynı masada oturduk. Geçmişi anarken Fadıl Garan çok önemli bulduğum aşağıdaki anılarını bize anlattı.

Ulum-u Aliye-i Ticariye (İktisadi - Ticari Bilimler Akademisi)'de okurken «Aydınlık» dergisi okuyormuş. Trükiye İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi ile de ilişki kurmuş. Bu arada Şevket Süreyya grubuyla da ilişki kurmuş. Sonuç olarak K.U.T.V.'ye gönderilmesi uygun görülmüş. Moskova'ya hareketinden önce Şevket Süreyya grubu ile uzun ve gizli bir görüşme yapmış. Meğer Şevket Süreyya grubunun Moskova'da III. Enternasyonal içinde Stalin'e karşı bir grupla organik bağları varmış. Fadıl Garan'ı Şevket Süreyya grubu kendi güvendikleri biri olarak kabul etmişler ve kendi gruplarının güvenilir kişisi olarak Moskova'ya göndermişlerdir. Bu göndermede kodlarını, parolalarını Fadıl Garan'a bildirmişler ve Moskova'da ilişki kuracağı kişilerin de adreslerini vermişler. Fadıl Garan Moskovaya gitmiş. Moskova'da karşılaştığı durumlar

arkadaşlarının bağlı olduğu grubu haksız bulmuş.

Böylece Fadıl Garan'ın Stalinciler yanında saygınlığı artmış, Şevket Süreyya ve grubunun Stalinciler yanında değeri düşmüş. Buna karşılık Şefik Hüsnü grubunun değeri artmıştır.

Fadıl Garan bana bunları açık kalplilikle anlattı. Fakat onun bu anlattıklarını başka hiç bir yerden denetleyemedim. Bu bakımdan anlatılanların doğruluğu üzerinde bir şey söyleyemeyeceğim.

Fadıl Garan bana bunu anlattıktan sonra bu olay kadar önemli ikinci bir olay daha anlattı. Bu olayı ayrıca İhsan Altay'dan ve Prof. Ahmet Cevat Emil'den de dinledim. Doğaldır ki, bu üç anlatış arasında farklar vardır. Ama bu farklar olayın özünü bozmamaktadır. Ana çizgileriyle olay şöyledir: Türk güvenlik örgütü genel merkezi Türkiye'de komünist eylemlerin yoğunluğunun artırdığını görmüş. Batıdan bir uzman getirtmiş. Bu uzmanın adı Richter'dir. Richter kendisine komünist süsü vermiş, Nazım Hikmet'lerin Moskova'da okuduğu dönemde Richter de yanılmıyorsam eğer, Avusturyalı bir devrimci olarak Moskova'da okumuştur. Fadıl Garan'ın anlattığına göre, Richter Moskova'ya görevli olarak gitmiştir. Avusturyalı bir devrimci değildir, enternasyonal kapitalizmin adamıdır. Pek doğaldır ki, Richter'in Viyana'ya bir devrimci ya da bir ajan olarak gitmesinin önemi yoktur. Önemli olan, 1930 yıllarında Türkiye'ye komünist eylemleri önlemek üzere bir uzman olarak gelmiş olması ve buna göre başvurduğu önlemlerdir.

Richter Türkiye'ye geldikten ve incelemelerini yaptıktan sonra komünizmin gelişmesini önlemek üzere şu aşağıdaki önlemi önermiştir. Türk polisinin bir gizli sahte TKP kurması ve III. Enternasyonalın Tür-

kiye temsilcisi olan partiye saf, masum komünist kişilerin kaymasını önlemesidir. Bu da Türk polisinin desteğinde çalışacak gizli ve sahte bir komünist partisi gerçek ve gizli bir komünist partisinden daha kolaylıkla gelişebileceği görüşüne dayanır. Bu sahte ve gizli komünist partisinin başarısı sahteliğinin gizli kalması oranındadır.

Richter, bu sahte ve gizli komünist partisinin kurulması ve gelişmesi için Moskova'da öğrenim görmüş ve III. Enternasyonalin Türkiye temsilciliği dışına itilmiş kişilere bu sahte partiyi kurdurmuştur. Richter Büyükdere'de bir ilkokulda öğretmenlik yapan ve bir ara Moskova'da bulunmuş olan bir bayanla ilişki kurar. Bu bayanın Laz İsmail'le ve Nazım Hikmet'le ilişkileri vardır. Richter bu bayan aracılığıyla Laz İsmail ve Nazım Hikmet'le ilişki kurar. Nazım Hikmet ve arkadaşları Richter'le Moskova'dan tanışmaktadırlar. Richter kendisini onlara III. Enternasyonal'in temsilcisi olarak tanıtır. Daha önce çeşitli aralarla belirttiğimiz gibi, Nazım bu tarihlerde III. Enternasyonalin Türkiye seksiyonu dışındadır. Ama III. Enternasyonalin Türkiye temsilcisi olmak çabası içindedir. Her şeye karşın bu çabalarının olumlu bir sonuca ulaşması dileğindedir. Nazım Hikmet, III. Enternasyonalin bu amaçla Richter'i Türkiye'ye gönderdiği kanısındadır. Richter de Nazım Hikmet'e bu doğrultuda telkinlerde bulunmaktadır. Sonuç olarak Richter Nazım'a III. Enternasyonalin Türkiye temsilciliği niteliğinde bir parti kurdurtur. Azapkapı çevresinde bir ev tutulur. Evin bodrum katında bir matbaa açılır ve gizli yayınlara başlarlar. Bu durum belli bir süre sonra anlaşılır ve Richter Türkiye'yi terkeder.

Fadıl Garan'ın Taksim'de Eftalopulos kahvesinde

bana anlattıkları böyledir. Kendisinin bu bilgileri nereden ve nasıl sağladığını açıklamamıştır. Bu konuda İhsan Altay'ın bana anlattıkları daha inandırıcı ve gerçekçidir. Onları da İhsan Altay'ı anlatırken açıklayacağım.

İHSAN ALTAY

İhsan Altay Teşkilât-ı Mahsusa liderlerinden Hüsrev Sami Beyin yeğenidir. 1919'da Kurtuluş Savaşı'nın başlarında onyedi, onsekiz yaşlarında iken Hüsrev Sami Beyin yardımıyla Avni Doğan'ın yanında istihbarat işleriyle görevlendirilmiş ve kısa bir süre sonra Kilikya bölgesi (Adana ve dolayları) istihbarat ve istidlaat (haber alma ve değerlendirme) müdürlüğüne atanmıştı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Hukuk Fakültesini bitirmiş ve avukat olmuştur. Dördüncü TBMM seçimlerinde CHP'den Konya milletvekili adayı tayin edilmiş ve liste baskıya götürüleceği sırada milli emniyete İhsan Altay'ın komünist olduğu ve anlatacağımız olayda samimi hareket etmediği doğrultusunda bir rapor verilmiş ve rapor Atatürk'e ulaştırılmıştır. Atatürk de İhsan Altay'ı huzuruna çağırmış ve İhsan Altay'a rapora dayanarak hakkındaki suçlamaya ne diyeceğini sormuştur. İhsan Altay bunun gerçek dışı olduğunu, bir düşmanlık olduğunu söylemiş. Sofrada bulunan Prof. Neşet Ömer de, İhsan Altay'ın savunmasının yerinde olabileceğini söylemiş. Bunun üzerine Atatürk «bu düşmanının kim olduğunu söyleyebilirsen bu raporun bir düşmanlık eseri olduğuna hükmedip seni affedeceğim» demiş. İhsan Altay ise, burada adını açıklamak istemediğim birinin adını vermiş. Atatürk «o değil» demiş. Bunun üzerine İhsan Altay yine adını açıklamak istemediğim bir kişinin adı-

nı vermiş. Bu ikinci kişi gerçekten de raporu veren kişi idi. Atatürk, İhsan Altay'ın ilk söyleyişte raporu vereni bilememesi üzerine onu listeden çıkarmıştır. Liste matbaada olduğundan, durum matbaaya da bildirilmiş. Böylece 4. TBMM seçimlerinde CHP adaylarının Konya listesi bir eksik olarak basılmış ve ertesi gün Prof. Neşet Ömer ek bir liste ile seçim kuruluna Konya'dan CHP adayı gösterilmiştir.

İhsan Altay özel bir konuşmamızda bana Richter olayını Fadıl Garan'ın anlatışına yakın bir ifadeyle anlatmıştır. İhsan Altay'ın bana anlatışına göre, Richter bu gizli sahte partiyi kurmada İhsan Altay'dan da yararlanmıştır. Bu yararlanmanın nitel karakteri konusunda açık bir fikrim yok. Aclan Sayılgan «Solun 94 Yılı» adlı yapıtında bir güvenlik görevlisinin anılarına dayanarak İhsan Altay'ı da bu hareketin içinde göstermiştir. Bizce yukarıda yaşamını özetlediğimiz İhsan Altay'ın bu harekette görevli olarak yer almış olması olasılığı vardır.

Öte yandan devlet güvenlik örgütünün İhsan Altay'ın milletvekili olmasını önlemesi, İhsan Altay'ın görevli olması olasılığını zayıflatmaktadır.

İhsan Altay bu özel konuşmamızda Richter'in kominternin temsilcisi olmadığını ilk önce farkına kendisinin vardığını söylemiştir. Richter'in yüzüne karşı, onun komünist olmadığını, görevli olduğunu söylediğini, söyledi.

Richter güç durumda kaldı. Görevli olduğunu kabul etti. Ve hemen Türkiye'yi terketti.

İhsan Altay Richter'in görevinin Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerini bozmak olduğunu ve bu bakımdan Richter'in Türkiye yararına değil, bir başka devlet yararına entelijans servis hesabına çalıştığını

saptadı. Durumu ilgililere iletmiş olacak ki daha sonra milletvekili listesinde yer aldı.

İhsan Altay'ın bu anlattıklarının doğruluk derecesini saptayamadım. Ayrıca İhsan Altay'ın bu olaylara gerçekten katılıp katılmadığını, katılmışsa samimi olarak mı, görevli olarak mı katıldığı konusunda bugün de kesin bir fikrim yok.

AHMET CEVAT EMİL

Ahmet Cevat Emil, İstanbul Üniversitesi Matematik ve Edebiyat Fakültelerini bitirmişti. «Teşkilât-ı Mahsusa»nın Kafkasya kolunda görev almış bir kişi idi. Brest-Litovsk anlaşmasından sonra Tiflis Üniversitesinde Türk Edebiyatı Tarihi okutmuştur. Daha sonraları Türk Milli Emniyetinde Komünizm Masası'nda danışman ve çevirmen olarak çalışmıştır. İntelligence Servis'in Türk Milli Emniyeti'nde çevirdiği dalavereleri ve bu dalaverelerde görev almış Milli Emniyet mensuplarını kendi ifadesine göre İsmet İnönü'nün şahsına bir yazı ile iletmiş ve bu kuruluşla ilişkisini kesmiş, Eskişehir askeri havacılık okulunda matematik öğretmenliğine geçmiştir. Ahmet Cevat Emil İnönü'ye verdiği yazının bir suretini 1949'larda bana okumuştu. Bunu bana okuyuşunun nedeni sanımca benim Memduh Şevket Esendal'la olan yakınlığım ve benim yolumla Esendal hakında bilgi toplamaya yönelik bir istihbarat yöntemidir. Çünkü böyle önemli görevler almış birinin, beni sıradan bir kimse saymaması gerekir. O dönemde beni sıradan bir kişi saymamasının nedeni, olsa olsa Esendal'a yakınlığım olabilir. O dönemde Esendal önemli bir kişi idi. CHP içinde bir hareketin önderi idi. Ahmet Cevat Emil'in bana okuduğu yazıyı İnönü'ye gerçekten yollayıp yollamadığını

bilmiyorum. Ayrıca bu yazıda söz konusu edilen noktaların da gerçek olup olmadığını bilmem ve doğrulamam olanaksızdır. Bu itibarla, ilk bakışta ne o zaman ve ne de şimdi bunları açıklamamın bir yararı olmaması gerekir. Çünkü doğruluğu saptanmış değildir. Oysa ben bu noktaları şimdi iki nedene dayanarak açıklamakta yarar görüyorum.

Bu yararlardan birincisi Ahmet Cevat Emil'in İsmet İnönü'ye yolladığı yazıda açıklanan durumları ayrıca İhsan Altay'dan da dinlemiştim. Emil'in bana okuduğu yazıdaki hususlarla İhsan Altay'ın söyledikleri hemen hemen çakışır durumdaydı. İhsan Altay'ın bana anlattıklarında, kendisinin de o anlattığı olaylarda bilmeden bulunduğu ve bunun için bunları bildiğini söylüyordu. Ahmet Cevat Emil'in bana okuduğu yazıda olayların alt düzeyindeki kişilerden hiç birinin adı geçmiyor; adlarını açıklamak istemediğim İntelligence Service mensup Avusturyalı Richter ile Türk Milli Emniyeti'ne mensup bir kişinin adı geçiyordu.

Ben İhsan Altay'ın bana anlattıklarını da uzun süre kuşku ile karşıladım. Ancak Aclan Sayılgan'ın «Solun 94 Yılı» adlı kitabında sözü edilen komünizm olayları arasında İhsan Altay'ın adının geçmesi ve o kitapta kanımızca yazarının da yeterince açıklayamadığı, mantıkla çelişen durumların olması gerek İhsan Altay'ın bize anlattıklarının, gerekse de Ahmet Cevat Emil'in okuduğu yazıdaki noktalarla açıklığa kavuşmaktadır.

Kısacası Aclan Sayılgan'ın kitabını okuduktan sonra İhsan Altay'ın bana anlattıkları ile Ahmet Cevat Emil'in bana okuduğu yazıdaki noktaların doğruluğuna inandım ve bunları açıklamakta bu bakımdan bir yarar gördüm. Çünkü İhsan Altay şimdi ölmüştür

ve anılarını da yayınlamamıştır. Emil'in bana anlattıkları İhsan Altay ve Fadıl Garan'ın anlattıklarıyla çakışmaktadır. Daha önce İhsan Altay'ı ve Fadıl Garan'ı anlatırken bunları açıklamıştık.

DR. FUAT SABİT

«Yılların İçinden» adlı kitabımız ile Vatan Gazetesinin 27 Aralık 1976 - 2 Ocak 1977 tarihli sayılarında yayınlanan «Kemal Tahir ve Sanat Çevresi» adlı dizi yazımızda o günlerin düşünce hayatının merkezi olan Beyoğlu pastanelerinden sözetmiştik. Beyoğlu pastaneleri ilericilerin, Şehzadebaşı kahveleri ise tutucuların toplandıkları yerlerdi. Bu pastanelerde Dr. Fuat Sabit'in özel bir yeri vardı. Hemen hemen günün bütün saatlerinde Fuat bu pastanede otururdu. Bunun nedeni, yalnız başına yaşamasıydı. Eşinden ayrılmıştı. Korkmaz adında bir oğlu vardı. Oğlu da Türkiye' de değil, yanılmıyorsam Danimarka'daki bir tersanede işçi olarak çalışıyordu. Dr. Fuat Sabit'in iki gelir kaynağı vardı. Bunlardan biri doktorluk mesleğinin geliri, diğeri de Manisa'daki çiftliğinin geliriydi. Dr. Fuat Sabit Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ulusal Kurtuluş'taki büyük hizmetlerine karşılık olarak ya da Yunanlılardan zarar görmüş olmak nedeniyle kaçak Rumlardan birinin Manisa'daki çiftliği Fuat Sabit'e verilmişti. Bu çiftlik bir üzüm bağıydı. Fuat Sabit yılın belli zamanlarında Manisa'ya gider bağın işleriyle ilgilenirdi.

Dr. Fuat Sabit'in doktorluktan fazla bir geliri yoktu. Hasta müşterilerini genellikle pastanede karşılar, Ağacamisi karşısındaki muayenehanesinde muayene ederdi. Çok hoşsohbet biriydi.

Sohbetlerini ikiye ayırmak mümkündü. Bunlardan

bir kısmı Verem hastalığının aşı ile tedavisinin mümkün olacağını savunurdu. O yıllarda verem aşısı konusunda biri Fridman'ın, diğeri Calmet'in olmak üzere iki aşı varmış. Dr. Fuat Sabit bu aşılardan birinin Türkiye temsilciliğini almış, hastalarına uygulamış. O dönemin iktidarı döviz tasarrufu gerekçesiyle bu aşının Türkiye'ye girmesini yasaklamıştı. Oysa Dr. Fuat Sabit'in bu aşısının müşterileri bir hayli çoktu. Bunun için Türkiye'de bu aşının ampulünü yapacak bir laboratuvar kurmak istedi. Sağlık Bakanı buna izin vermedi. Bunun üzerine Fuat Sabit bu konuyu işleyen kitap ve broşürler yayınladı. Ayrıca yakın arkadaşları Ağaoğlu Ahmet ve diğer arkadaşlarıyla çıkardığı «Akın Gazetesi»nde bu konuyu ele aldı. Nazım Hikmet'in «Kafatası» adlı oyunu bu konuyla ilgilidir. «Kafatası» oyunu, kapitalist üretim biçiminde özel hastane sahiplerinin, gelirlerine engel olur düşüncesiyle verem aşısını bulduğu izafe edilen piyes kahramanı Galvanezzo'ya yaptıkları tertipleri anlatır.

Nazım'a bu oyunun yazılmasındaki nesnel gerçeği Dr. Fuat Sabit vermiştir. Nazım Hikmet'le Fuat Sabit'in ilişkileri son derece dostça idi.

Dr. Fuat Sabit'in konuşmalarının ağırlık noktalarından ikincisi sosyalistlikti. Dr. Fuat Sabit askeri tıbbiye çıkışlıdır. Daha öğrencilik yıllarında milliyetçi hareketlere karışmış, Teşkilât-ı Mahsusa'da görev almış bir Türkçü - Turancı nasyonalistti. Doğu Anadolu Teşkilât-ı Mahsusası'nda ve özellikle I. Dünya Savaşı başlarında ermeni kırımında çalışmış bir kişiydi. Fuat Sabit «Türkocağı»nın kurucularındandır. Yusuf Akçura'nın, Ağaoğlu Ahmet'in çeşitli yayınlarımızda belirttiğimiz Rusya içindeki Pantürkistlerin bu arada

Karabey Karabekov, Neriman Nerimanov, Celal Korkmazov, Zeki Velidiyev (Zeki Velidi Togan) vb.'nın yakın arkadaşıdır. Milli hareketin ilk örgütü olan İstihlas-ı Vatan'ın kurucularındandır. Bu derneğin kurucuları Teşkilât-ı Mahsusacı üç kişidir. Bunlar da Dr. Fuat Sabit, Topal Necati (1. Millet Meclisinde Erzurum milletvekili Necati Güneri), bektaşi Deli Halit (1. Millet Meclisi milletvekillerinden Halit Paşa).

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilk anlaşmayı yapan, Türk - Sovyet ilişkilerini düzenleyen anlaşmayı hazırlayan nasyonalist, Dr. Fuat Sabit'tir. Dr. Fuat Sabit Kerenski yönetiminin yıkılması üzerine Turan Devleti'nin kurulabileceği kanısına varmış. Çarlık Rusyası içindeki Pantürkist Türklerle anlaşarak; bir taraftan Anadolu'dan İngilizleri atmak, diğer taraftan Rusya Türkleriyle birleşerek Turan Devleti'ni kurmak emelinde idi.

Çarlık Rusyasındaki Pantürkist Türklerin nasyonalist akımdan sosyalizme, Lenin'in bolşevizmine kayışları Fuat Sabit'in de isteğini kırdı. Artık Fuat Sabit Pantürkizm'den uzaklaşıp Anadolu'dan İngilizleri atmak yolunda bir strateji izlemeye başladı.

Mütareke başlarında İttihat-Terakki ileri gelenleri yurdu terkedip kaçtılar. Geriye İttihat-Terakki'nin ikinci dereceden kişileri (Kör Ali Bey, Memduh Şevket Esendal, Muhittin Birgen gibi mesleki temsilciler) ile, Teşkilât-ı Mahsusacılar kalmıştı. Türkiye devletini bunlar yaşatacaktı. Geride başka bir parti, başka bir tüzel kişilik yoktu. İttihat Terakki ileri gelenleri yurdu terketmeden önce yukarıda adını andığımız mesleki temsilcileri ve Teşkilât-ı Mahsusacıları örgütlemeyi öğütlediler. Karakol Cemiyetini kurdular ve bunların bolşeviklerle anlaşarak bolşeviklerin yardımıyla

İngilizleri yurttan atmalarını istediler. Karakol Cemiyeti ve mesleki temsilciler Sovyetlerle gerekli diplomatik ilişkileri kuracaklar, Teşkilât-ı Mahsusacılar da bu kuruluşun vurucu gücü olacaklardı. Sovyetlerden yardım sağlamak için bu kuruluşlar kendilerini komünist göstermişlerdi. Oysa o tarihlerde dört tür komünistlik belirmişti. Bu dört tür komünizm şunlardı:

1 — Eski Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan ülkelerdeki halkın kuracağı bir Osmanlı Sovyeti Komünizmi.

2 — Eski Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Türkleri (İran, Çarlık Rusyası, Çin'deki) birleştiren bir Türk Sovyeti Komünizmi.

3 — Müslüman dünyasını birleştirici, yukarıda adını saydığımız Türklerle, Müslüman İran, Hint, Arapları birleştiren bir İslam Sovyeti Komünizmi.

4 — Anadolu yarımadası içindeki halkı birleştiren bir ayrılıkçı (separatizm) Anadolu Türkleri Sovyeti Komünizmi.

Bu dört akımdan yalnızca dördüncüsü Sovyetlerce değerli olabilirdi. Diğer üçü Sovyetlerce geçerli olmamalıydı. İlk üç hareketin önderleri İttihatçılar (Teşkilât-ı Mahsusacılar ile Mesleki Temsilciler)dı. Dördüncüsünün önderleri ise, Müdafaa-i Hukukçulardı. Fuat Sabit gelişi itibariyle Müdafaa-i Hukukçuların Anadolu Sovyeti Komünizmini değil, Türk, İslam, Osmanlı Sovyetleri Komünizmlerinin temsilcisiydi. Sovyetlerle kurduğu ilişkilerde ilk üç görüşün doğru olmadığına inandı. Müdafaa-i Hukukçuların komünist hareketini benimsedi. Bu tarihlerde «Müdafaa-i Hukuk Hareketi» de epey gelişmişti.

Fuat Sabit Müdafaa-i Hukukçuların sahte Kafkas Komünist Partisinde görev aldı. Daha sonraları ise

bu sahte tavrı bıraktı. Kafkasya'da komünist hareketin yürütücüleri Radek, Birke, Alimov gibileriyle arkadaş oldu. Türkiye Komünist Partisinin genel başkanlığı konusunda Mustafa Suphi ile çatıştı. «Yılların İçinden» adlı kitabımızda kendisinden söz ettiğimiz İffet Bey, Fuat Sabit'in yakın arkadaşı idi. İffet Bey, Fuat Sabit hakkında konuşurken, bir gün bana şöyle dedi: «Onun komünist oluşu ciddi değildir, bir müdafaa-i nefis hareketidir. Ermenilerin Talat Paşa'yı, Cemal Paşa'yı ve ermeni kırımında etkili olmuş diğer kişileri öldürmeleri üzerine, öldürülme sırasının kendisine de geleceğinden korktu. Öldürülmekten kurtulmak için komünist göründü» dedi.

Dr. Fuat Sabit, Kâzım Karabekir'in, Cami Baykurt'un yakın arkadaşı idi. Atatürk'ün hasta olduğu sıralarda Fuat Sabit, Kâzım Karabekir'le Beyoğlu'nda Haşet Kitabevinde birkaç kez karşılaşmış ve ayakta konuşmuşlar. Bu konuşmalar gereğinden fazla uzun sürmüş. Yine aynı sıralarda Karabekir'le, Cami Baykurt da birkaç kez Haşet'de karşılaşmışlar, bu konuşmalar da uzun sürmüş.

Ayrıca haftanın belli bir günü Cami Baykurt'un konuklarını kabul etme günüymüş. O günlerde Fuat Sabit de Cami Baykurt'un ziyaretine gidermiş. Yine aynı tarihlerde Fuat Sabit'in Kafkasya'da bulunduğu yıllardan tanıdığı Süleyman Bakırov adında bir arkadaşı onu görmeye gelmiş. Süleyman Bakırov bolşevik devriminin yerleşmesinden sonra Moskova'da açılan işçi üniversitesinden mühendislik diploması almıştır. Süleyman Bakırov I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine liseyi bitiremeden askere alınmış, küçük Zabit (şimdiki astsubay) olarak savaşa katılmıştı.

Bolşevik Rusya'da İşçi Üniversitesinden meslek sahibi olmuş kişilerin Sovyetler Birliği sınırları dışına çıkmaları yasaklanmıştı. Görevlerini Sovyetler Birliği içinde yerine getireceklerdi. Bu bakımdan Süleyman Bakırov da Sovyetler Birliği'nde kalmış ve onların uyruğuna geçmişti. Atatürk'ün hastalık döneminde Süleyman Bakırov pasaportsuz olarak Türkiye'ye gelmiş, eski arkadaşı Fuat Sabit'i de ziyaret etmişti. Süleyman Bakırov yine pasaportsuz olarak Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını aşmayı denedi, fakat yakalandı. Sorgusunda Fuat Sabit'le ve başkalarıyla da görüştüğünü söyledi. Bunun üzerine Fuat Sabit ve Cami Baykurt da tutuklandılar.

Bu olayı anlatmamızın nedeni, Fuat Sabit'in komünistliğinin sahte ya da gerçek olduğunun belirmesine yardım etmektir. Fuat Sabit yargılanmasında savunma tanıkları olarak ulusal ozan diye tanınan Mehmet Emin Yurdakul'u, Dr. Nadire Sadi Yalın'ı vb. göstermiştir. Bunlar yetkili ağır ceza mahkemesinde Fuat Sabit'in koyu bir nasyonalist olduğunu söylemişler ve özellikle ulusal ozan Mehmet Emin Yurdakul, Fuat Sabit için «Türklük mabedinin yıkıldığı bir dönemde onun mihrabını kurmuş bir vatanperverdir» biçiminde konuşmuştur.

Dr. Fuat Sabit'in yakın arkadaşları pastane, ya da içkili lokanta müdavimleri Hüseyin Avni Şanda, Cabbar Moser, Dr. Klein, Mümtaz Çığ, Liogas, Nazım Hikmet, Kerim Sadi, Semiha Uzunhasan, Sadi Yalın ve eşi Dr. Nadire Sadi Yalın, vb.dır.

Ben de Fuat Sabit'le yakın dost oldum. Onun arkadaşları ile de tanıştım. Fuat Sabit'le olan özel konuşmalarımızda Kafkasya'daki sosyalist hareketler

ve özellikle de Mustafa Suphi hareketine ilişkin geniş bilgiler edindim.

Fuat Sabit ve arkadaşlarına, Şefik Hüsnü grubu (Hikmet Kıvılcımlı, Eczacı Vasıf, Telefoncu Ferit, Hasan Ali Ediz, Selahi Birizkent, vb.) hiç ilgi göstermezlerdi. Fakat Fuat Sabit grubuna Sarı Mustafa, Nazım Hikmet, Hamdi Şamilov grubuna yaptıkları gibi polislik de izafe etmezlerdi. Şefik Hüsnü grubu, Fuat Sabit grubuna Troçkist derdi. Hemen şunu söyleyelim ki, Fuat Sabit grubundan Troçkizmi savunduklarını duymadım. Fuat Sabit çevresiyle yakın arkadaşlık kurduğum rahmetli Sofokles Liogas'yı saygıyla anarım.

2. Dünya Savaşı çıkınca CHP iktidarı komünist tanınanları yurdun çeşitli yerlerine sürgün etti. Bu arada Şefik Hüsnü'yü ve Fuat Sabit'i sürgün etmediği gibi rütbe ve nişanlarını geri verdi. Dr. Şefik Hüsnü ve Dr. Fuat Sabit'i askeri doktor olarak ordu saflarında görevlendirdi. Daha önce Şefik Hüsnü'yü anlatırken onun 2. Dünya Savaşı başlarındaki tutumunu açıklamıştık. Bu durum çerçevesinde Şefik Hüsnü'nün binbaşı rütbesiyle orduya alınması açıklanabilir bir durum alır.

Dr. Fuat Sabit'in rütbesinin geri verilmesi ve binbaşı olarak orduya alınmasının nedenleri, Şefik Hüsnü'deki kadar kolay açıklanamaz. Askerdeki hizmeti bittikten sonra İstanbul belediyesinde doktorluğa başladı. Eski hizmetleri sayılarak emeklilik hakkını kazandı. Emekli doktor olarak yaşamını sürdürdü. Rahmetli Emin Türk Eliçin arkadaşım Fuat Sabit'in emeklilik hakkını kazanması işlemini Memduh Şevket Esendal'ın sağladığını bana söylemişti. Emin Türk Eliçin'e bunu Esendal söylemiş. Bu da normaldir. Çünkü o dö-

nemde Esendal CHP genel sekreteriydi. Fuat Sabit'in Kafkasya'da Anadolu Hareketi'nin gelişmesi için yaptığı çalışmaları Esendal yakından biliyordu. Esendal o yıllarda Anadolu hükümetinin Azerbeycan temsilcisiydi.

Memduh Şevket Esendal hocamızdan, özel bir konuşmamızda Fuat Sabit'in ileride Anadolu'da kurulacak sosyalist devlet başkanlığına göz diktiğini duydum. Esendal bana Fuat Sabit, Mustafa Suphi ve daha başkaları arasında ileride Anadolu'da kurulacak sosyalist devletin başkanlığı konusunda şiddetli çatışmalar olduğunu söyledi. Esendal Fuat Sabit'in komünist olmadığını, çabalarının devlet başkanlığını ele geçirmek olduğunu söyledi. Eğer Mustafa Kemal grubu Yunanlılara Polatlı önlerindeki savaşta yenilseydi, diğer deyimle Ankara Yunanlıların eline geçseydi, Kurtuluş Savaşı bitmiş olmayacaktı, bu kez savaşın temsilcileri Mustafa Kemal yanlıları değil, Fuat Sabit yanlıları olacaktı.

Bu açıklamalar sanırım ki Memduh Şevket Esendal'ın, Fuat Sabit'in emekliliğini niçin sağladığını açıklayabilir.

2. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Türkiye çok partili yaşama geçti. Fuat Sabit bu dönemde emekliydi. Cami Baykurt'un yakın arkadaşıydı. Öte yandan Cami Baykurt da Mareşal Fevzi Çakmak'ın harbiyeden arkadaşıydı. Mareşal Çakmak 2. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin bütün diretmelerine karşın Türkiye'nin savaşa girmesini önledi. Bu yüzden İngilizlerin düşmanı oldu. 2. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla İngilizlerin ısrarıyla İsmet Paşa, Mareşal Çakmak'ı emekli-

ye çıkardı. Bu emekli işlemi, 65 yaşını dolduran her devlet memuru emekli olacaktır biçiminde bir yasa çıkarılarak sağlandı. Bu yasa gereği, İsmet Paşa'nın yakınlarından Cemil Bilsel de emekli edildi. Mareşal Çakmak kendisinin emekli edilmesini kendisine yedi-remedi. İsmet Paşa'ya, Şükrü Saraçoğlu'na ve özellikle İngilizlere karşı sınırsız bir kin duydu. Cami Baykurt, Fuat Sabit'le birlikte dış politikada İngilizlere karşı bir politika güdecek bir partinin başkanlığını kabul etti. Fuat Sabit bu partinin kurulması ve örgütlenmesi işiyle ilgilendi. Kurulacak partinin üst düzey çalışmalarını Cami Baykurt, kitle çalışmalarını da rahmetli Fehmi Yazıcı arkadaşım üstlendi. Bu düzenlemeyi Fuat Sabit yaptı. İleride Fehmi Yazıcı arkadaşımı anlatırken bu konulara yine döneceğiz.

Dünya politik konjoktürü Fuat Sabit'in örgütlemeye çalıştığı partinin kurulmasına olanak bırakmadı. Fuat Sabit Demokrat Parti (DP) ve diğer partilerle ilgilenmedi. Bir süre sonra eceliyle öldü. Rahmetli Kerim Sadi Fuat Sabit'in yazılarını ve evrakını korudu. Rahmetli Fuat Sabit sağlığında kitaplarını belediye kütüphanesine armağan etmişti. Yazıları arasında özgeçmişini anlatır bir yazı başlangıcı vardır. Burada çocukluk günleri yazılıdır. Üç dört sayfadır. Yaşam öyküsünü yazmamıştır.

Genel olarak buraya kadar verdiğimiz anılar TKP üstüne dolaylı olarak duyduklarımdır. Burada benim etkin bir yerim yoktur. Şimdi ise anılarımın ikinci bölümüne geçiyorum. Bunlar benim şahsen katıldığım olayların ve durumların anlatılmasıdır. Bunlara geçmeden önce şimdiye kadar anlattıklarımızın bir değerlendirmesini yapmak yerinde olacaktır.

DEĞERLENDİRME (ÖZET)

Türkiye'de emek-kapital çelişkisi kapitalizmin geliştiği ülkelere göre bir önem taşımaz. Türkiye'yi dünyadan soyutlayarak ele alırsak, bizde emek - kapital çelişkisi, yöneten-yönetilen, ezen ulus - ezilen ulus çelişkileri biçiminde görünür. Türkiye halkı bu çelişkilerin emek - kapital arasındaki çelişkiden doğduğunun farkında değildir.

Türkiye'yi dünyadan soyutlamadan ele alırsak Türkiye'de bir emek-kapital çelişkisi vardır. Yönetenyönetilen, ezen ulus-ezilen ulus çelişkilerinin emekkapital çelişkisinden doğduğu bilinci vardır. Yönetenyönetilen, ezen ulus-ezilen ulus çelişkilerinin giderilmesi için emek-kapital çelişkisinden yararlanma gereği duyulmuştur.

1. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin işgal edilmesi üzerine İttihat Terakki ileri gelenleri, İttihat Terakki'nin ikinci dereceden kişilerini (Kör Ali Bey, Memduh Şevket Esendal, Muhittin Birgen gibi mesleki temsilcileri ile Topal Necati, Deli Halit, Dr. Fuat Sabit gibi Teşkilât-ı Mahsusacılar) örgütleyip yurt dışına kaçtılar. Yurt dışına kaçan İttihat Terakki ileri gelenleri ile yurt içinde kalan Mesleki Temsilciler ve Teşkilât-ı Mahsusacılar bolşeviklerle anlaşmayı uygun buldular, bolşeviklerin yardımıyla İngilizleri ülkeden kovmayı tasarladılar. Bu, Türkiyeli nasyonalistlerin bolşeviklerden yararlanmak istemeleri farklı doğrultulardaydı. Bunları dört grupta toplayabiliriz.

1 — Eski Osmanlı İmparatorluğu'nu yeni dünya koşullarında bir Osmanlı Sovyet Cumhuriyetine dönüştürmek. Bu akımın temsilcileri Prof. Ali Turan (Hüseyinzade Ali), Ali İhsan (Kör Ali Bey), vb.

2 — İttihat Terakki'nin düşlediği Turan Cumhuriyeti'ni kurmak. Bu akımın temsilcileri Enver Paşa, Kuşçubaşı Hacı Sami, Sultan Galiyev, vb.

3 — İslami bir Cumhuriyet kurmak. Temsilcileri Musa Bekiyev, Said-i Nursi, bir bakıma Enver Paşa, vb.

4 — Anadolu ya da belli coğrafya birimleri (Anadolu, Azerbeycan, Başkırdistan, vb.) içinde yerel, ayrılıkçı Cumhuriyetler kurmak. Temsilcileri Salih Zeki, Vakkas Ferit Anadolu'da; Resülzade Mehmet Emin Azerbeycan'da; Zeki Velidiyev Başkırdistan'da birer Cumhuriyet kurmak istemişlerdir.

Pek doğaldır ki bu akımların yaşama gücü bolşeviklerin bunlara vereceği değerle orantılı olacaktır. Bolşevik partisi yukarıda sayılan dört akımdan, dördüncüsü ile yani ayrılıkçı akımdan yana olmuştur. Bolşeviklerin bu akımdan yana olduğunu anlayanlar kendi görüşlerini bir yana itip, Sovyetlerden yararlanma yolunu tuttular ve hepsi de bu görüşte birleştiler. Kuşkusuz, bolşevik partisi her ayrılıkçı, vatancı sosyalistim diyenle değil, bu konuda samimi olanlardan yana olacaktır.

Öte yandan yöneten-yönetilen ile ezen ulus-ezilen ulus çelişkilerini bir yana itip emek-kapital çelişkisine önem verenler de çıkmıştır. Bunlar da III. Entersasyonal sosyalistleridir. Sovyetlerde III. Enternasyonal sosyalistleriyle, ayrılıkçı, vatancı sosyalistler, yani Stalinci sosyalistler bir çelişki içindedirler. Enternasyonal kapitalizmin bolşeviklere vereceöi ödünler ora-

nında bunlar III. Enternasyonal sosyalizmine yakın, ya da uzak duracaklardır. Enternasyonal kapitalizm bolşeviklere istedikleri ödünü vermedikçe bunlar III. Enternasyonal sosyalizmine yaklaşacaklardır. Enternasyonal kapitalizm bunlara istediği ödünü verince III. Enternasyonal sosyalizmini; Stalinciler Sovyetler Birliği'nin kapitalist ülkelerdeki temsilcisi durumuna düşüreceklerdir.

Söz sırası gelmişken şunu da belirtelim ki 3. Mart 1920'den sonra enternasyonal kapitalizm bolşevik partisine istediği ödünü vermiştir. Bunun sonucu olarak III. Enternasyonal de dünya devriminden vaz geçmiş, profesyonel devrimci kadrolarını dağıtmıştır. Bundan sonra sosyalizm her ülkenin ulusal bir sorunu olmuştur.

Bu durumun Türkiye'deki yansıması özetle şöyledir. Bolşevikler Anadolu sınırları içinde bir Cumhuriyet tezini benimseyenlerle işbirliği yapmışlardır. Sovyalizmi, komünizmi Anadolu sınırları dışına taşırmak isteyenleri (Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Arap Hakkı, Enver Paşa, Çerkez Ethem, vb.) tutmamışlardır.

Buna karşılık III. Enternasyonalciler, sosyalizmi-komünizmi, Anadolu sınırları içinde değil, onu bu sınırlar dışına taşırmak ve evrenselleştirmek isteyen Türkiyeli sosyalist komünistlerle işbirliği içindeydiler. Belli bir dönemde III. Enternasyonale Stalinci görüş egemen olmuş ve sosyalizmi-komünizmi Anadolu sınırları içinde tutmak isteyen bir doğrultu kazanmıştır. Bunun sonucu da Türkiye'de sosyalistlik-komünistliğin Türkiye'nin kendi olanakları çerçevesinde ele alınması gereği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin ulusal varlığı böyle bir hareketi ayakta tutacak güçte değildir. Bunun doğal sonucu bu ey-

lem emekçi güç dışındaki güçlerle ayakta durmak zorunda kalmıştır. Bu güçlerin beslemesi oranında Türkiye'de bir sosyalist hareket söz konusu olmuştur.

1929 dünya ekonomik bunalımının Türkiye'deki sosyalist hareketlere yansıması özetle şöyledir:

1 — III. Enternasyonalin Türkiye temsilciliği niteliğindeki sosyalist ve komünistler. Bunlar Şefik Hüsnü, Hikmet Kıvılcımlı, Eczacı Vasıf, Selahi Birizkent, Celal Benneci (Tayyareci Celal), Bastoncu Fevzi, vb.

2. III. Enternasyonalin Türkiye Temsilcileri arasında yer almamış olan sosyalist, komünistlerdir. Bunlar birinci maddede gösterilenlerle çelişki halinde olanlardır. Nazım Hikmet, Hamdi Şamilov, Sarı Mustafa, Musolini Ahmet, Troçki Mehmet, Fadıl Garan, vb.

Yukarıda anılarımızda belirttiğimiz gibi, III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinde yer alanlara herhangi bir belge verilmemektedir. Bu kuruluşta üye olanlara özgü özel bir üye kayıt defteri yoktur. Üye olmak da özel bir törenle olmamaktadır. Buna göre hiç bir kişinin III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinde üye olduğunu ya da olmadığını iddia etmek olanaksız olmaktadır. Üyeyim diyeni üye, değilim diyeni de üye saymamak gerekir. Ancak, eylemlerine bakarak III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinde yer alması yetkili kurullarca uygun görülmeyenleri üye saymamak gerekir.

Genellikle III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğini 1929 sonlarına kadar Şefik Hüsnü yönetmiştir. Şefik Hüsnü Türkiye'de sosyalizmin, komünizmin gelişmesine uygun bir ortamı olmadığı kanısına varmış ve Türkiye'yi terkederek yurt dışına gitmiş ve görevini Hasan Ali Ediz ve arkadaşlarına bırakmıştır.

Hasan Ali Ediz de bu işlerin sökmeyeceğine kanaat getirmiş, o da 1938'lerde bu işlerle ilişkisini kesmiştir. Böylece III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği de son bulmuştur. 2. Dünya Savaşı içinde Şefik Hüsnü Türkiye'ye dönmüştür. İsmet Paşa'ya verdiği söze sadık kalmış, politikaya karışmamış ve doktor binbaşı olarak orduya alınmıştır.

2. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle dünya koşullarının uygun olduğunu sanan Şefik Hüsnü yeniden eyleme geçmiştir.

***

Yukarıda III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği iddiasında bulunanlardan söz etmiştik. Şimdi de iki numara ile gösterdiğimiz III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği dışında kalmış olanlardan söz edeceğiz.

Daha önce de açıkladığımız gibi, bir kişinin III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinde üye olup olmadığını saptamak zordur. Bu bakımdan eğer bir kişi III. Enternasyonalin yetkili kurullarınca III. Enternasyonalden uzaklaştırılmamışsa ve o kişi ben III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğindenim derse de demezse de kendi ifadesini doğru olarak kabul etmemiz gerekir. Bu durumda III. Enternasyonalin Türkiye Temsilcileri niteliğinde olan kişilerin falan kişiye III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinde üyedir, yada değildir demeleri bir anlam taşımaz. Yukarıda birinci numarada gösterdiklerimiz, iki numarada gösterilenleri III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği dışında kaldıklarını iddia ederler. İki numarada gösterilenler ise kendilerinin III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği içinde olduklarını söylerler.

Bu durumda yukarıda iki numara ile gösterdiklerimizi III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinden sayarsak bunları bu temsilciliğin muhalefet grubu olarak görmemiz gerekecektir.

Buna karşılık iki numarada gösterilenleri III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği dışında kabul edersek bunları ayrı bir grup saymamız gerekecektir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan bu ikinci gruptakiler kendilerini III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliğinden saydıklarından eylemlerini resmi bir eylem olarak gösterirler. Bunlar ideolojik açıdan III. Enternasyonale bağlı olabilirler ama, III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği ile bir ilişkileri yoktur.

Şimdiye kadar anlattıklarımıza bakarak bunlar şu ya da bu kuruluşun bilerek-bilmeyerek tuzağına düşmüşlerdir. Bunların eylemleri bir dayanağı olmayan eylemlerdir.

Ben sosyal sorunlarla ilgilenmeye başladığım (1930'lar) yıllarda biri işlemez bir durumda olan III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği vardı. Biri de kimin tarafından yönetildiği bilinmeyen az çok canlı III. Enternasyonalin Türkiye Temsilciliği dışında bir hareket vardı. Ben bu her iki akımla da ilişki kurdum. Sonuçta bunların tutarsız oldukları kanısına vardım. Hiç biriyle ilişkilerimi sürdürmedim. Şimdi kendi görüş doğrultumu açıklayayım.

BENİM SOSYALİSTLİK ANLAYIŞIM

Ben yaşadığımız çağın dünya pazarına dayalı bir emtia ekonomisi olduğu görüşündeyim. Çağımızın kapitalizmi de sosyalizmi de dünya pazarına dayalı bir kapitalizmdir, sosyalizmdir. Bu bakımdan herhangi bir ülke (kapitalist ya da sosyalist) onun analizini

dünya pazarına dayalı emtia ekonomisi içinde ele almaktayım.

Buna göre herhangi bir ülkede kapitalizmin ya da sosyalizmin gelişmesinin incelenmesinde şu iki noktaya dikkat etmek gerekir.

1 — Her ülkenin dış ticaret ve ödemeler dengelerinin nitel ve nicel karakterini saptayarak ülkeyi dünyadan soyutlayarak incelemek.

2 — Değer ve artık değerin evrensel dönüşümü içinde o ülkenin değer ve artık değerinin dönüşümünü saptamak.

Bu iki noktayı incelemek marksizmin dış ticaret kuramını bilmek olanaklıdır. Benim görebildiğim kitaplarda bu konuda bir bilgiye rastlayamadım. Görüş lerine saygı duyduğum hocalarıma da başvurdum. Onlardan da doyurucu bir bilgi edinemedim. Gerçekte Marks kapitalizmin paranın, altının bir ortak değişim birimi olduğu dönemin kapitalizmini incelemiştir. Bu bakımdan Marks da dış ticaret dengesinin ödemeler dengesinin bir önem taşımaması gerekir. Paranın ortak değişim birimi olmaktan çıkıp bir üretim birimi olduğu dönemde dış ticaret ve ödemeler dengeleri önem kazanırlar.

Ben kişisel olarak paranın üretim birimi olduğu dönemin analizini yapan marksist ekonomistlerin gö rüşlerini kavramış değilim. Bu konuda kişisel görüşlerimi «Marksçı Açıdan Kapitalizmin Analizi»nde açıkladım ve nasıl bir politik düzende yaşadığımızı ve ileride nasıl bir politik düzende yaşayacağımızı belirttim.

Pek doğaldır ki bu görüşlere biz birdenbire gelmedik. Belli bir süreç izledik. Bu süreçte yakın arkadaşlık kurduğum kişilerden aşağıda sözedeceğim. Bu

arkadaşlarımdan ölmüş olanlardan başlıcaları şunlardır. Kemal Tahir, Fehmi Yazıcıoğlu, Alaattin Hak güder, Alaattin Tiritoğlu, Esat Adil Müstecabi ve Hilmi Ziya Ülken hocamızdır.

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİLERİYLE İLİŞKİLERİM

Türkiye Komünist partileriyle ilişki kurmam Kemal Tahir arkadaşım yoluyla olmuştur. Kemal Tahir'in Türkiye Komünist partilerinin hiç biriyle ilişkisi yoktur. Üstelik komünistlikle de bir ilişkisi yoktur Benim onunla tanıştığım dönemde oturduğu evin kapı komşusu Sarı Mustafa'ydı. Kemal Tahir yoluyla Sarı Mustafa'yla tanıştım. Bu suretle Türkiye komünist partileriyle ilgilendim.

Şimdi Kemal Tahir'le nasıl tanıştığımı kısaca anlatayım.

KEMAL TAHİR — ŞAHAP AHISKAL

Kemal Tahir'le tanışmam «Yeni Gidiş» dergisi yoluyladır. Gerçi Yeni Gidiş dergisinin çıkışından önce de Geçit dergisindeki şiirlerinden onu tanımıştım. Şimdi kısaca Yeni Gidiş dergisinin çıkışını açıklayayım.

Ben ilk gençliğimden beri bir dergi çıkarmak, yayın yapmak arzusu içindeydim. Yayın yapmak belli bir fikrin sahibi olmayı gerektirir. Ben gençliğimde liberal demokrat bir nasyonalisttim. Ama bu görüşe belli bir doktrinden gelmiş değildim. Duygularımla bu görüşe gelmiştim. Milli Türk Talebe Birliği'nde «Birlik» gazetesini yayınlamıştık. «Yılların İçinden» adıyla yayınladığımız anılarımızda «Birlik»in çıkışıyla ilgili geniş bilgiler vardır. Bu dergide görüşlerimi-

ze yakın dergileri okurlarımıza sağlık veriyorduk. Bu sağlık verdiğimiz dergiler arasında «Geçit» dergisi de vardı. Geçit dergisi Kemal Tahir ve arkadaşlarının yayınladığı dergiydi. Derginin sahibi Kaptan Şahap Ahıskal'dı. Dergi yazarların ortaklaşa kapitaliyle çıkıyordu. Derginin yasal sahibi ve genel yayın müdürü Şahap Ahıskal benim arkadaşımdı. Şahap Ahıskal' dan başka dergide ben kimseyi tanımıyordum. Şimdi kısaca Şahap Ahıskal'ı nasıl tanıdığımı anlatayım.

Şahap Ahıskal'ı İstanbul Lisesi'nden tanırdım. Benden bir - iki sınıf geriydi. Sporcuydu. Sporun her dalında ilerlemişti. Bu yüzden ben onu tanıyordum. Ben de okulun ufak - tefek tiplerinden olduğum için o da beni tanımıştı. Şahap ortaokuldan sonra İstanbul Lisesi'nden ayrıldı. Yüksek Denizcilik Okulu'na gitti. Kaptan oldu. Bu dönemde onunla bir görüşmemiz olmadı. Kaptan olunca Hukuk Fakültesi'ne yazıldı. Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği Yönetim Kurulu üyesi oldu. O tarihlerde MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) kapalıydı. Öğrenci dernekleri aralarında anlaşarak MTTB'ni yeniden çalıştırmak istiyorlardı. «Yılların İçinden» adlı anılarımızda çok ayrıntılı bir biçimde yazdığımız gibi ben MTTB'nin yeniden açılışında etkin bir görev yaptım. Bu dönemde Hukuk Öğrenci Derneği bizim karşımızdaydı. Bu nedenle Şahap'la yeniden karşılaştım. Şahap her ne kadar MTTB'de bizim karşı gurubumuzda yer almışsa da dolaylı olarak bize yardımcı olmuştu. Şöyle ki o yıllarda MTTB delegelerini öğrenci dernekleri seçerdi. Yalnızca Hukuk Fakültesi'nde bu delegeleri Hukuk Fakültesi Öğrenci Birliği Genel Kurulu seçerdi. Hukuk Fakültesi Genel Kurulu'nda MTTB Hukuk Fakültesi delegeliğine Nihat (Eski Başbakanlardan Ni-

hat Erim) da adaylığını koymuştu. Şahap, Nihat aleyhine yoğun bir kulis yaptı ve onun seçilmesini önledi. Bülent'in (Rahmetli Prof. Bülent Nuri Esen) kazanmasını sağladı.

Şahap'la MTTB seçimleri nedeniyle yeniden karşılaştık. Aramızda ileri bir arkadaşlık doğmadı. Günün iktidarı Birlik Dergisi'ni kapattı. Fakat Geçit Dergisi'ne bir şey yapmadı. Şahap sahibi bulunduğu Geçit dergisini MTTB'nin emrine vermeye hazır olduğunu söyledi. Kısa bir süre sonra iktidar MTTB'ni kapattı. Geçit de MTTB'nin organı olamadı. Bu olayların oluşu sırası beni liberal nasyonal yada demokratik nasyonallikten sosyalizme kaydırmaya başladı. Petrograt Pastanesi'nin müdavimleri arasında yer aldım. O zamanlar Petrograt Pastanesi'nde çay, kahve onbir kuruş, diğer yerlerde yedibuçuk kuruştu. Onbir kuruşluk pastaneye gidenler dikkatleri çekiyordu Petrograt Pastanesi'nin müdavimleri arasında onbir kuruşu rahatça verebilecek kişiler sayılıydı. Bu bakımdan durum ilgi çekiciydi. Şimdi bu maddi olanakları dar kişilerin buraya nasıl devam ettiklerini açıklayayım.

Genellikle akşamları saat yedide pastanenin garson vardiyası değişirdi. Yediye beş on dakika kala gelenler vardiya değişmesi nedeniyle eski garson bunlara servis yapmazdı. Eski garson yeni garsona vardiya devri yaparken şu müşterilerin borçları var, şunların —yediye beş on dakika kalanların— borçları olmadığını söylerdi. Yeni garson da yediden sonra gelenlere servis yapardı. Böylece hiç çay kahve içmeden bu pastaneye devam olanağı vardı. Ayrıca pastanenin adlarını açıklamak istemediğim herkesce bilinen sivil polis kadrosu vardı. Bu memurların ba-

zıları narkotik büronun bazıları da siyasi büronun memurlarıydı. Onlarda konsomasyon yapmazdı.

Ben de bu pastaneye gitmeye başladım. Dr. Fuat Sabit'in hastaları arasında birde Sofoklos Liogas adında onsekiz, ondokuz yaşlarında Arnavut bir genç vardı. Bu çocuk veremdi. Babıalide meşhur işkembeci diye anılan işkembeci dükkânının sahibiydi. Babası ölmüştü. Dükkândan aldığı kirayla geçiniyordu. Fransız Lisesi'ni bitirmişti. Bütün zamanını bu pastanede Fransızca, Rumca dergi ve kitap okumakla geçirirdi. Şimdi ben Fuat Sabit'le ve Liogas ile nasıl tanıştığımı ve Petrograt müdavimi oluşumu da açıklayayım.

Cağaloğlu'nda şimdi Fahrettin Kerim Gökay Kitaplığı olan yerin üstünde belediyenin bir salonu vardı. Bu salonda Türk İktisatçılar Derneği bir dizi konferans düzenlemişti. Bunlardan birini de Şevket Süreyya vermişti. Toplantılar tartışmalıydı. Panel niteliğindeydi. Şevket Süreyya'nın konusu Kemalist devrimin niteliğiydi. Şevket Süreyya konferansını verdi. Türk İktisatçılar Derneği üyelerinden hiç biri ne soru sordu ,ne de eleştiride bulundu. Toplantıyı yöneten başkan toplantının bittiğini, söyleşilerin yapılabileceğini söyledi. Söyleşinin dernekle bir ilgisi olmuyor, herkese açık bir durum alıyordu. Bundan sonra da toplantıyı Şevket Süreyya yönetmeye başladı. Her konferanstan sonra toplantıyı konferans verenin yönetmesi diye bir gelenek yoktu. Yalnız Şevket Süreyya'nın konuşmasında böyle oldu.

Ben söz aldım. Sosyal ve ekonomik öğretilerin sınıflanabileceğini söyledim. Buna göre belli başlı üç görüşün bulunduğunu belirttim. Liberal, sosyalist ve eklektik. Gerçekte ekletik görüşün liberal yanı ağırsa

onu liberal, sosyalist yanı ağırsa onu sosyalist görüşe katmanın doğru olacağını söyledim. Buna göre öğretileri liberal ve sosyalist diye ikiye ayırmanın daha doğru olacağını söyledim. Gerek liberal ve gerekse de sosyalist kanatlarda çeşitli görüşlerin yer alabileceğini belirttim. Liberal görüşün sağ ve sol kanatları ile sosyalist görüşün sağ ve sol kanatları arasındaki farkın, liberal görüşün sol kanadı, sosyalist görüşün sağ kanadı arasındaki farktan çok daha büyük olduğunu söyledim. Sonra da Kemalist öğretinin liberal yada sosyalist görüşlerden biri içine yerleştirilmesi gerektiğini belirttim. Şevket Süreyya'nın tanımına göre Kemalizmin sosyalist görüş içine konması gerekiyor dedim. Eğer üçlü bir sınıflama benimsenecek olursa o zaman da Kemalizmi karma (ekletik) görüş içine sokmak gerekecektir dedim. Benim bu konuşmam dinleyiciler üzerinde olumlu etki yaptı. Şevket Süreyya zamanının dar olduğunu, Ankara'ya gideceğini belirterek toplantının gelecek hafta Eminönü Halkevi'nde sürdürüleceğini bildirerek toplantıyı kapadı. Benim bu konuşmamdan sonra dağılındı.

Daha sonra bir çok kişiler yanıma geldi. Benimle konuştular. Bunlar arasında en önemlisi Mümtaz Muharrem Çığ'dır.

MÜMTAZ MUHARREM ÇIĞ

Mümtaz Muharrem Çığ'la o tarihe kadar tanışmıyordum. Yanıma geldi ve kendini tanıttı. Bu konuşmam nedeniyle beni sosyalist - komünist kabul etti ve benimle ilişki kurmak istedi. O güne kadar benim Mümtaz hakkında hiçbir bilgim yoktu. Aclan Sayılgal'ın «Solun 94 Yılı»ndaki bilgilere göre Mümtaz Çığ,

TKP üyesidir. Gizli matbaalar kurmuş ve yayınlar yapmıştır.

Mümtaz'la böylece tanıştıktan sonra dostluğumuz yakın zamanlara kadar sürmüştür. Yaklaşık onbeş yıldır görüşme olanağımız olmadı. Sağ olup olmadığını da bilmiyordum. Mümtaz özel konuşmalarımızda komünist arkadaşlarının kendisini polis saydıklarını bana söyledi. Polislikle ilişkisi olmadığını belirtti. Polis olmadığının kanıtı olarak da kendisi yoluyla hiç kimsenin bir sorguya, kovuşturmaya uğramadığını, hiç bir olayda tanık bile gösterilmediğini söyledi, kendisinin komünistlikten ağır ceza tarafından mahkum edildiğini, kararın yargıtayca bozulduğunu bildirdi. Bu mahkumiyeti de toplu değil, tek olaraktı.

Mümtaz Çığ özel ve genel konuşmalarında, çıkadrığı «Çığ» dergisinde Nazım Hikmet'i, Kerim Sadi'yi abartarak övmüştür. Hikmet Kıvılcımlı'nın Kerim Sadi'yi Marksist kalpazan olarak tanıttığı dönemde Mümtaz Çığ, Kerim Sadi'yi, Türkiye'nin değil, Balkanların bile en büyük marksisti olduğunu yazmıştır. Pek doğaldır ki bu tür bir övgüyü yapan kişi III. Enternasyonalin Türkiye temsilciliğinin üyesi olamaz.

Eğer Aclan Sayılgan'ın verdiği bilgi doğruysa Mümtaz'ın III. Enternasyonal'in Türkiye temsilcisi olan partinin dğeil, daha önce anlattığımız sahte partilerden birinin üyesi olması gerekir.

Mümtaz Çığ belediye salonundaki tanışmamızdan sonra görüşmek üzere beni Petrograt pastanesine götürdü. Benim Petrograt Pastanesi'ne ilk gidişim böyle oldu. Bu pastanede Fuat Sabit'le Sofokles Liogas ile tanışmamı sağladı.

Ertesi hafta Şevket Süreyya Eminönü Halkevi'ne geldi, fakat bu seferki dinleyiciler önceki haftaki dinleyicilerden çok farklıydı. Geçenki toplantıdaki kişilerden hemen hemen hiçbiri gelmemişti. İkinci toplantıda ben konuşmadım. Konuşmalar daha çok Fatma Yalçı (Nudiye Hüseyin) ile Şevket Süreyya arasında geçti. Böylelikle ben bilerek yada bilmeyerek, daha çok bilmeyerek bir sosyalist gurupla ilişki kurmuş oldum.

PETROGRAT PASTANESİ

Petrograt Pastanesi Beyoğlu'nda Ağacamisi'nin karşısında beyaz Ruslar'ın işlettiği bir pastaneydi. Bu pastanenin müşterileri farklı kişilerdi. Bir taraftan eroinciler, seks hastaları, bir taraftan da Türkiye'nin aydın kişileri toplanırdı. Pastane iki kattı.

Petrograt'ın bir de ozan, öykücü, yazar kadrosu vardı. Ahmet Muhip Diranas, Cahit Sıtkı Tarancı, İsmail Safa Eskin, Baki Süha Edipoğlu bu gurubun başlıcalarındandı. Pastanede bunlarla da tanıştım.

Aklıma en uygunu Sofokles Liogas'dı. Fransız ve Yunan gazete ve dergilerini izlediği için onunla olmam benim için çok yararlı oluyordu. Bir gün Orhan Veli Kanık da bu pastanede Sofokles'le tanışmıştı. Sofokles yazdığı şiirleri Orhan Veli'ye okumuş, Orhan Veli beğenmiş, bunlardan iki tanesini «Varlık» dergisinde yayınlamak üzere almış. Bu şiirlerden biri Varlık dergisinde yayınlandı. Varlık dergisinde yayınlanan şiir beş altı satırdı. Şiir şimdi hatırımda değil, ama şu anlamdaydı. Kentin pazarında bir köylü kızı kır çiçekleri satmaktadır. Sofokles kıza çiçeklerin güzelliğinden sözeder, fakat kendisinin daha güzel olduğunu söyler, kıza evlenmelerini önerir, kız da

ben seni ne yapayım benim köyde çoban yavuklum var der. Sofokles şiirinin sonunu aynen şöyle bitirir. «Ah! Ne olur ben de bir çoban olsaydım!»

Orhan Veli Sofokles'den aldığı ikinci şiiri yayınlamamıştır.

İSMAİL SAFA ESKİN

Petrograt Pastanesi'nde bir gün tek başıma oturuyordum. İsmail Safa yanıma geldi. Başbaşa kaldık.

İsmail Safa bir deniz mızıka astsubayıdır.

İki üç haftada bir pastaneye uğrardı. Yani gemi İstanbul'a gelince. İsmail Safa, on, onbeş gün gemide kaldığı için cebinde para bulunurdu. Bu parayı birkaç günde harcardı. Eli çok boldu. Masasında konuk eksik olmazdı. İsmail Safa müzisyen olduğu kadar ozandı da. Basılmış bir kaç şiir kitabı vardır. Hece vezniyle ve kahramanlık türünde şiirlerdi. Şiirlerinin yazınsal değeri çok düşüktü. Biz yalnız kalınca bana şiirlerinden okurdu. Şiirlerini tepki göstermeden dinlediğim için benden hoşlanır ve şiirlerini okurdu. Diğer kişiler benim gösterdiğim sabrı gösteremezlerdi.

Bir gün bir dergi çıkarmak istediğimden söz ettim. Ama hem paramın olmadığını hem de dergi çıkaracak yasal olanaklara sahip bulunmadığımı söyledim. İsmail Safa dergi çıkarmak isteyen başka arkdaşları da bulunduğunu beni onlarla tanıştırabileceğini söyledi. İsmail Safa Petrograt Pastanesi'nin olduğu gibi Şehzadebaşı kıraathanelerinin de müdavimiydi. O yıllarda Geçit Dergisi'ni çıkaranlar anlaşmazlığa düşmüş ve dergi kapanmıştı. Yöneticilerinin bazıları Geçit'i yeni dünya koşullarında çıkarmak

istiyorlardı. İsmail Safa bunlarla arkadaştı. Bana bunlarla görüşmeyi önerdi. Ben de uygun buldum. Onlara da söyledi. Kara köyde Achen - Münih hanında avukat Hamit Bey'in yazıhanesinde, Hamit Bey'in sekreteri Kemal Tahir'le görüşmemi söyledi.

«YENİ GİDİŞ»İN ÖYKÜSÜ

Bir dergi çıkarmak için İsmail Safa ile ortak bir çabaya girdiğimizi yukarıda açıklamıştık. İsmail Safa dergi çıkarma konusunda Kemal Tahir'den bir randevu aldı. Ben de belirtilen gün ve saatte Hamit Bey'in yazıhanesine gittim. Hamit Bey'in iki sekreteri vardı. Biri Kemal Tahir, diğeri de Rüknettin adında bir kişiydi. Gittiğimde ikisi bir odadaydı. Ben Kemal Tahir'le başka bir odaya geçtik. Hemen dergı konusuna girdik. Kemal Tahir kendi gurubunun dergiye yapacağı katkının yazı vermek ve derginin çıkış iznini sağlayacağını, masraflara katılmayacağını söyledi. Benim için yazı önemli değildi, fakat ruhsat almak önemliydi. Ben durumu memnunlukla karşıladım. Derginin yasal sorumlusunun Şahap Ahıskal' ın olacağını söyledi. Şahap Ahıskal hakkında daha önce gerekli bilgileri vermiştim. Konuyu bir de Şahap Ahıskal ile görüşmeyi kararlaştırdık.

Petrograt Pastanesi'nde üçümüz buluşmayı kararlaştırdık. Bu görüşmeden sonra ben İsmail Safa' yı buldum. Derginin yasal işlemlerinin tamam olduğunu, konunun para ile ilgili kısmının kaldığını söyledim. İsmail -Safa bana derginin yarısının tasarrufu kendisine bırakılırsa bir gurup arkadaşının onbeş lira ile bu işe katılacağını söyledi. O zamanlar yirmi, yirmi beş liraya bir dergi çıkıyordu. İsmail Safa bu arkadaşlarının Vahdet Gültekin ve arkadaşları ol-

duğunu söyledi. Ben Vahdet Gültekin'in yazılarını izleyen bir kişiydim. Bu bakımdan onun yazılarının dergimizde çıkmasında bir sakınca görmüyordum. İsmail Safa'nın önerisine hemen evet dedim. Durumu Vahdet Gültekin'e iletmesini istedim. Böylelikle derginin parasal sorunu da çözümlenmiş oluyordu. Artık rahatça Kemal Tahir ve Şahap Ahıskal görüşmesine gidebilirdim.

Petrograt Pastanesi'nde üçümüz buluştuk. Derginin yazı sorunlarını ,dergiye vereceğimiz yönü konuştuk. Bundan sonra da Kemal Tahir'in kaldığı evde bulşmaya başladık. Kemal Tahir o tarihe kadar Süleymaniye çevresinde oturuyordu. Bu dergi işinden sonra Tünel çevresinde bir yere taşındı. Tünel'de kaldığı yer bekarlar hanında bir odaydı. Kemal Tahir'in kapı komşusu ise Sarı Mustafa'ydı.

Şimdi biz üç kişi, ben, Kemal Tahir, Şahap Ahıskal biz dergiyi yönetecektik. Ben Kemal Tahir'le yeni tanışmıştım. Gerçi «Geçit» dergisindeki yazılarından onu tanıyordum ama bu tanıma yeterli değildi. Çünkü Geçit'teki yazıları (şiirleri) de kahramanlık şiirleriydi. Şahap'ı da MTTB'den tanıyordum. Ama bu tanımam da birlikte çalışmamız için yeterli değildi. Bu durumda liberal bir dergi çıkarmaktan başka bir yol yoktu. Ortak yönümüz ancak buydu.

Pek doğaldır ki Kemal Tahir'in karakteri konusunda da bir fikrim yoktu. TCK'da fikir suçları (141, 142, 163. mad.) yer almıştı. Buna göre benim bunu da dikkate almam gerekiyordu. Kemal Tahir'le yaptığımız bu görüşmeleri Kemal Tahir «Yolayrımı» romanına konu yapmıştır. Romandaki Kadir tipi benim. Gerçekten Yeni Gidiş dergisi hem Kemal Tahir, hem Şahap Ahıskal, hem de benim için bir «Yolayrımı» olmuştur.

Derginin yayın konusunu ben, Şahap Ahıskal'la başbaşa görüştüm. Bu görüşmeye Kemal Tahir katılmadı. Şahap Ahıskal'ın elinde «Geçit» dergisinin ruhsatı vardı. Bir dilekçe vererek Geçit'in adını «Yeni Gidiş» dergisine çevirdik. «Yılların İçinden» adıyla yayınladığımız anılarımızın 132 136. sayfalarında ve Vatan Gazetesi'nin 27 Aralık 1976 - 2 Ocak 1977 tarihleri arasında çıkan «Kemal Tahir Ve Sanat Çevresi» adlı dizi yazımızda gerekli bilgiler vardır. Burada yinelemiyoruz.

Dergi piyasaya çıkmadan toplatıldı. Derginin sahibi Şahap Ahıskal tutuklandı. «Yılların İçinden» de anlattığımız durumlar meydana geldi. Bir süre sonra Şahap Ahıskal beraat etti. Kemal Tahir artık Geçit dergisindeki ozan Kemal Tahir değildi. Gerçekten bir «Yol Ayrımı»na gelmiştik. Bizim yakın arkadaşlığımız bu dönemde gelişti. Hemen şunu söyleyeyim ki Kemal Tahir'in Şehzadebaşı kıraathanelerindeki arkadaşlarından ve «Geçit» dergisi yazarlarından hiç biri bize yaklaşmadı.

MARKSİZME GELİŞİM

Yukarıda Sarı Mustafa'yla, Telefoncu Ferit'le, Fuat Sabit'le nasıl tanıştığımı ve bunlar hakkında hangi bilgileri edindiğimi açıklamıştım. «Yılların İçinden »adıyla yayınladığımız anılarımızda da bu kişilerin değerlendirmelerini yapmıştım. Buna göre III. Enternasyonal'in Türkiye temsilciliği dışınraki komünist örgütlenmelerin sahte birer örgütlenme oldukları kanısına varmıştım. Bu örgütlenmelerin pratikte hiç bir soruna çözüm olamayacakları, birer provakasyon yuvası olabileceklerini düşünüyordum. Bu nedenle bunlarla ilgilenmemeye karar verdim.

III. Enternasyonal'in Türkiye temsilciliğinin bir anlam taşıdığının farkındaydım ama benim gördüklerime ve tanıdıklarıma ve yukarıda açıkladığımız Altındiş Faik olayına; «Yılların İçinden» adlı anılarımızda belirttiğimize göre bu kuruluşu da ciddiye almamak gerekiyordu.

Ben kurulu düzenin değişmesinden yanaydım, ama kurulu düzen yerine hangi düzenin ve nasıl getirileceği konusunda kararlı değildim. Hemen şunu söyleyeyim ki Kemal Tahir arkadaşım da, Sofokles Liogas arkadaşım da benim gibi düşünüyorlardı. Onlar da bir arayış içindeydiler. Bu sıralarda ben Ségal'in «Ekonomi Politik»ini Raphael'in «Marksist Bilgi Teorisi»ni Plekhanov'un «Marksizmin Temel Sorunları» Bukharin'in «Tarihsel Maddecilik» adlı yapıtlarını okumuş Marksizm konusunda arkadaşlarımı göre bir parça daha fazla bilgi edinmiştim.

Öte yandan Sofhokles Liogas'nında bir arkadaş çevresi vardı. Onlarla da tanıştım. Yukarıda Sarı Mustafa'yı anlatırken belirttiğimiz gibi Sarı Mustafa yoluyla Nazım Hikmet'le de tanışmıştım. Nazım Hikmet başkalarına yaptığından farklı olarak bana III. Enternasyonal'in Türkiye temsilciliği ile bir ilişkisi olmadığını, her karşılaşmamızda söz sırası gelince belirtirdi. Bunu söyledikten sonra da Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının Komintern ile kopmaz bir bağlarının olmadığını, eğer komintern Türkiye'de Şefik Hüsnü dışında ciddi bir hareket görürse kominternin bu ciddi harekete değer vereceğini ve Şefik Hüsnü'yü terkedebileceğini de belirtirdi.

Kemal Tahir'le yakın ilişkiler kurmuştum. Öte yandan Nazım Hikmet'le de ilişkilerimizi bozmuş değildik. Nazım'ı anlatırken de belirttiğimiz gibi onun bana karşı güveni yoktu. Bu sıralarda Nihal Atsız Nazım Hikmet'e çatan bir broşür yayınladı. Bu broşürün sonunda Abdülbaki Gölpınarlı'nın da Nazım aleyhine bir yergisi vardı. Nihal Atsız'ın Nazım Hikmet aleyhine bir broşür yaynlamasının nedeni Nazım Hikmet'le Peyami Safa arasında başlayan polemikti. Nazım, Peyami aleyhine yazdığı yergide Namık Kemal'i yeren dizelerede yer vermişti. Bunun üzerine ben Namık Kemal konusunu işleyen ve Nazım'ı savunan bir broşür hazırladım. Bunu Nazım'a okudum. Nazım bunu beğendi. Nasıl yayınlayacaksın dedi. Benim bunu basacak param olmadığını biliyordu. Nazım tanıdığı yayıncılar yoluyla bastırabileceğini sandığını söyledi. Ancak broşürde öne sürülen görüşün III. Enternasyonal'in Türkiye temsilcileri tarafından benimsenmesinin kuşkulu olduğunu söyledi. Bu bakımdan broşürün yayınlanmadan önce Hikmet Kıvılcımlı'nın da okumasını, oun görüşünün de alınmasının yararlı olacağını söyledi. Böyle yapılmazsa ileride Kıvılcımlı ile polemik doğabileceğini söyledi. Ben de Nazım Hikmet'in bu görüşüne katıldım. Hazırladığım broşürü Hikmet Kıvılcımlı'ya okumak üzere verdim. Kıvılcımlı da broşürü gayet dikkatli olarak okumuş ve sayfa kenarlarına gerçekten değerli eleştiriler yapmış olarak broşürü geriye verdi. Ben kendi yazılarımdan hemen hemen hiçbirini saklamamışımdır. Geçenlerde kâğıtlarımı karıştırırken bu broşürü buldum. Benim yazım kurşun kalemle, Kıvılcımlı'nın

ki ise sabit mavi kalem (kopya kalemi) ledir. İleride olanak bulursam bunun tıpkı basımını yapmak ve gerekli notları eklemek isteğindeyim.

Nazım, Kıvılcımlı'nın bu eleştirilerini okuduktan sonra broşürün yayınlanmasından vazgeçti. «Namık Kemal Hakkında Ne diyorlar» başlıklı bir anketi Kemal Tahir'in düzenlemesini istedi. Benim de Kemal Tahir'e bir mektupla Namık Kemal hakkındaki görüşlerimi bildirmemi istedi.

Ben Nazım'ın Namık Kemal hakkında istediği mektubu yazıp Kemal Tahir'e verdim. Nazım da Kemal Tahir'e ankete kimlerin katılacağını bildiren bir liste verdi. Bu listede Namık Kemal'i övecek ve yerecek yazarlar belirlenmişti. Ağırlık bilerek yerecek olanlardan yanaydı. Sonuç olarak anketi değerlendirende Namık Kemal'in halkın kurtuluşu için çalışan biri olmayıp bir avuç burjuvanın çıkarını savunan biri olduğu izlenimi doğacaktı.

Nazım bu anketde Kemal Tahir'e, Kerim Sadi'den yararlanmasını öğütledi. Kemal Tahir pek çok yanıt aldı. Bunları Kerim Sadi'ye götürdü. Bir seçme yapmasını istedi. Yayınlanan broşürdeki seçimi Kerim Sadi yapmıştır. Benim Namık Kemal hakkındaki görüşlerini içeren mektubum broşürde yer almamıştır. Kerim Sadi özel bir görüşmemizde anketteki kişilerin popüler kişiler olması gerekir. Ayrıca anketin tarafsızmış gibi görünmesi de önemlidir. Bu iki nedenle senin yanıtını broşüre koymadığını söylemiştir. Benim bu ankete yanıtım Kerim Sadi'nin özel arşivindedir.

Bir gün Mümtaz Muharrem Çığ'la karşılaştım. Bana bir kitapçı dükkânı açmamızın, burada sol yayınları satmamızın, yurt dışından kitap getirtmemizin yararlı olacağını söyledi. Bu işi beş altı arkadaşla yürütebiliriz, her gün birimiz dükkanda dururuz dedi ve örnek olarak Ankara'daki Akba Kitabevi'ni gösterdi. Akba'da dört kişiyle çalışıyormuş. Şimdi Beyazıt'taki elektrik idaresi binasının karşısında bulunan, şimdi yıkılmış olan köşede bir dükkân tuttuk. Mevsim bahardı. Paltolarımızı satıp seksen lira para toplamış ve dükkânı aylık beş liraya kiralamıştık. Nazım Hikmet, «Muallim Ahmet Halit Kitabevi»nden «Remzi Kitabevi»nden bize konsinye olarak kitaplar sağladı. Hikmet Kıvılcımlı «Marksizm Bibliyoteği»nin, Kerim Sadi «İnsaniyet Kütüphanesi» yayınlarından konsinye olarak verdiler. Dükkân epeyce kitapla doldu. Ama rafları henüz yapılmamıştı. Kitapları ortaya yığdık. Burada açıklanmasına gerek olmayan nedenlerle dükkânı açamadık. Bu sıralarda Kemal Tahir'in kardeşi Nuri Tahir de deniz astsubayı olmuştu. Kemal Tahir gibi o da bekârdı. Bekar arkadaşları ayın belli günleri serbest kalıyorlardı. Bu günleri geçirmek üzere bir yer kiralamayı düşünmüşler ve bir apartman katı kiralamışlardı. Kitapçı dükkânı açılamayınca bu kitaplar da bu apartman katına taşındı. Astsubayların kente geldikleri günler dışında bu apatrman katında Kemal Tahir yalnız kalıyordu. Kemal Tahir'in Beyoğlu barlarından birinde çalışan bir de dostu vardı. Deniz astsubayları ayın belli günlerinde kente gelir, barlarda eğlenir, sonra da bu eve gelirlerdi. Ben de bu evde birkaç gece kalmıştım. Bu

deniz astsubayları vapurda canları sıkıldığı için, boş saatlerini değerlendirmek üzere her çeşit kitap okuyorlardı. Bu arada Kemal Tahir'in evinde bulunan sahiplerine geri veremediğimiz kitaplardan da gemiye götürmüşlerdi. O yıllarda Hikmet Kıvılcımlı da Babıali'de bir kitapçı dükkânı açmış, evlere kira ile kitap veriyordu. Deniz astsubaylarından kitap meraklıları kitap satın almaktansa kitabı Kıvılcımlı Kitabevi'nden ödünç alıp geri vermeyi daha uygun buluyorlardı.

Böylelikle gemilerdeki astsubayların yanlarında epeyce kitap bulunuyordu.

Kemal Tahir'in evinde kalan bu astsubayların hiç biriyle tanışma olanağım olmadı. Kemal Tahir'in astsubaylarla birlikte bu katı tutmasından kısa bir süre sonra ben İstanbul'dan ayrılıp, doğu illerine çalışmaya gitmiştim. Bu yüzden astsubaylarla karşılaşma durumu doğmadı.

Genel olarak deniz lisesini bitirenler, deniz harp okuluna girmeden önce gemilerde bir süre staj görürlerdi. Belki bugün de böyledir. Bu aşamada bunlar er statüsündedir. Deniz lisesini bitirenlerin astsubaylarla ilişkisinin er - astsubay biçiminde olması gerekir. Deniz lisesini bitirenlerden bir bölümü bu statüye uymazlar ve astsubaylara gerekli saygıyı göstermezlerdi. Böylelikle deniz lisesini bitirenler ile astsubay ilişkileri disiplini bozmuş oluyordu. Bazı astsubaylar bu disiplini bozan deniz lisesi çıkışlılara şiddetli karşılıklarda bulundular. Gemi üst kademesi bu tür disiplinsiz eylemleri doğaldır ki uygun görmedi.

Öte yandan polisde Hikmet Kıvılcımlı'nın dükkânından kira ile kitap alan astsubayları izledi ve dükkândan gemiye bazı kitapların girdiğini saptadı. Du-

rumu üst makamlara iletti. Gemilerde genel aramalar yapıldı. Birçok sol yayınlar bulundu. Yukarıda açıkladığımız disiplini bozucu olaylarla bu kitaplar arasında ilişkiler kuruldu. Sonuç olarak bu konuda son kovuşturmanın açılması ve gerçek durumun ortaya çıkarılması zorunluğu belirdi. Değerli avukat Mehmet Ali Sebük'ün «Korkunç Adli Hata» adıyla adlandırdığı durum ortaya çıktı.

Deniz astsubaylarının kendi aralarında bir anlaşmanın, bir birliğin olup - olmadığını bilmem ama gördüğüm ve tanıdığım kadarıyla Kemal Tahir'in, Nazım Hikmet'in, Hikmet Kıvılcımlı'nın asker kişilerle bir bağlantılarının olacağını hiç sanmıyorum. Çünkü şimdiye kadar anlattıklarımızdan da anlaşılacağı gibi 1929'dan sonra Hikmet Kıvılcımlı ile Nazım Hikmet'in herhangi bir konuda birlik olmaları ve ortak çaba göstermeleri kanımca olanaksızdır.

Kemal Tahir'in tutuklandığı yıllarda ben Anadolu'da çalışıyordum. Bu bakımdan olaydan çok sonra haberim oldu. Kemal Tahir 1950 affıyla özgürlüğüne kavuştu. Bu sırada da İstanbul'da değildim. Onu 1955 yıllarında yeniden gördüm. Bir gün Babıali'de karşılaştık. Benimle uzun böylü görüşmek istediğini söyledi.

O zamanlar Vezneciler'deki babadan kalma evi daha istimlak edilmemişti. Beni evine çağırdı. Sabahın erken saatinden akşamın geç saatine kadar konuştuk, dertleştik. Bu konuşmamızı özet olarak vermek isterim.

Kemal Tahir babasının öldüğünü, Vezneciler'deki babadan kalma ahşap konaklarının istimlak edildiğini, yüksek bir istimlak bedeli alacağını bu paranın üvey annesiyle kardeşlerine kalacağını, kendisi-

ne ve öz kardeşine yüzbin lira dolayında bir para düşeceğini söyledi. Birlikte inşaat taahhüt işleri yapmamızı önerdi. İlgisine teşekkür ettim. Ben de ona ne benimle, ne de başka biriyle bu işleri yapmamasını, kendisinin uzmanlığı olduğu alanda parasını kullanmasını söyledim. Çünkü inşaatçılık senin branşın dışıdır. İşin mutlaka kâr etmesi söz konusu değildir. Zarar etmesi halinde bunun nesnel nedenlerini kavrayamayacağın için suçu arkadaşına yüklersin. Sonuçta arkadaşlık da bozulur. Bunun için editörlük, gazete, dergi, kitap işleriyle uğraşman daha doğru olur dedim.

Kemal Tahir bana Asya Tipi Üretim Biçimi konusunda ne düşündüğümü sordu. Hiç bir hazırlığım olmadığını söyledim. Bana ayrıntılı olarak konu ile ilgili konuştu. Benden özellikle bu konuyu işlememi istedi. Yıl 1955'erdi. İlk tanışmamız 1935'lerdeydi. Yirmi yıl görüşmemiştik. 1935'lerde ben gayet canlı bir kişiydim. Aradan geçen yirmi yıl içinde herhangi bir düşünsel gelişme göstermemiştim. Benim bu yirmi yılım düşüncem açısından takvimsizdir. Kemal Tahir beni 1935'lerin Abidin'i sandığı için bu öneriyi yapmıştı. 1955'lerde benim onun bilgisine yapabileceğim bir katkı söz konusu değildi. Buna karşılık o bu yirmi yılda epeyce gelişmiş bulunuyordu.

LÜTFÜ ERİŞÇİ

İsteyerek yada istemeyerek Babıali çevresiyle ilgilenmeye başladım. Bu sıralarda Kerim Sadi'nin, Hikmet Kıvılcımlı'nın broşürleri her kitapçıda yoktu. Babıali'de bir küçük kitapçı dükkânında satılıyor, başka kitapçılar da satılmıyordu. Bu kitapçının da

sağ ve solla bir ilişkisi yoktu. Daha sonra bir dükkân daha açıldı. Bu da sol yayınları satıyordu. Ama bu kitapçı diğerinden farklı bir nitelikteydi. Kitapları değerlendirebilecek durumu vardı. Müşteri kazanmak için kitap tavsiye ediyor ve ayrıca indirim de yapıyordu. Bu niteliğinden dolayı benim de ayağım bu kitapçıya alıştı. Kısa bir süre sonra ahbap olduk. Dükkânın sahibi iki kişiydi. Biri Lütfi Erişçi, diğeri de Acem Cevat diye anılan, Azeri Cevat'tı.

Erişçi ile arkadaşlığımız ilerleyince yaşam öyküsünü bana şöyle anlatmıştı.

Maddi durumu iyi bir bürokrat ailedenmiş. Kadıköy'de Bağdat Caddesi'nde otururlar, Kadıköy Lisesi'ne devam edermiş. O sırada sınıf arkadaşı olan Talat (Prof. Talat Erben)ile sosyal ve politik sorunlarla, yayınlarla ilgilenmişler. Bu arada Hikmet Kıvılcımlı'yla tanışmışlar. Sonunda Kıvılcımlı ile ilişkilerinden dolayı kovuşturmaya uğramışlar. Talat'la birlikte okuldan atılmışlar. Daha sonra babası da üzüntüsünden ölmüş. Tanıştığı Acem Cevat'la bu kitapçı dükkânını açmışlar. Boş saatlerimde yolum Babıali'den geçince ona uğrar, oturur, konuşurdum. Dükkânında Acem Cevat'la da tanıştım. Talat'la dükkânda bir kez karşılaştım. Onunla başka bir görüşmemiz olmadı.

Talat dışardan lise bitirme sınavlarını verdi. Teknik Üniversite'yi bitirdi. Batıda doktora yaptı. Bugün Türkiye'nin dünya çapında bir bilim adamıdır.

Lütfi Erişçi'de dışarıdan lise bitirme sınavlarını verdi. Hukuk öğrenimi yaptı. Kendini bibliyografi ve monografi çalışmalarına verdi. Kendi parasal olanaklarıyla karşılaştıralamayacak derecede zengin bir arşiv kurdu.

Benim bildiğim kadarıyla Türkiye'de yabancı sermayenin eylemleri konusunda en zengin belgeler ondadır. Yakın tarihimizi aydınlatıcı birçok çalışmaları vardır.

Erişçi'nin bu çalışmaları sırasında arkadaşlığımız çok ilerledi. 1938'lerde Türkiye'de azgın bir ırkçılık Türkçülük - Turancılık vardı. Irkçılar kendilerini Ziya Gökalp'in sürdürücüsü görüyorlardı. Ziya Gökalp'i kendi doktrinlerinin kurucusu görüyorlardı. Lütfi Erişçi «Ses» dergisinde Ziya Gökalp hakkında bir inceleme yayınladı. Ziya Gökalp'in ırkçılıkla bir ilişkisi olmadığını belgelerle kanıtladı. Ziya Gökalp'in sosyal olayları biyolojik ögelerle değil, kültürle açıkladığını ortaya koydu. Kültürle uygarlığı bir birinden ayırdığını, uygarlığın uluslararası, kültürün ise ulusal olduğunu belirttiğini, belgelerle açıkladı. Erişçi bu incelemesinde her ne kadar ırkçılardan söz etmemişse de bu incelemeyi okuyanlar ,ırkçılığın tutarsızlığını kavrıyorlardı.

Bunun üzerine ırkçılar Lütfi Erişçi'ye çok ağır bir biçimde saldırdılar. Bu saldırı Necip Ali tarafından temsil edildi. Necip Ali o tarihlere kadar yalnızca İstiklâl Mahkemesi'nin ünlü savcısı Necip Ali vardı. Aynı adlı başka tanınmış biri yoktu. Yazı biçimi bakımından Necip Ali'nin biçimini andırıyordu. Gerçi o yıllarda İstiklâl Mahkemeleri yürülükte değildi. Ama İstiklâl Mahkemeleri yasası kalkmış da değildi. İsmet Paşa dilediği anda İstiklâl Mahkemelerini işletebilir, Necip Ali'ye bir iddianame hazırlatabilirdi.

Irkçıların bu çıkışı Türkiye'nin ırkçı olmayan bütün çevrelerini korkutmuş, yıldırmıştı. Bu korkuyu, bu yılgınlığı gidermek için ben «Türkiye'nin Tekâmül Hamlesinde Ziya Gökalp» broşürünü hazırladım. Ye-

dek subaylığımda biriktirdiğim parayla bunu bastırmaya karar verdim. O sırada müteahhit Mustafa Topçuoğlu'nun yanına yeni girmiş, İstanbul'dan uzaklaşmıştım. Broşürün baskı ve düzeltme işlerini Lütfi Erişçi üstlendi. Broşürün düzenlenmesi ve düzeltilmesini Lütfi Erişçi yaptı.

Lütfi Erişçi ile arkadaşlığımız «Yeni Yol» dergimizin çıkışına kadar sürdü. O yıllarda Abidin Dino Moskova'dan yeni gelmişti. Çağdaş sanat görüşlerini ülkemize getirmişti. Dino'nun Moskova'dan gelmesi, getirdiği sanat görüşünün Marksist bir sanat görüşü olduğu kanısı hepimizde vardı. Ben de içlerinde olmak üzere Babıali'de yazı yazanların, sergi açan ressamların müzisyenlerin, hiç birimizin marksist estetik konusunda bir hazırlığımız yoktu. Dino'nun estetik anlayışını marksist estetik anlayışı olarak biliyorduk. Oysa ben marksist estetiğin ne olduğunu bilmiyor, fakat Dino'nun savunduğu estetiğin de marksist estetik olamayacağına kesin olarak inanmıştım. Şimdi kısaca bu inanca nasıl geldiğimi açıklayayım.

Estetiğin bir sosyal psikolojiyi yansıttığı kanısındaydım. Okulda psikoloji derslerinde psikolojik olayların türü kendine özgü olaylar olduğunu, bu olayların ne biyolojiye, ne de sosyolojiye indirgenemeyeceğini, ancak bunların birbirlerine karşı etki ve tepki bağlamı içinde bulunduğunu; bu olaylar arasında bir indirgeme değil, olsa olsa bir sıralama olabileceğini öğrenmiştik. Oysa «Yılların İçinden» adlı yapıtımızda da belirttiğimiz gibi Dino'nun görüşü psikolojiyi biyolojiye indirgiyordu. Dino'nun görüşüne göre estetik diğer bir deyimle Psikoloji «Salgı»dır. Nasıl ki bedenimiz gerekli salgıları veriyorsa, bilinçaltı da sanat ürünlerini salgılamaktadır.

Ben Lütfi Erişçi'ye okulda okuduğumuz bu görüşü anlattım. Marksizm bilime dayandığına göre estetiğin böyle anlaşılamayacağını söyledim. Erişçi bu görüşüme katılmadı. Yıllarca Moskova'da estetik üzerinde çalışmış birinin görüşlerinde yanlışlık olamayacağını, yanılgının bende olduğunu söyledi. Böylece Lütfi Erişçi ile ilk kopmamız meydana geldi. Bunu «Yeni Yol» dergimizde Avrupa Birliği tezini önermemiz ve Reşat Fuat Baraner'in bizim bu dergideki tezimizi Troçkist bir tez olarak görmesi ve Lütfi Erişçi'nin Reşat Fuat'ın görüşünü benimsemesiyle Erişçi'yle arkadaşlığımız kesin olarak son buldu.

Lütfi Erişçi'yle Reşat Fuat'ın bu görüşleri benimsemesinden sonra Erişçi'yle bir kez daha görüştük. Bu görüşmemizde o güne kadar bize yazı, düzeltme, abone bulmak konularında yardımcı oluyordu. O günden sonra yardımını kesti. Yayınlarımızı sabote edeceğini de söyledi. Gerekçe olarak da devrimcilerin tarihsel görevi devrime yararlı olan eylemleri desteklemek, devrime zararlı eylemleri ise kösteklemektir. Devrime yararlı ya da zararlı olanlara tarafsız kalmak değil, dedi ve sonra da arkadaşlığımız bitti. Kuşkusuz kişisel dostluğumuz sürdü. Ne ben onun ne de o benim aleyhimde herhangi bir dedikodu yapmadık.

Lütfi Erişçi ile artık ortak bir çabamız olmadı. Uzun yıllar sonra bir ara yanında çalışmış bir çocuk tarafından dükkânında bıçaklanarak öldürüldüğünü duydum. Bu öldürülme olayının kişisel nedenlere mi yoksa politik nedenlere mi bağlı olduğunu kesin bilmiyorum. Yargılamada kararın ne doğrultuda olduğunu da öğrenmiş değilim.

Babıali'de bir tabelacı dükkânı vardı. Bu dükkânın sahibi benim çok sevdiğim, saydığım Aziz Ziya arkadaşımdı. Tabelacı dükkânını işletenin adı da Ziya'ydı. Ziya Darüşşafaka'lıydı. Burada okurken komünist eylemlerle ilgilenmiş yukarıda anlattığımız Erişçi gibi onun da okulla ilişiği kesilmişti. Ziya günlük ekmeğini sağlamak için bir tabelacı dükkânı açmıştı. Ben de Babıali'den geçerken bu dükkâna uğrar, yorgunluk çıkarırdım. Ziya'nın dükkânına bir çok komünist arkadaşları ve bu arada işsizler de gelirdi. Ziya'nın iş durumu iyiydi. Bunlara iş dağıtırdı. İşte bu dükkânda Reşat Fuat Baraner'le de tanıştım.

O sıralarda «Türkiye'nin Tekâmül Hamlesi'nde Ziya Gökalp» broşürünü yayınlamıştım. Reşat Fuat benim bu broşürümü aldı ve okudu. Bir gün tabelacı Ziya'da Reşat Fuat'la karşılaştım. Bana nereye gideceğimi sordu. Ben de yürüyerek Petrograt Pastanesi'ne gideceğimi söyledim. Kendisi Şişli'de otururdu. Tünel'e kadar birlikte gelebileceğini söyledi.

Dükkândan çıktık. Ziya Gökalp broşürünü okuduğunu ve bu broşürde esaslı bir yanılgıya düştüğümü söyledi. Bu yanılgımı da şöyle açıkladı. Broşürde toplumun gelişme diyalektiğini üç sınıf arasında kurduğumu bunun ise marksizme uymadığını, gerçek bir değerlendirme olmadığını söyledi. Gerçekten de ben broşürde toplumsal gelişmeyi burjuva, küçük burjuva ve işçi arasındaki çelişkilerle açıklamış, Ziya Gökalp'i de küçük burjuvanın temsilcisi olarak göstermiştim.

Reşat Fuat toplum diyalektiğini üç sınıf arasında kurmanın doğru olmadığını, bunun iki sınıf ara-

sında kurmanın ve sürecin buna göre saptanmasının gerekli olduğunu söyledi ve aşağıdaki açıklamayı yaptı.

Marks 1848'lerde, yani «Manifesto»in yayınlandığı dönemde çok doğru ve yerinde olarak toplumun gelişme sürecinin proletarya ile burjuvazi arasında geliştiğini belirtmiştir. Bu iki sınıf dışındakiler ya burjuva omlak, yada proleterleşmemek doğrultusunda çaba göstereceklerdir. Burjuvalaşanlar burjuvazinin görüşünü, proleterleşenler de proleteryanın görüşünü benimseyeceklerdir. Bu yüzden diyalektiği proletarya ile burjuvazi arasında kurmak gerekir diye yazdığını bana söyledi.

Reşat Fuat, 1855'lerde Marks'ın bu görüşünün değiştiğini ve «Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı» adlı yapıtında toplumun gelişimini üç sınıfa bağladığını; bunların da toprak sahipleri, işçiler ve kapitalistler olduğunu yazdığını belirtti. Bu görüşün doğru olmadığını daha sonra «Kapital»de Marks'ın bu görüşü bıraktığını, toplum diyalektiğinin iki sınıf arasında geçtiğini gördüğünü açıkladı. «Kapital»in çıkışından bugüne kadar marksistlerin görüşünün bu doğrultuda olduğunu söyledi. Reşat Fuat'ın bu eleştirileri doğruydu. Benim Ziya Gökalp incelememde izlediğim yol yanlıştı. Daha sonra ben bu eleştirileri dikkate aldım ve bu doğrultuda çalışmalar yaptım. Olanak çıkarsa bu broşürün yeni baskısını yapacak ve bu eleştirilen noktaları düzelteceğim.

Şimdi faşizmin sınıfsal karakterini saptayanlar arasında faşizmin bir küçük burjuva ideolojisi olduğunu söyleyenler vardır. Reşat Fuat'ın eleştirileri dikkate alındığında bu saptamanın yanlış olduğunu, faşizmin bujuva ideolojisi olduğunu söylemek gerekir.

Reşat Fuat'ın bunları anlatmasıyla Tünel'e gelmiştik. O Şişli'ye ben de yürüyerek Petrograt Pastanesi'ne gittim.

Daha sonra «Yeni Yol» dergisinde Avrupa Birliği görüşünü önermem üzerine bir daha uzunca bir konuşma yaptık. Bu görüşme son görüşmemiz sayılır.

Bir gün eşi Suat Derviş hanımla karşılaştım. Bir dergi çıkaracağını, dergi konusunda benimle görüşmek istediğini, Cağaloğlu'nda İstanbul Erkek Lisesi yanında bir zamanlar Çifte Saraylar diye anılan büyük bir bahçeli kahvehane vardı. O kahvede «Yeni Edebiyat» dergisinin kuruluş hazırlıklarını görüştük. Benden derginin yasal işlemlerini tamamlamamı istedi. Çünkü o zamanlar bir dergi ruhsatı almak zor bir işti. O yıllarda benim gazete, dergi ruhsatı ticaretiyle uğraşan ahbaplarım vardı. Onlar yoluyla felç durumda, emekli, Macit Baba diye anılan bir ahbabım vardı. Bu kişi de ruhsat işleriyle uğraşırdı. Pek çok gazete ve derginin yasal temsilcisiydi. «Yeni Edebiyat» dergisinin ilk yasal temsilcisi olan Macit Baba'yla Suat Hanımı tanıştırdım. Yirmi lira kadar bir parayla bu derginin yasal sorumluluğunu kabul etti.

Benim «Yeni Edebiyat»ta hiç bir yazım çıkmamıştır. Macit Baba kısa bir süre sonra öldü. Suat hanım yeni bir sorumlu buldu. O sıralarda rahmetli Alaattin Hakgüder arkadaşımın para durumu bir günlük gazete çıkarmaya elverişliydi. Onu bir günlük gazete çıkarmaya inandırdım. «Bugün» gazetesini çıkarmak hazırlıklarına geçtik. Şimdi kısaca Alaattin Hakgüder'i tanıtayım.

Alaattin Hakgüder hakkında yeterli bilgiyi «Yılların İçinden» adlı anılarımızda vermiştik. Bu bakımdan burada orada yazmadığımız bir iki noktaya değineceğiz.

Değerli dostum Prof. Dr. Cahit Tanyol «Yeni İnsan» dergisinin Alaattin Hakgüder'e ayırdığı özel sayıda Alaattin'in toplum yararına sayılmaması gereken karaborsa yapmasını, haklı olarak eleştirmekte, yeterli bir servet edindikten sonra olsun bu işleri bırakmayışını, bu kazancını toplum yararına kullanmayışını doğru bulmamaktadır.

Alaattin Hakgüder anılarımızda da belirttiğimiz gibi öğrenci yurdu açmış, orada yoksul öğrencilerin okumasını sağlamıştır. Düşün ve Sanat dergilerini olanakları ölçüsünde finanse etmiştir. Batılıların mesen dediği tiptir.

III. Enternasyonal'in Türkiye temsilcilerinden olan ve olmayan sosyalist - komünist kişilerin çıkardığı yayınlara ve düşkün kişilere salt insancıl amaçlarla yardım etmiştir. Birçok kişiler Alaattin'in bu durumunu kötüye yormuşlar ve onu devlet emniyet örgütünün adamı olarak tanımışlardır. Kendi olanakları ölçüsünde yaptığı yardımı yeterli bulmayarak, devletin yaptığı yardımın bir bölümünün Alaattin tarafından alıkonulup kendilerine ulaştırılmadığı dedikodusunu yaymışlardır. Bu dedikodu kesinlikle yalandır. Bu yardımları da büyük özveride bulunarak yaptığını da bilirim.

Alaattin Hakgüder'e polislik sıfatını yakıştıranlar onun bir ara polis okulunda atış öğretmenliği yapmasını kendi savlarına dayanarak yapmışlardır. Alaat-

tin'in siyasi polisle bir ilişkisinin olmadığı inancındayım.

Alaattin Hakgüder anılarımızda da belirttiğimiz gibi Harp Okulu çıkışlıdır. Bu nedenle pek çok subay arkadaşı vardır. 27 Mayıs 1960 olayına katılmış subaylar arasında da yakın arkadaşları vardır. 27 Mayıs'tan sonra onlarla dostluğu ve arkadaşlığı tazelenmiştir. Bu arada Hikmet Kıvılcımlı'nın rahmetli 4. Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel'e yazdığı öneriyi MBK (Milli Birlik Komitesi) deki arkadaşları yoluyla Gürsel'in eline geçmesini sağlamıştır.

«Yılların İçinden»de belirttiğimiz gibi Alaattin yoluyla Hilmi Ziya Ülken hocamızla da yakın ilişkiler içine girdim. Şimdi de Hilmi Ziya Ülken'le ilgili anılarımıza geçelim.

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Hilmi Ziya Ülken'le yakın ilişkiler kurduğumuz dönem 2. Dünya Savaşı başlarıdır. Bu yıllarda Hilmi Ziya Ülken hocamız tarihsel maddecidir. Bu bakımdan benim Ülken'le olan ilişiklerim önem kazanır. Bu ilişkilerimizin yoğunlaştığı olay «Bugün» gazetesidir.

Bugün gazetesi Türkiye'de çıkan ikinci diyalektik materyalist günlük gazete olacaktı. Birincisi Nüzhet Sabit'in mütareke yıllarında çıkan «Vazife Gazetesi»ydi. Demek ki ikinci gazete birinciden yirmi yıl sonra çıkacaktı. Vazife Stalinist bir gazeteydi. Sosyalizmin; kapitalizmi nmerkezileşme (santralizasyon), temerküz (konsantrasyon), azalan kâr yasaları, tekelci sermaye yasalarının, yani emperyalizmin bir sonucu olarak gerçekleşeceğini savlıyorlardı. Oy-

sa «Bugün» gazetesi sosyalizmi, kapitalizmin yıkılmasına değil, kapitalizmin büyüme teorisine (akümülasyon) dayandıracaktı. Buna göre «Bugün» gazetesi Stalinist bir gazete olmayacak, Marxist bir gazete olacaktı. Vazife inanca dayanan bir gazeteydi, Bugün ise bilime dayalı bir gazete olacaktı.

Hilmi Ziya diyalektik materyalizmi Kant'ta olduğu gibi aşkın (transendandal), Hegel'de olduğu gibi düşünceci (idealasit) bir diyalektik olarak düşünmüyordu. Hilmi Ziya'ya göre Kant diyalektiği anlıkta (Versland) değil, usta (Vernünft) görüyordu. Dolayısıyle diyalektik aşkın oluyor ve antinomilere dayanıyordu. Hilmi Ziya bu görüşe karşıydı ve diyalektiği anlıkta aramak gerektiğini söylüyordu. Bu görüşü beni ilgilendirdi. Çünkü ben anlık ile usun birbirlerinden soyutlanamayacağı kanısındaydım. Ve diyalektiğin antinomilere dayanarak kurulabileceği konusunda kesin bir bilgim yoktu.

Hilmi Ziya'nın daha sonra yayınladığı «Tarihi Maddeciliğe Reddiye» adlı yapıtı, tarihsel maddeciliğin reddedilmesinden çok ,epifenomenizmin (gölge olaycılık) reddi topizmin kabuludür. Durkheim tarihsel maddeciliği epifenomenizmle eşanlamlı olarak kullanmıştır. Oysa bizim bildiğimize göre marxsist açıdan tarihsel maddecilik epifenomenizme değil, topizme dayanır. Böylelikle Hilmi Ziya, tarihsel maddeciliği reddeder görünürken bir başka yoldan savunmaktadır. Hilmi Ziya'nın böyle bir tavır alması nedensiz değildir.

İkinci Dünya Savaşı sonlarında Reşat Şemsettin Sirer Milli Eğitim Bakanı olmuş, tarihsel maddeci öğretim üyelerini üniversiteden uzaklaştırmıştı. Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran vb. görev-

lerinden alınmışlardı. Hilmi Ziya «Tarihsel maddeciliğe reddiye»yi yayınlamakla üniversitedeki yerini korumuştu.

Bugün gazetesinin yayın programını nelerden yana olduklarımızı açıklar biçimde ben hazırladım. Bir pazar günü Büyükadada Çamlıktaki bir gazinoda Hilmi Ziya, Alaattin Hakgüder, Hatice Ülken ve ben buluştuk. Ben hazırladıklarımı kendilerine okudum. Hilmi Ziya benim hazırladığım programı beğenmedi. Nelerden yana olduklarımızı değil, nelere karşı olduğumuzu açıklayacak bir program hazırlamamız gerektiğini söyledi. Gerçekten hocamız bunda haklıydı. Çünkü Marxist anlamda tanım, tümevarımla değil, tümdengelimle olur. Tümdengelimli tanım, olumsuzlukların saptanmasıdır. Başka deyişle antitezleri ortaya koymaktır. Böylece de süreç ortaya konmuş olur.

Böylelikle Bugün gazetesinin niteliği belirmiş oldu. Hilmi Ziya'nın arkadaşlarından oluşan güçlü bir yazı kadrosu hazırlandı. Bu kadroda Hilmi Ziya'dan başka, İngiliz Avni (Milli Eğitim Eski Bakanlarından Avni Başman), Esat Adil Müstecaplı, Amiral Hüsamettin Paşa, ayrıca o tarihlerde hapiste olan Nazım Hikmet, Kemal Tahir'in de takma adlarla yazıları çıkacaktı.

Biz bu hazırlıkları yaptığımız sıralarda örfi idare vardı. Bir gün Alaattin bana, Hilmi Ziya'nın kendisine gazetenin sahipliği ve sorumlu müdürlüğü konusunda babamla bir anlaşma yaptınız ve gazetenin kârının üçte birini babama bıraktınız. Bu durumda benim yazılarıma bir bedel ödeyiniz ve bu bedeli gazetenin genel masraflarından değil, babama düşecek paydan ayırınız dediğini, gazete zarar ederse zararı

üzerine alırsın önerinse bulunduğunu söyledi. Kârın üçte birini matbaacı Osman Bey, üçte birini Hilmi Ziya'nın babası alacaktı. Hilmi Ziya da yazılarına karşılık isteyince Alaattin'in bu işte rolü ne oluyordu?

Alaattin gazeteyi kapatmaya karar verdiğini söyledi. Bana ve Haşmet Akal'a söz verdiği aylıklarımızı verdi. Gazete de çıkmadan kapandı.

Para sorunu ortaya çıkmasaydı bile gazete yine çıkamayacaktı. Gazetenin yönetimini Alaattin adına ben yapacaktım. Ben ise o sırada sıkıyönetimce Eskişehir'e sürgüne gönderilmiştim.

Bugün gazetesi yönetim yerinde Hilmi Ziya, ressam Haşmet Akal ve benim yalnız kaldığımız çok az oluyordu. Yalnız kaldığımız bir gün Hilmi Ziya resme ilgi duyduğunu Haşmet'e söyledi. Haşmetten resim tekniği ve boyama ile ilgili bilgiler aldı. Bunlara dayanarak pek çok resim yaptı. Bu arada benim de bir portremi yapmış ve açtığı sergide bu portre de sergilenmişti.

Benim politik yaşamda en yakın çalışma arkadaşım Fehmi Yazıcıoğlu hakkındaki anılarımızı anlatalım.

FEHMİ YAZICIOĞLU

Fehmi Yazıcıoğlu'yla ilgili anılarımızı «Yılların İçinden» adlı yapıtımızda 220 223, 252, 273 280. sayfalarında vermiştik. Şimdi orada yazmadığımız konuları burada ele alacağız.

Fehmi Yazıcıoğlu arkadaşımla 1934, 1935'lerde Petrograt Pastanesi'nde tanışmıştım. Fehmi baba tarafından Maraş'lı Yazıcıoğlu ailesinden, ana tara-

fından da yine Maraş'ın Ceylan ailesindendir. Bu iki aile Maraş'ın ünlü ailelerindendir. Yazıcıoğlu'lar, Çiftçi, Ceylan'lar ise yüksek bürokrattır. Yazıcıoğlu ailesinden o yıllara kadar yüksek öğrenim görmüş ilk kişidir. Bu nedenle İstanbul'da yüksek öğrenime gelince her iki aile Fehmi'ye geniş olanaklar sağladı. Fehmi bu olanaklarını kullanarak Beyoğlu'nda bir apartman katı kiralamış, sanat ve düşünle ilgilenenleri evine konuk etmiş, eğlencesini ihmal etmemiş ama okumayı ihmal etmiştir.

Bu durum karşısında ailesi ona yardımı kesmiştir. Bunun üzerine öğrenimini çalışarak sürdürmek gereğini duymuştur. Bir yandan üniversiteye devam etmiş, bir yandan da Fen Fakültesi kimya laboratuvarında memurluk yapmıştır. İşte ben Fehmi'yi bu yoksul döneminde tanıdım.

Fehmi ile tanıştığım yıllarda o anti marksist biriydi. Bir gün Prof. Mustafa Şekip Tunç'un masasında oturuyordum. O yıllarda Fehmi Mustafa Şekip'in, Fuat Sabit'in değil, sanatçıların yanında bulunurdu. Ahmet Muhip Dıranas'ın, Baki Süha Ediboğlu'nun yakın arkadaşıydı. Ben ise Şekip Tunç'un masasında oturuyordum. Bir gün masalarımız yakın düşmüştü. Fehmi bizim masaya geldi. Böylece tanışmış olduk. Marksizm konusunda konuşmalarımız, olayları bu açıdan değerlendirmemiz bizi birbirimize yakınlaştırdı. Onun ve benim parasal olanaklarımız sınırlı olduğundan ilk dönemlerde ortak bir yayın yapamadık. Ben günlük ekmeğimi sağlamak için Anadolu'ya çalışmaya gittim. O da Ankara'da Vali dayısı Ali Rıza Ceylan yardımıyla küçük bir memurluk buldu. Biz birbirimizi göremez olduk. Sonra yedeksubay okulunda yeniden buluştuk. Benim yedeksubaylığım Feh-

mi'den öncedir. Çünkü benim öğrenciliğimde okul kampları yoktu. Benden sonra okullarda askeri kamplar kuruldu. Okul kampı görmeyenler ya askere geç gidenler yada yurtdışında okuyanlardı. Benim yedeksubaylıktaki arkadaşlarım elit tabaka oluyordu.

Fehmi ile birlikte gelenler ise hem nitel olarak karışık, hem de nicel olarak çoktu. Burada adını açıklamak istemediğim bir kişi de Fehmi'yle yakınlık kurmuş ve o yolla ben de onunla tanışmıştım. Yedeksubaylık bitince birbirimizi yine kaybettik. Çünkü kısa bir süre sonra ben Bilecik'e sürgün edildim. Bu dönemle ilgili anılarımın Fehmi'ye ait olanları «Yılların İçinden»de vardır.

Sürgün dönüşünde İstanbul'a geldim. O yıllarda Fehmi'yle yine karşılaştık. Bu yıllarla ilgili anılarım yine «Yılların İçinden» adlı yapıtımızdadır.

Bu yıllarda benim Fehmi'yle kurduğum ilişkiler arasında iki tanesi önemlidir. Bunlardan biri Fehmi'nin beni İzmir sosyalist grubuyla tanıştırması, diğeri de Mehmet Ali Aybar'la bir parti kurmak girişimidir.

«Yılların İçinden«de bu iki ve az önce adını açıklamak istemediğim kişiyle ilgili olan üçüncü olay yeralmamıştır. Şimdi tarih sırasına göre bu olayları anlatalım.

İLGİNÇ BİR OLAY!

Yedeksubaylıkta Fehmi aracılığıyla tanıştığım ve adını açıklamak istemediğim kişiyle yedeksubaylıktan sonra birbirimizi bir daha görmedik. Ben müteahhit Mustafa Topçuoğlu'nun yanında çalışmaya başladım. Sonra onun yanından ayrılıp İstanbul'a geldim. Karaköy köprüsünde bu kişiyle karşılaştım. Ken-

disinin iş aradığını söyledi. Ben de işsiz olduğumu, iş aramak üzere İstanbul'a geldiğimi söyledim. Bana birlikte bir iş yapmamızı önerdi. Benim para koyacak durumum olmadığından ancak emeğimle katkıda bulunabileceğimi söyledim. O da bunu uygun buldu, bana bir dergi çıkarmamızı, derginin parasını verecek bir ahbabının bulunduğunu söyledi. Ben bu kişinin bizden karşılık olarak ne istediğini, belirli bir para mı, yoksa kâra ortaklık mı istediğini sordum. O, bu kişinin son derece zengin olduğunu, sanat ve düşün eylemlerini koruyan biri olduğunu, kâr edersek parasını vereceğiz, zarar edersek zararı kabul edecek dedi. Ben peki dedim. Bunun üzerine bu kişi bana parayı verenin dolambaçlı değil, tam marksist bir yayın istediğini, bunun için gerekirse gizli bir matbaa kurulmasını ve gizli yayın yapılmasını istediğini söyledi. Bu kişi, parayı verecek olanın daha önce marksist bir yayın yapmak üzere büyük bir parayı «Yücel» dergisine verdiğini ve «Yücel»in bu yönde yayın yapamadığını, bu yüzden artık legal değil, illegal yayınlara önem verilmesi gerektiği kanısında olduğunu, söyledi.

Ben Türkiye'de böyle kişiler (parayı verecek olan kişi) olabileceğini düşünmüyordum. Bu kimdir dedim. Adını verdi. Muhtar Önata adında biriymiş. Ben bu adı hiç duymamıştım. Ben Türkiye'deki marksistleri az çok tanıyordum. Böyle birinin varlığından haberli değildim. Üstelik bu kişinin «Yücel» dergisini finanse eden kişi olduğunu söylemesi durumu benim açımdan tümüyle aydınlığa çıkarmıştı. Çünkü ben «Yücel» dergisinin kimler tarafından ve nasıl çıkarıldığını tam olarak biliyordum. Nasıl?

Yüksek Mühendis Mektebinde Orhan (Prof. Or-

han Arda) benim sınıf arkadaşımdı. Orhan'ın politikayla ilişkisi yoktu. Dersinden ve mesleğinden başka işlerle uğraşmazdı. Bir müteala saatinde Orhan'ın dersiyle, mesleğiyle ilgili olmayan bir resim yaptığını gördüm. Bir insan ve elinde bir meşale, Orhan'ın meslek dışı bir işle uğraştığı görülmemişti. Paraya gereksinmesi de yoktu. Bu yaptığının ne olduğunu sordum. Çıkacak olan «Yücel» dergisinin kapağı olacak dedi. İlgilendim, sordum. Derginin akrabaları tarafından çıkarıldığını, bir aile üyelerinin dergisi niteliğinde olduğunu söyledi. Gerçekten Arda, Mardin aileleri akrabadırlar. Derginin bu iki ailedeki toplumsal bilimlerle ilgilenenler tarafından çıkarılacağını söyledi. Derginin bir nüsha satılmasa bile altı aylık masraflarının karşılandığını söyledi.

Adını açıklamak istemediğim kişinin Yücel ve Muhtar Önata hakkında söylediklerinin gerçek dışı olduğu açıktı.

Söz sırası gelmişken şunu da hatırlatayım. Çıkaracak olduğumuz derginin illegal olması gerektiğini söylemezden önce bu dergiye kimlerden yazı alabileceğimizi sordum. Bana pek çok ad saydı. Ben de bu adlardan çoğu için olumlu yanıt verdim. Demek ki o bu adları bana saymakla benim onlarla olan ilişki derecemi saptamak istiyordu.

Ben illegal bir eyleme kesinlikle katılamayacağımı, legal bir yayına var olduğumu söyledim. O bana legal yayına para koyacak bir yakını olmadığını söyledi. Köprü üzerindeki bu konuşmamız köprü üzerinde bitti. Bir süre sonra Kerim Sadi'yi gördüm o kişi Kerim Sadi'ye gitmiş. Benim kendisini ona yolladığımı, selam ve saygılarımı ilettiğimi, bir yayın yapacağımızı, kendisinin de yazı vermesini

istediğimi söylemiş. Kerim Sadi de ona olumlu karşılık vermiş. Sonra sözü yayının illegal olacağına getirmiş. Kerim Sadi de hayır demiş. Kerim Sadi benimle karşılaşınca bu kişinin ya polis yada çok saf bir kişi olması gerektiğini, bu teşhisi nasıl olup da yapamadığımı ve onu kendisine yolladığımı sordu. Ben de onu kendisine yollamadığımı ve köprü üzerindeki konuşmamızı naklettim.

Bu kişi Kerim Sadi'ye gitmekle yetinmemiş, yine benim adımı vererek, kendilerinden yazı alabileceğim daha başka kişilere de gitmiş. Onlar da Kerim Sadi gibi düşünmüşler.

İlginç olan şudur ki kendisinden yazı alabileceğimi söylediğim kişilerden biri de daha sonra bu kişi ile birlikte gizli çalışmalar yapmışlar ve mahkum olmuşlardır. Doğaldır ki adını açıklamadığım bu kişi TCK'nun muhbirlere uygulanan cezanın beşte bire indirimi fıkrasından yararlanmıştır.

BAŞKA BİR OLAY

Sürgünden sonra hemen İstanbul'a gelmedim. Çünkü Bilecik'in Gölpazarı ilçesinde bir müteahhit'in yanında çalıştığımdan işin bitişine kadar orada kaldım. O tarihlerde bütün sosyalist partiler kapanmıştı. Bir gün Beyoğlu'nda Fehmi Yazıcıoğlu ile dolaşıyorduk. Fehmi'nin tanıdığı, fakat, benim tanımadığım bir aktörle karşılaştık. Aktör Fehmi'yi çağırdı. Bir şeyle konuştular. Sonra Fehmi bana bu aktörün tanıdığı iki kişini benimle görüşmek istediğini ve ne gün uygun olabileceğini sordu. Zamanımın olduğunu, şimdi bile görüşebileceğimi söyledim. Fehmi durumu aktöre anlattı. O da yanıma geldi. Ak-

törün arkadaşları yakında bir pastanedeymişler. Onlarla tanıştım. Şimdi Tepebaşı'nda Odakule'nin bulunduğu yerde Ege kıraathanesi vardı. Oraya gittik. Bunlar görüşme konusunu hemen açtılar. Bunlar İzmir'de çeşitli sanat alanlarında çalışan işçilerin temsilcileriymişler. Yarı örgütlü bir durumdaymışlar. Yüzelli ikiyüz bin lira dolayında bir paraları varmış. Sosyalist eğilimliymişler. Ne tür bir çalışma izleyeceklerini bilmiyorlarmış. Benden akıl almayı ve onlara önderlik etmemi arzuluyorlarmış. Ben de onlara şunları sordum. O dönemde sendikalar ve kooperatifler çalışıyordu. Yüzelli ikiyüzbin lira para toplayacak güçte olduklarına göre halen ellerinde hangi sendikaların olduğunu ve önceden de hangi sendikaları kurduklarını sordum. Aldığım cevap ellerinde hiç bir sendika yokmuş ,o güne kadar da hiçbir sendika, kooperatif yayın kurmadıklarını söylediler. Onlara politik mücadelenin ekonomik, ideolojik mücadele üzerinde yükselebileceğini söyledim. Sendikasız, kooperatifsiz, yayınsız bir politik mücadele olamaz dedim.

İzmir'liler bunu bilemediklerini, zaten onun için beni görmeye geldiklerini söylediler. Ben bunlara gücünüz varsa sendika, kooperatif, yayın kurmalarını, ve bunları seçimle ele geçirmelerini söyledim. Bunlar bana bu paranın harcanmasında bana bağlı olduklarını söyleyince ben de bir matbaa kurup yayın yapmalarını, benim de kendilerine yardım edeceğimi söyledim. Bir karara varılamadı.

Ben onların bu önerisini ciddi bulamadım. İsmet Paşa'nın bir oyunu olduğu kanısına vardım. Nitekim olaylar, bunların bir eylem göstermemeleri de bu kanımı doğruladı. Bende bunun İsmet Paşa'nın

bir oyunu olduğu kanısının doğmasına yol açan nedenleri açıklayayım.

O tarihlerde Ahmet Emin Yalman «Vatan» gatesini çıkarıyordu. Vatan gazetesinin iç sayfalarında üç dört satırlık bir haber çıkmıştı. Bu haber şöyleydi. Bu haberde CHP'li bir İzmir milletvekilinin —gazete bu adı bildirmiştir— işçiler arasında eyleme geçtiği ve onları komünizm doğrultusunda örgütlemeye çalıştığı bildiriliyor, bu milletvekilinin örgütlenme önerdiği işçilerin durumu polise bildirdiğini yazıyordu.

Milletvekilinin yasama dokunulmazlığı bulunmasına karşın tutuklandığı, birkaç gün gözaltında tutulduğu ve serbest bırakıldığı yazıyordu.

Bir gün Memduh Şevket Esendal'ı görmeye gitmiştim. Söz bu gazete haberine geldi. Esendal bana çoğu kez polis durumları doğru olarak değerlendiremez. Zaten haberalma gücü de sınırlıdır. Gözaltına alma olayları olur. Olayları yapanlar olayları partinin emriyle yapmış oldukları için yine parti tarafından serbest bırakılmaları sağlanır, dedi. Herhalde Vatan gazetesinin sözünü ettiği İzmir Milletvekili'nin de durumu böyle olacak, demişti.

Sonradan ben bu durumu kendi kendime düşündüm. Şöyle bir değerlendirme yaptım. O yıllarda Bayar'ın Demokrat Partisi (DP) danışıklı döğüş partisi olmaktan kurtulmuş, ciddi bir muhalefet partisi olmuş, iktidara hazır bir duruma gelmişti. İsmet Paşa DP'yi parçalattırmak için Millet Partisi'ni kurdurduğunu yakından biliyordum. Bunu «Yılların İçinden» adlı anılarımızda anlatmıştık.

Öte yandan DP'yi halkın gözünden düşürmek için onun komünist bir parti olduğu ve komünist-

lerin bu partiden yararlandıkları söylentileri de yayılıyordu. DP ve özellikle Celal Bayar bu konuda çok duyarlıydı. Bu söylentilere karşı ciddi tepkiler gösteriyordu.

İzmir CHP milletvekili bu komünist işçi örgütlenmesini DP'li işçiler arasında yapıyordu ve onu polise bildiren de DP'li işçilerdi.

Bu olay bana, Türkiye'deki sosyalist komünist eylemlere karşı gibi değil, DP'ye karşı gibi geldi. Benimle görüşmeye gelen İzmir'li işçi temsilcilerinin tutumunu da böyle değerlendirdim. Önem vermedim.

Fehmi Yazıcıoğlu arkadaşımla sürgünden döndükten sonra bir durum değerlendirmesi yaptık. Benim sürgünden İstanbul'a geldiğim de bütün sosyalist partiler kapanmıştı. Eylemli işçi önderleri tutukluydu. Kısacası Türkiye işçi sınıfı başsız bir durumdaydı. Bu nedenle işçi sınıfını örgütlemek gerekiyordu. Şimdi bu örgütleme çalışmalarını anlatalım.

MEHMET ALİ AYBAR

Sürgüne gitmeden önce sosyal ve politik konularda Aybar'ın ne düşündüğünü bilmiyorum. O tanınmış bir koşucuydu. Ben sürgündeyken o «Hür» ve «Zincirli Hürriyet» dergilerini çıkarmıştı. Bu dergiler ilgimi çekti. Ona karşı bir sempatim doğdu. Sürgünden dönünce Fehmi'ye ve diğer arkadaşlara Aybar'ı sordum. Hemen hepsi kendisinden övgüyle sözettiler.

O dönemde Fehmi ve diğer arkadaşlarımın sosyalist çevrelerde ve işçier arasında saygın bir yeri vardı. Kısaca nedenlerini açıklayayım. Esat Adil

Müstecabi'nin Sosyalist Partisi'nin ve bu sosyalist partinin işçi sendikalarının üyeleri benim yakın arkadaşlarımdı. Esat Adil Müstecabi'nin sosyalistler ve işçiler arasındaki gücü biri Hüsamettin Özdoğu —Sarı Mustafa— Süleyman Takiyev gurubundan, diğeri de Fehmi Yazıcıoğlu —Behçet Atılgan— Aziz Ziya guruplarından geliyordu. Esat Adil'in Sosyalist Parti'deki (Türkiye Sosyalist Partisi) tutumu parti yöneticilerinden benim yakın arkadaşlarım olan kişiler tarafından doğru bulunmuyordu. Bunlar Esat Adil'i başkanlıktan çıkarıp yerine başka birini getirmek istiyorlardı. Bu konuda eyleme de geçtiler. Bir oy farkla (Alaattin Hakgüder arkadaşımın oyu) bu mücadeleyi kaybetmişlerdi ve partiden ayrılmışlardı.

Kısa bir süre sonra arkadaşlarımın tutumunun doğru olduğu işçi ve sosyalist çevrelerce anlaşılmıştı. İşçi ve sosyalistlerin büyük bir bölümü arkadaşlarımı haklı buluyorlardı. İşte sürgünden döndüğümde ortamı böyle buldum. Kamuoyunca tanınmış bir kişinin başkanlığında bir parti kurmayı uygun gördük. Yukarıda açıkladığım gibi bu kişinin Mehmet Ali Aybar olmasında sözbirliği yapmıştık.

Birgün Fehmi'yle Karaköy köprüsünde Aybar'la karşılaştık. Aybar, Fehmi'nin Hukuk Fakültesi'nden öğretmeniydi. Fehmi Aybar'ı saygıyla selamladı, beni Aybar'a tanıştırdı. Aybar'dan bir buluşma günü istedik. O da Degustasyon lokantasında buluşabileceğimizi söyledi. Degustasyon'da Aybar, Fehmi ve ben buluştuk. Durumu ben özetle şöyle gördüğümü belirttim.

Türkiye tek parti tek şef düzeninden çok partili parlamenter düzene geçmek zorundadır. Bu geri

dönülmez bir süreçtir. Bu açıdan Türkiye'de monolitik düzen kesin olarak son bulacaktır. Bu son bulma iki olasılığı getiriyor. Biri her sınıf ve tabakanın kendi doğrultusunda örgütlenmesi, sayısız gurup ve partilerin doğması ve sonunda görüşleri birbirine yakın olan parti ve gurupların birleşmeleridir. İkinci olasılık ise güçlü bir kitle partisinin yada bir cephenin kurulmasıdır. Bu parti yada cephe monolitik düzene karşı çok partili parlamenter demokrasiyi savunanların örgütlenmesi olabilir dedim. Sonra da 2. Dünya Savaşı sonlarında birinci olasılığın gerçekleşeceği kanısına vardığımı ve bu doğrultuda Cami Baykurt'un kuracağı «Türkiye Sosyalist Köylü ve Emekçi Partisi»nin programını düzenlediğimi ve programı Cami Bey'e Fehmi'yle yolladığımı söyledim. Cami Bey'in benim görüşümü doğru bulmadığını ve partiye bir kitle partisi yada bir cephe niteliği kazandırılmasının daha doğru olacağını önerdiğini söyledim. Benim de Cami Bey'in görüşüne geldiğimi açıkladım. Bu durumda bir cephe yada kitle partisinin kurulmasının uygun olacağını söyledim. Bir kitle partisinin yada bir cephenin kurulabilmesi için bu kuruluşların hiziplere yer vermesini ve örgütün her basamağında hiziplerin güçleri oranında temsil edilmesi gerektiğini söyledim. Ve bu parti programının da Türkiye koşullarına uyarlanmış Weimar anayasası ilkelerinin olması gerektiğini söyledim. Aybar'la bu konuda anlaştık. Bizim hizip, Aybar'ı kurulacak kitle partisinin yada cephenin lideri olarak gördü. Bütün hiziplerin benimseyeceği bir adı, Cami Baykurt'u genel başkan olmasını istedik. Bu gerçekleşmezse Aybar'ın genel başkan olmasını istedik. Bizim hizip partinin kurulması halinde ge-

rek Şefik Hüsnü'nün, gerekse Esat Adil'in temsil ettiği hiziplerin de partiye gireceklerini, yönetimde güçleri oranında temsil edileceğini kabul etmişti. Bundan sonra Aybar'la ben Cami Bey'in ziyaretine gittik. Aybar durumu Cami Bey'e anlattı. Cami Baykurt yakınlarda böyle bir kitle partisinin kurulacağını, hazırlıkların sürdüğünü, bizim bir parti kurmamız halinde kendi kuracakları partinin oluşumunu engelleyeceğini, bu nedenle parti kurma girişiminden vazgeçmemizi istedi. Biz de bu görüşü uygun gördük. Böylece kuruluşumuz gerçekleşmedi.

«Yılların İçinden »adlı anılarımızda kurulması düşünülen partinin Millet Partisi (MP) olduğunu açıklamıştık. Bu partinin kuruluşu ve dağılması konusunda orada geniş bilgi vardır.

Buraya kadar verdiğimiz açıklamalardan benim yakın arkadaşlarımın Esat Adil Müstecabi'nin partisiyle yakın ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi de Esat Adil Müstecabi'nin partisi hakkında bildiklerimizi anlatıyoruz.

ESAT ADİL MÜSTECABİ

Esat Adil Balıkesir'lidir. Balıkesir'in Müstecaplı köyündendir. Özel bir konuşmamızda Müstecaplı köyüne ailesinin Erzincan'dan geldiğini söylemişti. Esat Adil kendi anlatışına göre «Anadolucular Derneği»ne girmiş ve bu derneğin Balıkesir örgütünü kurmuştur. Böylece sosyal mücadeleye katılmıştır. Daha sonra Belçika'da hukuk öğrenimi yapmıştır. Belçika II. Enternasyonalin en yaygın olduğu yerdir. Belçika II. Enternasyonal sosyalizmiyle ilgilenmiştir. Yurda dönünce CHP'ne girmiş ve orada II. Enternasyonal doğ-

rultusunda çabalar göstermiştir. Anılarımızda Esat Adil'i de anlatmıştık. Yalnız daha önce yayınladığımız anılarımızda belirttiğimiz Esat Adil'le ilgili bir durumu şimdi anlatacağız.

2. Dünya Savaşı sonlarında Türkiye'nin tek şef tek parti düzenini terketmesi, özgürlükçü demokratik düzeni benimsemesi bir zorunluk olmuştu. Dr. Fuat Sabit'in ve Cami Baykurt'un inisiyatifiyle Mareşal Çakmak'ın başkanlığında «Türkiye Sosyalist Köylü ve Emekçi Partisi»nin kurulma hazırlıklarına geçilmişti. Bu partide Şefik Hüsnü de Esat Adil de yer alacaktı. «Yılların İçinden» adlı anılarımızda anlattığımız gibi Fuat Sabit yoluyla «Dikmen» dergisi yazı kadrosu da Cami Baykurt'a tanıştırıldı. Bu kadro Cami Bey'in kuracağı partide yer alacaktı. Dikmen yazı kadrosu benim yakın arkadaşlarımdı.

Uzakdoğuda Sovyetler'le Amerika'nın ilişkileri bozulmak üzereydi. Dünya politik konjoktürünü yakından izleyen Cami Baykurt, bu durumda Türkiye'de çok partili yaşama geçilemeyeceği kanısına vardı. Çünkü Türkiye'nin Amerika ile Sovyetler arasındaki anlaşmazlıkta Amerika'nın yanında yeralacağına inanıyordu. Bu nedenle Türkiye'nin iç politikasını da Amerikan istekleri doğrultusunda düzenlemek zorunda kalacağını söylüyordu. Bu politika sonucunda da Türkiye'de ancak dış politikada Amerika'dan yana, ve Sovyetlere karşı bir politika güdecek olan sağ yada sol partilere yaşam hakkı olacaktır. Oysa Cami Bey'in kurmayı tasarladığı parti, Sovyetlerle Amerika çatışmasında yan tutmayacak bir ulusal, bağımsız bir politika izleyecek sosyalist parti olacaktı. Cami Bey bu durumda bir parti kurmaktan vazgeçti.

Bu sırada Dr. Refik Nevzat kimliğini gizleyerek İstanbul'a gelmiş, yakın arkadaşı Ahmet Bedevi Kuran'ı bulmuş. Esat Adil'le görüşmek istediğini söylemiş. Ahmet Bedevi Kuran da bunları birbirleriyle tanıştırmış. Bunu bana Esat Adil kendi söylemişti. Dr. Refik Nevzat, Esat Adil Müstecabi'yi bir sosyalist parti kurmada cesaretlendirmiş, Esat Adil de «Yılların İçinden» de belirttiğimiz gibi bir siyasal parti kurmak girişiminde bulunmuş. Sosyalit partiye hazırlık olmak üzere devlet hizmetinden ayrılarak, avukatlık yapmayı, bir yayın organı çıkarmayı gerekli görmüş. O yıllarda Alaattin Hakgüder'in parasal durumu da iyiydi. Esat Adil, yayınların parasal desteği için Alaattin'e başvurmuş, Alaattin onu olumlu karşılamış.

2. Dünya Savaşı sonlarında gizli Türkiye Komünist Partisi'nin İstanbul örgütüne Hüsamettin Özdoğu egemendi. Hüsamettin Özdoğu, Sarı Mustafa'nın Şefik Hüsnü'ye karşı olduğu kesinlikle belli olmuştur sanırız. Bu nedenle Sarı Mustafa'nın etkisinde kalan Hüsamettin Özdoğu ve gizli Türkiye Komünist Partisi'nin İstanbul örgütü Şefik Hüsnü'ye karşı bir tutuma girmiştir. Daha önce de açıkladığımız gibi Sarı Mustafa'nın Esat Adil'e sempatisi vardır. Esat Adil'in kuracağı partiye gizli Türkiye Komünist Partisi de yardımcı olacaktır.

O yıllarda Türkiye'de işçiler arasında sendikalaşma hareketi çok hızlanmıştır. Onbinlerce işçi sendikalaşma hareketi içindedir. Bunun nedeni işçilerin işverenle anlaşmazlıkları konusu değildir. Bu nokta çok önemlidir. Bu nedenle Türkiye'de sendikalaşma hareketi, gündelikçi işçilerden çok, serbest işçilerde kendini göstermiştir. Çünkü o sıralar Türkiye işçi

sınıfı sendika ,üretim kooperatifi, sosyal güvenlik örgütü, iş borsası, işçi yardımlaşma kuruluşları arasındaki farkları bilmiyordu. İşçi sendikaya girmekle sosyal güvenceye kavuştuğu, bir üretim kooperatifine girince bütün sorunlarının çözümleneceği kanısındaydı. Bu nedenle bir sendikaya, kooperatife vb. binlerce işçi birden üye olmakta, istediğini bulamayınca da yine binlercesi birden kuruluştan çıkmaktaydı. Yeni bir kuruluşa geçmekteydi.

Bu yıllarda üç tür işçi örgütü doğmuştu.

1 — Başında Türkiye sözcüğü geçen sendikalar. Bunlar, Hüsamettin Özdoğu, Sarı Mustafa grubunun kurduğu örgütlerdi.

2 — Başında «Kent» adı olan işçi örgütleri. Bunların kurucuları, yöneticileri de Telefoncu Ferit Hadi Malkoç grubuydu.

3 — Sonunda «Dernek» sözcüğü geçen işçi örgütleriydi Bunları kurucuları ve yöneticileri ise Rebii Barkın Sabahattin Selek'ti.

İşçiler genellikle bir ara başında Türkiye adı bulunan örgütlerde toplanmışlardı. Esat Adil bu çoğunluğa bakarak oldukça cesaretlendi. Çünkü Hüsamettin Özdoğu, Sarı Mustafa Esat Adil'den yanaydı.

Esat Adil, Dikmen yazı kadrosuyla da ilişki kurdu. Türkiye Sosyalist Partisi'ni gerçekleştirdi.

Bu anlatmalarımızdan da anlaşılacağı gibi Esat Adil'in partisinin tabanı işçi sendikalarını, üretim kooperatifi, sosyal güvenlik kurumu sanan işçilerdi. Bu durumda Esat Adil'in yaacağı iş sendikaları, üretim kooperatifi, sosyal güvenlik kurumu kurmada araç olarak kullanmak olabilirdi. Türkiye Sosyalist Partisi'ni de politik bir araç olarak kullanmak olabilirdi.

Esat Adil bu iki noktayı gerçekleştirirse işçileri

partisine bağlayabilirdi. Yoksa yaşasın sosyalizm, yaşasın ulusal kurtuluş, kahrolsun kapitalizm, emperyalizm gibi sloganlarla işçiyi partiye bağlamak olanağı yoktu. Esat Adil'in partisine üye olmak için gençlik kuruluşlarından ,sendikalardan, kooperatiflerden geçmek, denenmiş olmak gibi bir koşul yoktu. Parti herkese açıktı. Bu nedenle partide disiplin yoktu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi üretim kooperatifleriyle, sosyal güvenlik kurumlarıyla ilgilenmediği için her geçen gün işçiler partiden kopuyorlardı. Bir gün geldi partinin yönetiminde polisler egemen oldular. Bunlar Esat Adil'i desteklediler. Benim arkadaşlarımın partiden çekilmelerinden çok sonra partide Esat Adil'e karşı bir muhalefet doğdu. Bunlar polis olduğundan kuşkulandıklarını yönetimden uzaklaştırdılar. Bunun üzerine emniyet harekete geçti. İşin garibi parti yönetiminde bulunan ve polislikle suçlanan kişilerden biri resmi polis elbiselerini giyerek arkadaşlarını emniyete götürdü.

Parti aleyhine açılan dava ağır cezada beraatla sonuçlandı. Dosya yargıtaydayken Esat Adil öldü. Partinin yargıtayca da verilen beraat kararını göremedi.

Ben 8 Temmuz 1948'den sonra Türkiye'de legal alanda bir sosyalist mücadelenin yapılamayacağına inanmıştım. Çünkü bu tarihte Türkiye bağımsızlığını, ulusal egemenliğini tümüyle yitirmişti. Bu nedenle ancak ulusal bir ordunun duruma el koyması, 8 Temmuz 1948'den gelen süreci, ulusal bağımsızlığa, ulusal egemenliğe dönüştürmesine kadar. Politika dışı kalmayı uygun gördüm. 27 Mayıs 1960 eylemini ben bu dönüştürmeyi sağlayabilecek bir eylem olarak görmüştüm. Bu nedenle yeniden politik yaşama döndüm.

5. Burjuva Sosyalizmi

TÜRKİYE'DE SOSYALİZMİN GELİŞMESİ ✦ ŞÜKRÜ KAYA ✦ ALÂATTİN TİRİTOĞLU ✦ ORHAN ARSAL ✦ MEMDUH ŞEVKET ESENDAL

TÜRKİYE'DE SOSYALİZMİN GELİŞMESİ

Dünyada politik partilerin tarihi yüzelli yıl kadardır. Sosyalist partiler de daha yakın tarihlerde ortaya çıkmışlardır. Genel olarak, demokrat partiler sol kanadından sosyalist partiler, sosyalist partilerin sol kanadından da komünist partiler doğmuştur. Buna göre partilerin sıralanması demokrat partiler, sosyalist partiler ve komünist partiler biçimindedir.

Bu açıklamaya göre, gelişim mekanik olsaydı önce demokrat partilerin, sonra sosyalist partilerin en sonra da komünist partilerin kurulması gerekirdi. Gerçekte toplumu makro olarak ele aldığımızda, toplumu bir dünya toplumu olarak gördüğümüzde bu sıralama vardır. Ve günümüzde komünist partileri kurulmuş durumdadır. Fakat bazı ülkelerde demokrat partiler bile kurulmamıştır. Bu ülkelerde genellikle durum tersinedir. Bunlarda ilkönce komünist partileri, komünist partilerin sağ kanadından sosyalist partiler, sosyalist partilerin sağ kanadından da demokrat partiler doğmaktadır. Ama buna karşın bu durum mutlak değildir. Başka deyişle bu ülkelerde demokrat, sosyalist, komünist partiler sırası da izlenebilir. Dahası, bu iki sıralanma aynı zaman dilimin-

de birarada da bulunabilir. Demek ki bir yandan komünist partilerinden sosyalist partilere ve buradan demokrat partilere gidilirken, öte yandan demokrat partilerden sosyalist partilere ve buradan komünist partilere gidilebilmektedir.

Türkiye'ye gelince, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye de partiler düzenine geçti. Bir yandan demokrat partilerle başlayan süreç, öte yandan da komünist partilerden başlayıp demokrat partilere giden süreçlerin her ikisi birarada bulunmuştur. Şimdi biz demokrat partilerden başlayıp sosyalist partilere ve buradan komünist partilere ulaşan süreç üzerindeki anılarımızı anlatacağız. Diğer süreç üzerinde bir anımız olmadığından söz konusu edemeyeceğiz.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra CHP içinde demokrat bir parti doğdu. Bu partinin sosyal sorunlara çözüm getiremeyeceği açıktı. Bu partinin sorunlara çözüm getiremeyeceği anlaşılınca CHP'den doğan DP nin daha solundaki kişiler sosyalist bir parti kurmaya kalktılar. Bu eylemin önderi Şükrü Kaya'ydı.

ŞÜKRÜ KAYA

CHP'nin İçişleri eski bakanlarından Şükrü Kaya, Gemlik dolaylarındaki yazlığına yakın arkadaşlarını çağırıyor. Onlara sosyalist bir parti kurmak zamanının geldiği noktasındaki görüşünü açıklıyor. Çağrılılar bu görüşü benimsiyorlar. Toplantıya katılanlardan Hakkı Tarık Us, ağabeyi Mehmet Asım Us ile birlikte çıkardıkları «Vakit» gazetesini kurulacak bu yeni partinin organı olmasını kabul ediyor. Mehmet Asım Us, durumu İsmet Paşa'ya iletiyor. Kendisinden bu eyleme izin verip vermeyeceğini soruyor. İsmet Paşa izin vermiyor. Hakkı Tarım Us, ağabeyinin İs-

met Paşa ile olan görüşmesini Şükrü Kaya'ya iletiyor. Kendisinin partiye katılacağını, fakat gazetesini partinin organı yapamayacağını söylüyor.

Şükrü Kaya'nın eşinin parasal olanakları günlük bir gazeteyi çıkartabilecek durumdadır. Şükrü Kaya bu işi gerçekleştirmeye karar veriyor.

Pek doğaldır ki Şükrü Kaya'nın böyle bir parti kurması durumunda hem CHP'nin hem de DP'nin sonu gelecektir. Bunda İsmet Paşa da Celâl Bayar da aynı görüştedirler.

Bunun için her ikisi de Şükrü Kaya'nın eylemini önlemek gereğini duymaktadırlar.

2. Dünya Savaşı yıllarının başlarında ve savaş içinde doğu ve güneydoğu Anadolu'da genel güvenlik gerekçesiyle bazı yurttaşlar haklarında bir yargı kararı olmadan kurşuna dizilmişlerdi. Savaş öncesi yıllarındaki kurşuna dizilmeler. Şükrü Kaya'nın İçişleri Bakanı olduğu dönemdedir. Daha sonraki kurşuna dizilmeler sırasında ise Şükrü Kaya İçişleri Bakanı değildir.

Celal Bayar'ın damadı Kütahya Milletvekili Gürsoy bir soru önergesiyle doğuda Şükrü Kaya döneminde yapılan kurşuna dizdirme olaylarını meclise getiriyor, diğer kurşuna dizdirme olaylarını getirmiyor. Bunun üzerine Şükrü Kaya bu durumu doğuda kurşuna dizdirmelerin ortaya çıkarılmasına değil kendisinin bir parti kurmasının önlenmesine yönelik olduğunu anlıyor. Ve parti kurmaktan vazgeçiyor. Kurşuna dizdirme olaylarından meclise getirilenlerin sorumluluğunu Mustafa Muğlalı Paşa kendi üzerine alıyor. Bu işlerden üst makamların, yani İçişleri Bakanı'nın bilgisi olmadığını söylüyor. Şükrü Kaya hak-

kında herhangi bir işlem yapılmıyor. Mustafa Muğlalı Paşa cezalandırılıyor.

Alaattin Tiritoğlu, bana bu durumu böylece anlattı. Şükrü Kaya'nın kendisinin bir sosyalist parti kurmak girişiminin engellenmesinin Bayar İnönü anlaşmasının bir sonucu olduğunu sandığını da Şükrü Kaya'nın kendisine söylediğini bana söyledi.

Şükrü Kaya'nın sosyalist bir parti kurmaktan vazgeçmesi üzerine bu partinin kurucuları arasında yeralmayı düşünen Alaattin Tiritoğlu Esat Adil Müstecabi'ye başvurdu. Esat Adil'in bana anlattığına göre Esat Adil, Tiritoğlu'nun başvurusunu geri çevirdi. Tiritoğlu kendisiyle çeşitli görüşmelerimizin hiçbirinde bana, Esat Adil'in partisine girmek için başvurduğunu söylemedi.

ALAATTİN TİRİTOĞLU

Tiritoğlu Uşak'ın yerli ailelerindendir. Fransa'da hukuk okumuştur. Rahmetli arkadaşım Orhan Arsal'ın ve Ali Fuat Başgil'in okul arkadaşıdır. Tiritoğlu'yla ilgili anılarımızı «Yılların İçinden» adlı yapıtımızda anltamıştık. Şimdi orada söz etmediğimiz noktaları açıklıyoruz.

Alaattin Tiritoğlu bir süre sonra MP (Millet Partisi)ne girdi. MP «Yılların İçinden» adlı anılarımızda belirttiğimiz gibi liberal bir cephe partisidir. İçinde CHP'ne karşı olan sağ, sol ve merkez, bütün görüşte olanlar vardır. 1959'larda MP'de (CKMP; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi)sol görüşlüler egemendi. Alaattin Tiritoğlu'nn bana anlattığına göre o yıllarda MP'ni sosyalist bir partiye dönüştürme olanakları vardı ve bu olanaklarını da şöyle kullandı.

Ben aslen Uşak'lıyım. Uşak'ta dilediğim yönde bir karar alma olanağım vardır. Bunu Uşak'lılara kolayca benimsetebilirim. MP iki ayda bir belli bir ilde toplanır ve parti hakkında tarihsel kararlar alırdı. Parti hangi ilde toplanmışsa alınacak kararda o il delegeleri etkin olurdu. Bu nedenle partiye sosyalist bir yön vermek için toplantının Uşak'ta yapılması yeterliydi. Ben de MP'nin Uşak'ta bir toplantı yapmasını ve gündeme de partiye yeni bir yön verilmesi konusunu koydurttum. Toplantı gerçekleşti. Toplantıya, sağ eğilimlilerin pek azı katıldı. O zamanlar MP'li olan Necmettin Erbakan toplantıya katıldı. MP'ni daha sağ bir yöne çekmek istedi, başarılı olamadı. Parti Tiritoğlu'nun görüşleri doğrultusuna girdi. Bunda Sadık Aldoğan Paşa'nın önemli etkisi oldu. Fakat MP bu kararı uygulayamadı.

Tiritoğlu bu durumu bana şöyle açıklamıştı. Parti genel merkezini bile daha sola kaydırmak olanaklıydı. Ancak parti tabanı buna uygun değildi. Nitekim biz bu kararı aldıktan sonra genel merkeze çeşitli illerden protesto telgrafları gelmeye başladı. Bu udurmda partiyi Uşak toplantısından önceki durumunda bile tutmak olanağı kalmıyordu. Bu koşullar altında MP'de kalmam anlamsızdı. Partiden istifa ettim ve yeni bir sosyalist parti kurmak hazırlığına başladım, dedi.

27 Mayıs 1960'tan sonra Türkiye'de örgütlü tek sosyalist hareket Tiritoğlu'nun Sosyalist Partisi'ydi. Parti 1960'dan çok önce kurulmuştu. Ben bu partiyle o zaman hiç ilgilenmemiştim. 27 Mayıs 1960'tan sonra bu partiyle ilgilenmemin nedeni şudur. 1960'tan sonra Sosyalist Parti'de iki hizip belirmişti. Hizbin birini Prof. Atıf Akgüç, diğerini de Alaattin Tiritoğlu temsil ediyordu. Prof. Atıf Akgüç hizbi, partiye dokt-

rinsiz işçi partisi niteliği vermek, işçinin işçi olarak kalmak koşuluyla daha rahat bir yaşam için mücadele etmesi görüşündeydi. Bunlara göre işçi bu müca delesini verirken işçi olarak kalmakla istediği yaşam koşullarına ulaşamayacağını anlayacak sosyalizme gelecekti.

Tiritoğlu hizbi ise parti işçinin yaşam düzeyini düzeltmek konusuyla ilgilenmemeli, çabasını geniş kitlelere ve bu arada işçi sınıfına benimsetmek ve ondan sonra da işçinin sosyal mücadeleye katılmasını sağlamak olmalıdır, diyordu. Doğaldır ki Akgüç'ün görüşünü ancak işçiler, işçi liderleri gerçekleştirebilir. İşçilikle, işçilerle ilgisi olmayanların bu konuda başarı elde etmeleri olanaksızdır.

Buna karşılık Tiritoğlu'nun görüşünde de ancak belli bir kültür düzeyinin üzerinde olanlar bir şeyler yapabilir. Ben Türkiye'nin bulunduğu koşulları ve kendi özel koşullarımı dikkate alarak Tiritoğlu'nun görüşünü kabul ettim. Bir süre sonra partiden Atıf Akgüç hizbi ayrıldı. Parti Alaattin Tiritoğlu'nun eline geçti. Atıf Akgüç hizbi sendikacılarla ilişki kurdu. Bir süre sonra ünlü Türkiye İşçi Partisi (TİP) ni kurdu. Fakat, Türkiye İşçi Partisi (TİP), Akgüç grubunun görüşleri doğrultusunda gelişmedi. Başka deyişle işçilerin işçi olarak kalmaları, ancak kendi yaşam düzeylerini yükseltmeleri görüşü taraftar bulmadı.

Tiritoğlu gurubu da belli bir gelişme gösteremedi. Ben Tiritoğlu'yla ilişki kurdum. Şöylece özetleyebileceğim bir çalışma yöntemi önerdim,

— Editörlük yoluna başvurarak, aydınlardan sosyalizmin ana yapıtlarını Türkçe'ye kazandırmalarını istemek. Bir dağıtım bürosu kurmak, çeşitli yerlerde okuma salonları açarak yayınların geniş kit-

lelere ulaşmasını sağlamak. Partiye üye olmada bu yayınlarla ilgilenmek koşulunu getirmek. Daha doğrusu partili demek, bu yayınlara abone olan, okuyan, yayınları dağıtan kişi demektir.

Bu çalışma yöntemini iTritoğlu'na açtım. O da uygun buldu. Ben de partiye girdim. Bu, benim siyasal bir partiye ilk girişimdi. Bir kaç ay sonra buradan da ayrıldım. Ayrılışımın iki nedeni vardır. Birincisi bu tür yayınların yasal sınırlar içinde yapılabilmesi için TCK'dan 141, 142. md. çıkarılması gerekir. Tiritoğlu'nun Selim Sarper'le görüşmesi sonucunda iktidarın bu maddeleri kaldırmayacağı anlaşıldı. İkinci olarak yukarıda sözü edilen işleri yapabilmek için bir sermayeye gereksinme vardı.

Tiritoğlu ile görüşmemizde Tiritoğlu sermayeyi sağlayacağını söylemişti. Oysa sağlayamadı. Bu iki nedenle ben «Sosyalist Parti»den ayrıldım. O günden bu güne kadar da herhangi bir sosyalist partiye girmedim.

ORHAN ARSAL

Şimdi de DP içindeki sol kanadın DP'den ayrılması ve sosyalist bir parti kurmak çabasına girmesine değinelim.

DP'de işçi önderleri ve eylemci işçiler yok gibiydi. Bu tür kişiler ya sosyalist partilerde ya CHP'de, yada partisizdiler. DP'deki işçiler genellikle işçilerin tutmadığı kişilerdi. Bu gerçeğin Celâl Bayar da farkındaydı. Bu nedenle DP'li işçi önderlerine pek yüz verdiği yoktu. 1950 seçimlerinde DP işçiden de milletvekili göstermek isteğindeydi. Ancak bu işçi önderlerinin işçinin sevdiği kişiler olması gerekiyordu. O

yıllarda İstanbul milletvekilleri adaylarını saptamada Fuat Köprülü etkindi. Fuat Köprülü güvenilir işçilerden pek çoğuna açık yada örtük bir biçimde milletvekilliği için söz vermişti. Oysa Celal Bayar bu kişilerin DP listesine oy getirmesi şöyle dursun oy yitirteceği görüşündeydi. O yıllarda Rebi Barkın ve Sabahattin Selek CHP'liydiler. Fakat gazeteleri CHP'li olsun olmasın bütün işçilere açıktı. Bu arada sosyalist işçilere de sayfalarında yer veriyordu. Rahmetli Fehmi Yazıcı arkadaşım değişik fakat işçi adlarıyla ve onların kültür düzeyleriyle pek çok yazılar yazmıştı.

Hürbilek'te yazıları çıkan sosyalist işçiler CHP'nin de DP'nin de ilgisini çekmişti. Yazıların hepsini sosyalist işçilerin yazdığını sanıyorlardı. Yazıların çoğunun Fehmi Yazıcı'ya ait olduğunu bilmiyorlardı.

Celal Bayar rahmetli arkadaşım Halimi Efendi'yi yanına çağırdı. Ondan İstanbul'dan milletvekili olacak bir kaç işçi adı vermesini istedi. Halimi Efendi Halveti Tarikat halifesinin oğluydu. DP İstanbul il ikinci başkanıydı. İstanbul Topçular'daki atölyesini DP'nin kurulması ve iktidara gelmesi uğruna harcadı. Sonunda arsacı Haydar Kütük'ün yanında katip oldu.

Rahmetli Halimi Efendi arkadaşım DP'li olmayan, Hürbilek'teki yazılarıyla dikkati çeken iki kişiyi Celal Bayar'a sağlık verdi. Bu işçiler DP'den milletvekili olacaklarını anlayınca DP'ne girdiler. Buna karşılık DP listesinden milletvekili olabileceklerini uman DP'li işçiler DP'den ayrıldılar CHP'ne de girmediler.

1950 milletvekili seçimlerinde DP'liler arasında milletvekilliği için önseçim yapıldı. Rahmetli arka

daşım Orhan Arsal da milletvekili adayı seçildi. DP genel merkezi arkadaşımın milletvekilliği adaylığını veto etti. Bunun üzerine Orhan Arsal DP'den ayrıldı. DP'den, yukarıda ayrıldığını söylediğimiz işçilerle anlaştı. DİP (Demokratik İşçi Partisi)ni kurdu.

Böylelikle de yukarıda belirttiğimiz demokrat partiden komünist partiye doğru olan süreçte Şükrü Kaya, Alaattin Tiritoğlu, Orhan Arsal örneklerini vermiş olduk.

Şimdi de aynı sürece bir başka örnek olmak üzere Memduh Şevket Esendal'ı veriyor ve onunla ilgili anılarımıza geçiyoruz.

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL

«Yılların İçinden» adıyla yayınladığımız anılarımızda Esendal'la olan genel görüşlerimizi ve anılarımızı anlatmış, Esendal'ın sosyalistliği ile ilgili anılarımızı bu yapıtımıza bırakmıştık.

Esendal'la sosyalistlik konusundaki ilişkilerimiz yukarıda adı geçen «Yılların İçinden» adlı anılarımızda da belirttiğimiz gibi bir sosyalist parti kurmak dolayısıyla yoğun bir hal almıştı. Şimdi bu parti konusundaki anılarımızı anlatalım.

Esendal'la parti kurmaya kadar gelişen ilişkilerimizin başlangıcı benim Esendal'a, sürgüne gönderilişim nedeniyle gönderdiğim mektupla başlar. 2. Dünya Savaşı başlarında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı beni, A. Kadir ve Kemal Sülker arkadaşlarımla birlikte sürgüne gönderdi. Beni Eskişehir'e diğerlerini de başka yerlere.

Eskişehir'e gidince Eskişehir emniyeti, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kararına uymadı ve be-

nim Eskişehir'i terketmemi istedi. Bunun üzerine ben Porsuk çayı üzerindeki Porsuk Kahvehanesi'ne oturdum ve CHP Genel Sekreteri olan Esendal'a bir mektup yazdım. Mektubumu bitirmişken meslektaşım ve sosyalistlikle hiç bir ilişkisi bulunmayan Muhittin Bürücük'le karşılaştım. Eskişehir Belediye Fen İşleri Müdürü ve CHP Eskişehir İl Yönetim Kurulu üyesiymiş. Durumumu anlattım. Esendal'a yazdığım mektubu kendisine okudum. Mektubu postaya vereceğimi söyledim.

Muhittin Bürücek mektubun postayla yollanması halinde diğer mektuplar gibi Esendal'ın sekreteri tarafından okunacağını Esendal'a verilip verilmemesinin kesin olmayacağını, bu nedenle mektubun elden verilmesinin gerekli olduğunu söyledi. Kendisinin iki gün sonra Ankara'ya gideceğini mektubu kendisine verirsem Esendal'a elden verebileceğini bildirdi. Ben de mektubu kendisine verdim.

Bürücek Ankara'ya gitti. Dönüşünde ben Eskişehir'den Bozöyük'e gönderilmiştim. Börücek beni bulamayınca kendisine yazdığım mektup üzerine, Bozöyük'teki adresime Esendal'a yazdığım mektubu gönderdi. Mektubu Esendal'a veremeyişinin nedenlerini bana yazdığı mektupta şöyle açıkladı.

Ankara'ya gidince mektubu Esendal'a vermesi için Börücek'in Adana Lisesi'nden sınıf arkadaşı Kemal Satır'a vermiş. Kemal Satır mektubu okuyunca bu mektubun kendisi tarafından Esendal'a verilmesinin sakıncalı olacağını belirtmiş. Bu sakıncalar şunlarmış.

Mektup sıradan bir mektup değil, ideolojik yönü olan bir mektuptur. «Yılların İçinden» adıyla yayınladığımız anılarımızda bu konuda şöyle yazmıştık.

Oradan aktarıyoruz. (Sayfa 204) Kemal Satır şöyle düşünüyordu.

«Abidin sıradan biri değildir. Belli bir görüşün adamıdır. Benim onun mektubunu Esendal'a götürmemle benim de aynı görüşte olduğum, yada Abidin' in benim görüşümde olduğu anlamı çıkabilir. Birinci durumda Abidin'in parti içine sızdığı, ikinci durumda ise parti genel merkezinin haberi olmadan benim belli bir akımı yönettiğim sanılabilir. Bu nedenle Abidin'in mektubu postayla Esendal'a yollaması daha doğru olur. Esendal postayla gelen her mektubu mutlaka okur, sekreterine bırakmaz. Bundan dolayı Abidin, mektubunun okunmayacağından endişelenmesin.»

Muhittin'in bunları bana bildirmesinden sonra ben de mektubu Esendal'a gönderdim. Kısa bir süre sonra Esendal'dan bir yanıt aldım. Esendal'la diyaloğumuz böylece başladı.

Esendal'a gönderdiğim mektup ile onun bana yanıtı, bugün ne yazık ki elimde yok. 1949'da benim Bursa'da bulunduğum bir sırada İstanbul'daki evimde polisçe yapılan aramada bazı değerli belgelerim alındı. Bunlar arasında kurmayı tasarladığım Türkiye Sosyalist İşçi Partisi programı ve program açıklaması, ırkçılığa neden karşı olduğumu, ırkçılığın neden geçersiz olduğunu belirten incelemem ve daha başka belgeler ve çalışmalarım. İşte Esendal'a yazdığım mektubun örneği ve onun bana yanıtı da bu belgeler arasındaydı.

Söz sırası gelmişken şimdi kısaca Türkiye Sosyalist İşçi Partisi üzerinde de duralım.

Bursa'dan dönüşümde durumu gördüm ve bu belgelerin alınmasına çok üzüldüm. Bu sıralarda Sul-

tanahmet'teki kahvehanelerin birinde arkadaşım Talha Balkı'yı yanında bir başkasıyla gördüm. Talha Balkı yanındaki kişiyi bana tanıttı. Bu kişi Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Genel Başkanı Sabit Şevki Şeren'di. Beni gıyaben tanıyormuş. Benimle zaten bir görüşme isteğindeymiş. Otelde yatıp kalktığı için belli bir yeri olmadığından benim evimde görüşmeyi istedi. Ben de memnuniyetle karşıladım. Talha Balkı ile birlikte evime geldi. Konuşmaların ağırlık noktası politik konular üzerindeydi. Sabit Şevki Şeren özgeçmişini bana şöyle anlattı.

Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) mektebini bitirmiş, Erzurum yada Elazığ'ın bir ilçesinde kaymakamken Şeyh Sait isyanı çıkmış. Kendisinin kaymakam olduğu ilçe dışındaki bütün ilçeler bu isyana katılmış. Bu ilçe isyana katılmadığı gibi isyancılar bu ilçeyi işgal de edememişler. İsyan bastırıldıktan sonra duurm Atatürk'ün dikkatini çekmiş. Kendisi de kaymakamlıktan alınıp Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinde görevlendirilmiş. Böylece Atatürk'ün yakınları arasında yer almış. Bir süre sonra da Samsun'a vali muavini, vali vekili olmuş.

Sabit Şevki Şeren bu konuşmalardan sonra benim kendi partisine girmemi istedi. Ayrıca o dönemde DP (Demokrat Parti) milletvekili ara seçimlerine katılmama kararı almıştı. Bu yüzden CHP rakipsiz kalıyordu. Bu durum CHP'ni batılı dünya karşısında güç duruma sokuyordu. CHP ara seçimlerine muhalefet partilerinin de katılmasını, bazı illerde kendi partilerinin seçimi kaybetmesini, muhalefet partilerinin TBMM'ne milletvekili sokmalarını istiyordu.

S.Ş. Şeren'in bana anlattığına göre bu konuları CHP yetkilileriyle görüşmüş. Benim Türkiye Sosya-

list İşçi Partisi adayı olarak İzmit'ten milletvekili seçileceğim konusunda söz almış. Bunun için beni aradığını, gökte ararken yerde bulduğunu söyledi. Teşekkür ettim. Partiye girmemin ve seçimlere katılmamın söz konusu olmadığını söyledim. Gerçekte daha önce aynı doğrultuda bir öneriyi Esat Adil Müstecabi'den de almıştım.

Esat Adil, CHP yetkilileriyle görüşmüş, CHP yetkilileri DP'nin seçimlere girmemesinde çok sakıncalar olduğunu söylemişler. Ve Esat Adil'e partisinin (Türkiye Sosyalist Partisi) seçimlere katılması ve adayların tutarlı kişiler olması halinde CHP'nin aday göstermeyeceği, ara seçimlere katılmayacağını ve bu yolla bu kişilerin meclise girmelerinin sağlanacağını söylemişler. Bu tutarlı kişiler arasında benim adım da varmış. Esat Adil bana eğer aday gösterilmeyi kabul edersem partisinin ve kendisinin de seçimlere katılacağını söyledi. Teşekkür ettim, böyle bir eyleme katılmayacağımı söyledim. Hem, daha önce Esendal tarafından bana iki kez milletvekilliği teklif edilmişti. Bunlardan biri Sadri Etem'in ölümüyle boşalan Kütahya Milletvekilliği, diğeri de DP'nin ara seçimlerine katılmadığı dönemde İstanbul ara seçimleri zamanındadır. Bu dönemde CHP'den bağımsız aday olacaktım. Benim kabul etmemem üzerine İstanbul'dan Ali Rıza Arı Milletvekili olmuştur.

Bu uzunca girişi yapmamın nedeni Sabit Şevki Şeren'in teklifini reddetmemin nedensiz olmayışıdır. S. Ş. Şeren'in teklifini r e d e t m e m i n nedensiz olmayışıdır. S.Ş. Şeren'in Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'yle ilgilenmeyişimin nedeni ise bu partinin sosyalistlikle bir ilişkisinin bulunmayışıdır. Bu nokta partinin programında, partinin kapitalizme karşı ol-

duğunu, bütün gücüyle anonim ortaklıkları destek lediğini yazmış olmasıydı. Doğaldır ki anonim ortaklıklar kapitalizmi yıkmaz, kapitalizmi güçlendirir.

S.Ş. Şeren'le bu görüşmemizden sonra Şeren Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'ni resmen kapattı. Kapatılmadan birkaç gün sonra dönemin büyük gazetelerinden biri olan Akşam Gazetesi'nin ilk sayfasında büyük harflerle Türkiye Sosyalist İşçi Partisi kuruluyor başlıklı bir haber çıktı. Haberde benim yukarıda hazırladığımı söylediğim Türkiye Sosyalist İşçi Partisi programında öngördüğüm ilkelerin kurulacağı söylenen partinin ilkeleri olduğunu gördüm. Yeni kurulacak bu partinin kurucuları arasında Esat Adil'in adı da geçiyordu. Benim adımdan söz edilmiyordu. Bu haberi okuyunca benim hazırladığım parti programının ve probram açıklamasının benim evde olmadığım bir sırada evimde yapılan aramada belgelerim arasında bulunan program olduğunu anladım. Bu bende benim programımın CHP tarafından yadırganmadığı düşüncesini uyandırdı.

Bu haber üzerine Esat Adil'i aradım. Esat Adil de aynı gazetede bu haberi görünce şaşırmış ve beni görünce bana «herhalde iktidar benim partimin adını Türkiye Sosyalist Partisi adını Türkiye Sosyalist İşçi Partisi adına çevirmemi ve partinin amaç maddesinin gazetedeki haber doğrultusunda değiştirmemi istiyor olacak» dedi ve bana «partinin adının ve amacının değiştirilmesine neden gerek duyuluyor» dedi. Haberi yayınlayan gazeteye ne kendi partisini kapatmayı ve yeni bir Türkiye Sosyalist İşçi Partisi kurmayı, ne de kendi partisinin adında ve amacında bir değişiklik yapmayı, ne de kurulacak herhangi ye-

ni bir partide görev almayı düşündüğünü bir tekzip yazısıyla gazeteye bildirmeyi tasarladığını söyledi. Bunun üzerine ben polisin evimde arama yaptığını, kurmayı tasarladığım partinin adının Türkiye Sosyalist İşçi Partisi olduğunu, amacının da Akşam Gazetesi'ndeki haberde belirtilen amaç olduğunu söyledim. Bunun üzerine Esat Adil tekzibi yollamaktan vazgeçti.

Şimdi konumuza, Esendal'a yolladığımız mektuba gelelim.

ESENDAL'A YOLLADIĞIM MEKTUP

Esendal'a yolladığım mektupta kendimi anlatan bir girişten sonra dört konuya değinmiştim.

1 — Sıkıyönetim işlevi,

2 — Komünistlik suçlaması,

3 — Komünistlik suçlamalarının topluma vereceği zarar,

4 — Türkiye'ye verilmesi gereken yön.

Şimdi aklımda kaldığı kadarıyla bu konulara nasıl değindiğimi açıklayayım.

1 — Mektupta sıkıyönetim üzerine şunları yazmıştım. Sıkıyönetim keyfi yönetim demek değildir. Sıkıyönetim yasal bir düzenlemedir. Tasarrufları yargı denetimi içindedir. Sıkıyönetimin tasarruflarından dolayı yalnız sıkıyönetim komutanı değil, başbakan da sorumludur. Sıkıyönetimin anayasa dışı tasarruflarına göz yuman bir başbakan da sorumluluktan kendini kurtaramaz. Bu nedenle başbakan sıkıyönetimin tasarruflarını denetlemekle yükümlüdür. Bu açıklamayı yaptıktan sonra sıkıyönetim komutanlığının beni Eskişehir'e sürgün edişinin anayasayı çiğnemek olduğunu belirttim. Sıkıyönetim ko-

mutanı hiçbir kimseyi ve bu arada beni sürgüne yollayamaz. TBMM sıkıyönetim komutanlığına böyle bir yetki veremez. Çünkü sürgün bir cezadır. Bu cezayı da ancak Türk ulusu adına bağımsız yargı organı verebilir. Sıkıyönetim mahkemesi sürgün cezası verebilir ama sıkıyönetim komutanı veremez. Sürgün yönetsel bir tasarruf değil, yargısal bir tasarruftur. Sıkıyönetim komutanının yönetsel tasarrufu, kişiyi sıkıyönetim bölgesi dışına çıakrmaktır, yoksa belli bir yere sürmek değil. Kişi bölgeden çıkmak yoluyla dilediği yere gidebilir. Belli bir yere sürülüp de sabah akşam polise imza vermeye zorlanamaz. Sürgün etmek (bannir) ve uzaklaştırmak (expulser) arasında da bu anlam farkı vardır. Ben mektubumda bunu açıkladım, İstanbul sıkıyönetim komutanının beni Eskişehir'e sürgün edişinin ve Eskişehir emniyetinin de beni Eskişehir'i terketmeye zorlamasının anayasa suçu olduğunu belirttim ve Esendal'dan parti genel sekreteri olması nedeniyle olaya el koymasını istedim.

Sürgünden dönüşümde Aziz Nesin'in çıkardığı «Başdan Dergisi» sürgünlük anılarım üzerine bir görüşme yaptı. Bu görüşmede yukarıdaki noktaları açıkladım ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'dan bunun hesabının sorulacağını söyledim. Şimdi de Bülent Ecevit'in sıkıyönetimde eşgüdüm (Koordinasyon) uygulamasını uygulaması yasal bir zorunluğun yerine getirilmesinden başka bir iş değildir. Ecevit'in eşgüdüm uygulamasını yerenler ancak faşist ve neo - faşistler olabilir. Bunlar sıkıyönetim komutanını Hitler' in Gauleiter'i durumuna getirmek isteyen bedbahtlardır.

2 — Mektubumda ikinci olarak değindiğim nok-

ta komünistlik suçlamalarının kendiliğini (mahiyet) belirtiyordu. Kapitalizmde her zaman iktidardakiler muhalefettekileri, muhalefettekiler de birbirlerini komünistlikle suçlarlar. Marx ve Engels Manifesto'in başlangıcında durumu böyle açıklar ve işçi sınıfının belli bir kültür düzeyine ulaşmasına kadar durum böyle sürer derler. Aynı gerçek bugün (1941 yılı) de geçerlidir. Nitekim sizin de çıkaranları arasında yer aldığınız «Meslek Mecmuası» da bir zamanlar komünistlikle suçlanmıştı. Bu bakımdan benim sıkıyönetim komutanlığınca komünistlikle nitelenmem bu tarihsel zorunluğun gereğidir. Beni komünistlikle niteleyenler ,komünizmin ne olduğunu bilmezler ve benim bu konuda ne düşündüğümü de kavrayacak bilinçte değildirler.

1917'den bu yana komünistlik denince akla Lenin'in «Nisan Tezleri» gelir. Ben Türkiye'nin bugünkü (1941) durumunda Nisan Tezleri'nin uygulanması görüşünde değilim. Bu nedenle komünistlikle nitelenmem anlamsızdır.

Bu noktaları daha sonra Bülent Ecevit'e yolladığım, ve «Sosyalistlere Açık Mektup» adıyla yayınladığımız çeşitli mektuplardan biri olan 14.3.1967 mektubumda da açıklamıştım.

1979'da da Lenin'in Nisan Tezleri'ni benimsememiş kişilere de komünistlik suçlaması yapılmaktadır. Bunun Türkiye Devletine yaptığı zararlar çok büyüktür. Esendal'a yolladığım mektubumun bu üçüncü bölümünde bu zararları şöylece belirtmiştim.

3 — Sıkıyönetim komutanlığının beni ve diğer kişileri komünistlikle suçlaması kurulu düzene karşı olan sağ yada sol herkesi TCK 141. 142. maddeler kapsamına sokması Türkiye toplumuna ve merkezi dev-

letine onarılmaz yaralar açmıştır ve bundan sonra daha büyük yaralar da açacaktır. Çünkü toplumda belli bir sınıfın eğilimine karşılık veren ideolojiler hukuk yoluyla ortadan kaldırılamaz. Bu ideolojinin kaldırılması için, bu ideolojiyi yansıtan sınıfın ortadan kaldırılması gerekir. Bir sınıfın ortadan kaldırılması için ise o sınıfın üretimle ilişkisinin olmaması gerekir. Üretimle ilişkisi olmayan bir sınıf hukuk yoluyla ortadan kaldırılabilir. Bu bakımdan üretimle ilişkisiz bir sınıfın ideolojisi hukuk yoluyla yasaklanabilir. Buna karşılık üretimle ilişkili bir sınıfın ideolojisi hukuk yoluyla önlenemez. Üretimle ilişkili bir sınıfın ideolojisi hukuk yoluyla önlenmek istenirse bu ideoloji hukuk dışı yollarla varlığını sürdürmek gereğini duyar. Tıpkı bir ırmağın önüne bir set yapıldığında ırmağın akışı durmaz, kendine başka bir yol bulur.

İşte TCK 141. 142. maddelerin niteliği budur. Bu maddeler Türkiye toplumunda kendilerine akacakları yatağı bulacaklardır.

Bu bakımdan mektubumda Türkiye'nin otuz yıl sonrasını görmüş gibi bu yatağı şöyle belirtmiştim.

TÜRKİYE'DE YAKIN BİR GELECEKTE İKİ AKIM BELİRECEKTİR. BUNLARDAN BİRİ ÇARLIK RUSYA'SINDA GÖRÜLDÜĞÜ GİBİ ES-ER (DEVRİMCİ SOSYALİSTLER) HAREKETİ, DİĞERİ TÜRKİYE CUMHURYETİ'NDEN AYRILIP AYRI BİR DEVLET KURMAK. (AYRILIKÇILIK)

Nitekim Türkiye'de Deniz Gezmiş'lerle başlayan anarşist ve terörist eylemler yeni dünya koşullarının ES-ER (Devrimci Sosyalizm) eylemidir. ES-ER, Sosyalist Devrimci deyiminin Fransızca kısaltılmışının ilk harflerinin okunuşudur.

Esendal'a yazdığım mektupta zaman yitirmeden

TCK'dan 141. 142. maddelerin çıkarılması, sosyalizmin demokratik yoldan gerçekleşmesinin yolunun açılmasının sağlanmasını istemiştim. ES-ER ve AYRILIKÇILIĞIN doğmasından sonra bu maddelerin kaldırılmasının bir öneminin kalmayacağını belirtmiştim.

4 — Türkiye'de sosyal sınıflararası çelişkileri merkezi devlet yoluyla, yada merkezi devletin hakemliği yoluyla çözmeye kalkmak, Türkiye'deki merkezi devletin yıkılmasını doğurur. Çünkü sivil toplumda sınıflararası çelişki ve çatışma pazar yasalarına göre biçimlenir. Yasama programının yasaları pazar yasalarını geçersiz kılmaz. Bu açıdan merkezi devletin yasaları çelişen ve çatışan sınıflardan hiçbirini tatmin etmez. Aynı yasa sınıflardan birini daha çok, diğerini daha az rahatsız eder. Bir başka yasada ise durum tersine olabilir. Sonuç olarak bütün sınıflar merkezi devlete karşıdır. Bu durumda merkezi devletin sınıfların çelişki ve çatışmalarına karışmaması, sınıfların birbirleriyle çelişki ve çatışmalarını pazar yasalarına göre sınıfların kendi aralarında çözümlemelerine olanak hazırlaması gerekir. Devlet sınıflar arasında taraf olmamalı, sınıflar arasında eşgüdümcülük yapmalıdır. Bu da sosyal kurumlara yasa yapma yetkisinin tanınmasıyla, grev ve lokavtın, toplu sözleşmenin yasaların güvencesine alınmasıyla olur.

Mektubumda bunları yazmıştım. Bu görüşlerin Nisan Tezleri'yle çakışır bir noktası olmadığını bildirdim.

Esendal bu mektubum üzerine benimle ilgilendi. Bu dönem üzerine anılarımı «Yılların İçinden» adlı yapıtımda anlattığım için burada yinelemeyeceğim.

Şimdi onun benimle parti kurma, aynı partide çalışma önerilerini bir yana bırakıyorum. Benim ona yaptığım öneriye geçiyorum.

14 Mayıs 1950'de DP (Demokrat Parti) iktidara geldi. Yakın arkadaşım rahmetli Kemal Zeytinoğlu'nun ziyaretine gittim ve ona DP iktidarının tasarruflarının ne lehinde, ne aleyhinde bulunmamak koşuluyla Türkiye'nin kurtuluşunun sosyalist bir düzende gerçekleşebileceğini söyleyerek sosyalizmin klasik kültürünü geniş halk kitlelerine yayacak sosyalist bir partiyi kurmama izin verip vermeyeceklerini sordum. Zeytinoğlu Menderes'le görüştükten sonra buna partinin genel başkanlığını Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın, Genel Sekreterliğini de Ankara Barosu avukatlarından Nejat Sav olmak koşuluyla izin verilebileceğini söyledi. Ben pekiyi dedim. Fakat bu kişileri tanımadığımı söyledim. Zeytinoğlu tanışmanızı sağlarım dedi. Yeniden buluşmak üzere ayrıldım. Ankara Barosu avukatlarından arkadaşım rahmetli Suphi Taşhan'a gittim. Nejat Sav hakkında bilgi istedim. Bunların baba ve oğul avukat olduklarını belirgin bir sosyalist yönlerinin olup olmadığını bilmediğini söyledi.

Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın sosyalistliği konusunda bir araştırmaya gerek görmedim. Onun sosyalistliği konusunda bende belirmiş bir kanı vardı.

Suphi Taşhan arkadaşıma Zeytinoğlu ile ilgili görüşmemizi ayrıntılı olarak anlattım. Bunun üzerine Suphi Taşhan Sıtkı Yırcalı ile iyi görüştüğünü, DP'nin sosyalist bir parti karşısındaki tutumunun ne olacağını ondan öğrenebileceğini söyledi. Kısa bir süre sonra Suphi Taşhan'ı yeniden gördüm. Yırcalı ile görüşmüş, Yırcalı'dan da Zeytinoğlu görüşleri doğ-

rultusunda bilgi almış. Ben yeniden Zeytinoğlu'nu gördüm. Bu kez Zeytinoğlu önceki koşullardan başka bir de yayın yapmamamız (!) koşulunu getirdi. Oysa biz zaten bir şey yapacaktık ki o da yayındı.

Bunun üzerine DP ile iş yapılamayacağına kanaat getirdim. Esendal'ı görmeye gittim. Zeytinoğlu'yla olan görüşmelerimizi ona açtım. Ülkenin içinde bulunduğu durumu ele aldık, bir durum değerlendirmesi yaptık. Çözümler düşündük. İki üç gün süren görüşmeler sonunda tam bir anlaşmaya vardık. Şimdi anlaştığımız noktaları açıklayalım.

Anlaştığımız noktalar bizi yeni bir parti kurmaya götürüyordu. Esendal bana CHP'den ayrılmasının, özellikle İnönü'den ayrılmasının söz konusu olmadığını, eğer bugün yaşıyorsa yaşamını iki kişiye borçlu olduğunu, bunlardan birinin Talat Paşa, diğerinin de İsmet Paşa olduğunu söyledi. Enver Paşa, Yakup Cemil'le birlikte Memduh Şevket Esendal'ı da kurşuna dizdirmek kararındaydı. Talat Paşa Enver Paşa'yı bu kararından caydırmıştı.

Esendal İnönü'ye ise şunun için borçluydu.

İzmir'de Atatürk'e yapılmak istenen suikastten sonra ittihatçıların, Kör Ali Bey'le birlikte Esendal'ın da tasfiyesi söz konusu edilmiş ve bunu İsmet Paşa önlemiş. Bu nedenle Esendal, kendisinin İnönü'ye muhalefet edemeyeceğini, ancak anlaşmaya vardığımız noktaları İsmet Paşa'ya benimsetebileceğini ve CHP'ne bu doğrultuda bir yön verilebileceğini söyledi ve CHP de birlikte çalışmamızı istedi. Bu teklifi ben de uygun gördüm.

Yaşadığımız çağda Türkiye'nin öngördüğü düzen çok partili parlamenter demokrasidir. Bu düzen üç kuruluşa dayanır, 1 — Parlamento, 2 — Partiler, 3 — Bürokrasi. Ne yandan bakarsak bakalım, bu kuruluşların bir geçmişi vardır. 1 — Parlamento kuruluşunun iki işlevi vardır. Biri devletin gelir ve giderlerini, bütçeyi yapmak; diğeri bütün ülkeyi kapsayan yasalar düzenlemek. Parlamentodan önce toplumun gelirini ve giderini saray belirlerdi. Parlamento bu yetkiyi kıraldan, saraydan almış kendine maletmiştir. Parlamentodan önce ülkenin tümünü kapsayan yasalar yoktu. Her derebeyinin, her kentin, her bölgenin ayrı ayrı yasaları vardır. Ayrıca kıralın çıkardığı yasa ve kararnameler vardır. Ama bu kararnameler de birbirleriyle çelişkiliydi. Ayrıca bölgelerarası çelişkiler de gösteriyordu. Parlamento bunu ortadan kaldırdı. Ülkenin tümünü kapsayan yasalar koydu.

Hemen şunu söyleyelim ki çağımızda parlamentonun gelir ve giderler üzerinde yaptığı tasarruf toplumun çıkarlarıyla bağdaşır nitelikte değildir.

Biz Esendal'la görüşmemizde toplumun merkezi plânlamalı ve pazar regülatörlü bir kuruluşla gelir ve giderlerini düzenlemeyi düşünüyorduk. Doğaldır ki merkezi planlamalı ve pazar regülatörlü bir toplumu parlamento kuramaz ve yürütemez. Bunu ancak bir ekonomik parlamento yapabilir. Şimdi biz buna devlet planlama örgütü diyoruz. 1950'de böyle bir kuruluş yoktu. Bizim gelir ve gideri, diğer bir deyimle üretim ve tüketimimizi düzenleyecek ekonomik parlamentonun devlet plânlama örgütünden ayrıldığı nokta yasa yapabilme sorunudur. Devlet plânlama

örgütüne yasa yapma yetkisi verildiği an bizim ekonomik parlamento tezimiz gerçekleşmiş olur. Geriye ancak bu iki kuruluş arasında üyelerinin belirlenmesi ve kuruluşların işleyiş farkları sorunu kalır.

Parlamentonun ikinci görevi bütün ülkeyi kapsayan yasalar yapmasıdır. Yasa son çözümlemede kişilerin kiişlerle, kişilerin devletle ve toplumla, devletlerin devletlerle ilişkilerini düzenleyen kurallardır. Biz bu kuralların kişilerin özgür istençleriyle kurulması gerektiği kanısındayız. Kişilerin özgür istençleriyle bu ilişkilerin kurulması istendiğine göre parlamento niteliği taşımaz. Parlamento bunu gerçekleştirememektedir.

Kişilerin kişilerle, kişilerin toplumla ilişkileri kişilerin ve toplumların (toplumların da bir tüzel kişi olduğu gerçeğine göre) özgür istençleriyle kurulan bağlantılara, hukukta yurttaşlık hakları (medeni hukuk), ekonomide ekonomi politik denir. Bu bakımdan yurttaşlık haklarıyla ekonomi - politik aynı şeydir. Bu nedenle yurttaşlık yasası ile ekonomi - politiğin yasası aynı yasadır. Ekonomi politiğin yasası demek pazar yasası demektir. Öyleyse yurttaşlık haklarının yasası da pazar yasasıdır. Diğer bir deyimle sözleşmedir.

Bütün yurttaşlık yasalarında sözleşme özgürlüğü vardır. Diğer deyimle sözleşmelerin yasaları pazar yasalarıdır. Oysa sözleşme özgürlüğü olduğu söylenen yasaların hepsinde sözleşmenin yasalara, genel ahlaka, geleneklere aykırı olamayacağı yargısı yer alır. Demek ki sözleşme özgürlüğü parlamentonun çıkardığı yasaların izin verdiği ölçüde vardır. Oysa sözleşme özgürlüğü parlamentonun çıkardığı yasalara göre değil, pazar yasalarına göre belirlenmelidir.

Bu açıklarımıza göre bizim için temel olan yurttaşlık hukukudur ve bu sözleşme özgürlüğüne dayanır. Sözleşme özgürlüğü ile belirlenen sözleşmeyi tanımamak ceza hukukuna girer. Böylece bizim ceza hukuku anlayışımız kamu hukuku açısından değil, yurttaşlık hakları hukukundan kaynaklanır.

Bu görüş bizi ayrıca bir profesyonel tüze (adalet) kuruluşu yerine bir jüriye götürür.

2 — Partiler: Partiler de 150 yıllık bir geçmişe sahiptirler. Parlanmeto kuruluşu ile birlikte kurulmuşlardır. Genellikle partiler bir sınıfın diğer sınıflara karşı çıkarlarını savunmak için kurulmuşlardır. Diğer bir deyimle artık değerin bölüşülmesi noktasında birbirleriyle çarpışmaktadırlar, değerin yaratılmasında değil. Artık değerin olması için değerin yaratılmış olması gerekir. Değerin yaratılması demek kişinin marjinal (bir şeyin var olması için zorunlu olan en küçük miktar) gereksinmesinin karşılanmasına bağlıdır. Bu en düşük miktarın yaratılmadığı toplumda artık değerin bölüşümü için çatışmak boş bir çabadır.

Bugün Türkiye'de kişi başına düşen toplumsal gelir payı kişilerin marjinal gereksinmesini karşılayacak düzeyin altındadır. Öyleyse Türkiye'de sorun toplumsal gelir payını öncelikle bu düzeye çıkarmak dır. Bu da bizi «cephe»ye devlet partisine, «*toplumsal demokratik cephe*»ye götürür.

3 — Bürokrasi: Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan bizim üretime dayalı bir toplum düşündüğümüz açıkça belirmektedir. Bu nedenle ayrıca bir profesyonel bürokrasi düşünmüyoruz. Bize göre bürokrasi üretime bağlı olacaktır, seçimle gelecektir, üretimdeki katkısı oranında pay alacaktır.

Esendal'la parlamento, partiler ve bürokrasi konularının belirttiğimiz noktalarında tam bir anlaşmaya vardık. Ayrıldığımız nokta Esendal'ın tekniğin tasfiyesi noktasıdır. Esendal tekniğin tasfiyesini, tek kişinin bile kendi kendine üretim yapabilecek düzeye getirilmesini sağlayacak bir üretim düzeyinin kurulmasını istiyordu. Esendal'a göre kişinin gerçekten özgür sayılabilmesi için bu ortamın yaratılmış olması gerekiyordu. İşte düzen, ancak bu özgür insanların oluşturacağı düzendi. Ben ise dev tekniğin savunucusuydum.

Doğaldır ki teknik konusundaki bu ayrılığımız birlikte çalışmamızı engelleyecek önemde değildi.

Şimdi sorun, yukarıda anlaştığımız noktaların hangi araçlarla, hangi stratejiyle gerçekleştirileceğiydi. Biz bugünkü (1951) anayasamızın yasallığını kabul ettiği yoldan bu noktaları gerçekleştirebileceğimiz düşüncesindeydik. Bu da siyasal bir parti yoluyla parlamentoya girmek, parlamentoda yüzde elli bir çoğunluğu sağlamakla gerçekleşecekti.

1924 Anayasamıza göre parlamentoda % 51'nin çıkardığı yasanın anayasaya aykırılığı söz konusu edilemezdi. Bu açıdan parlamentoda % 51 çoğunluğu sağlamakla her istenileni yapmak olanağı vardı. Yine bu çoğunluğa dayanarak anayasayı değiştirmeden anayasanın temel ilkelerini geçersiz kılacak yasalar çıkarılabiliyordu.

Ayrıca 1924 anayasamız TBMM'ne dilediği bir istimlak yasasını çıkarma yetkisini de veriyordu ve o tarihe kadar da farklı onaltı istimlak yasası çıkmıştı. Biz parlamentoda % 51 çoğunluğu sağlayınca o güne kadarki istimlak yasalarından ve diğer yasalardan yararlanarak üretim kooperatiflerini, mes-

lek odalarını, belediyeleri geliştirecek ve onlara yasa yapma yetkisi verecektik. Bunlardan sonra 1 — Üreticiler konseyi, 2 — Tüketiciler konseyi, 3 — Üreticiler ve tüketiciler arasında dengeyi kuracak bir eşgüdümcü olarak bir devlet partisini öneriyorduk. Bu kuruluşların başarıları oranında parlamentonun yetkilerini daraltacaktık. Devlet partisi aynı zamanda devlet plânlama örgütünü ve devlet güvenlik örgütünü çalıştıracaktı.

Bu noktalarda tam bir anlaşmaya vardık. Şimdi bu işlerin gerçekleştirilmesi için bir yandan yayın yapmak, bir yandan da İsmet Paşa'yı düşüncelerimizin doğruluğuna inandırmak gerekiyordu. O zamanlar Cemil Sait Barlas Pazar Postası Gazetesi'ni çıkarıyordu. Pazar Postası'nı bu yöne yöneltmeyi düşündük. Esendal, Barlas'ı buldu. Ona gerekli öneriyi yaptı. Barlas milletvekili ara seçimlerinin söz konusu olduğunu ve kendisinin CHP'den Denizli adayı gösterileceğini ve Denizli Dokumacılar Kooperatifiyle anlaştığını ve bu kooperatifin kendi lehine çalışacağını, bu tür bir yayın yaparsa kooperatifin aleyhine döneceğini söyledi. Bu işe yanaşmadı.

Bunun üzerine bizim bir matbaa sağlamamız ve yayın yapmamız gerekiyordu. Ancak bundan önce İsmet Paşa'yı inandırmak zorundaydık. Esendal İnönü'yle görüştü. İnönü hayır deyince, bizim çabalarımız da böylece eyleme dönüşemedi. Kısa bir süre sonra da Esendal öldü. Nur içinde yatsın.

SON SÖZ

Bu yapıtın başlangıcından buraya kadar anlattıklarımızdan bizim şu görüşler doğrultusunu izlediğimiz anlaşılabilir.

Sosyalistlik - komünistlik emek - kapital çelişkisinin çözümüdür. Emek kapital çelişkisinin çözümü ancak evrensel ilişkilerde kendini gösterir ve evrensel ilişkiler içinde çözülebilir. Toplumda yalnızca emek - kapital çelişkisi değil aynı zamanda yöneten yönetilen, ezen ulus ezilen ulus ve daha başka çelişkiler de vardır. Ama bu çelişkilerde son çözümleme de emek kapital çelişkisinin sonuçlarıdır. Emek kapital çelişkisi çözülünce (Sosyalistlik komünistlik gerçekleşince) diğer bütün çelişkiler de çözülür.

Kabul etmek gerekir ki belli bir kültür düzeyine gelmemiş sınıflar ve tabakalar bu çelişkileri birbirlerinden bağımsız görürler. Emek kapital çelişkisinin çözümüne yönelmez başka bir çelişkinin çözümüyle uğraşırlar. Ele aldıkları çelişkinin çözümünü amaç, diğer çelişkileri araç olarak kullanırlar.

Sosyalist komünist olmayanlar genellikle ezen ulus ezilen ulus çelişkisini yada yöneten - yönetilen çelişkilerinden birini amaçlarlar. Emek kapital çelişkisini araç olarak kullanırlar.

Türkiye'ye gelince sosyalistler komünistler emek kapital çelişkisinin giderilmesini amaç, diğer çelişkileri de araç olarak kullanırlar. Türkiye'de emek

kapital çelişkisinin giderilmesi, Türkiye'nin evrensel emek - kapital ilişki içinde ele alınmasına bağlıdır.

Türkiye'nin evrensel emek - kapital çelişkisi içindeki yeri Türkiye'nin ekonomik açıdan bütünleştiği kıta ile eklemlik ettiği kıtaların iilşkileri içinde belirlenir. Bu bakımdan Türkiye'de emek - kapital çelişkisinin çözümü ekonomik açıdan bütünleşmesi gereken kıta ile bütünleşmesine ve eklemlik etmesi gereken kıtalara eklemlik etmesine bağlıdır.

Türkiye'nin hangi kıta yada kıtalarla bütünleşmesi gerektiğini dış ticaret ilişkileri belirler. Eklemliği de ödemeler dengesinin nasıl dengeleştirdiği belirler. Doğaldır ki bu iki işlem kısa zaman analizinde değil, uzun dönem analizinde saptanacak doğrultuyla belirlenir. Dönem deyince biz üretim güçlerinin nitel karakterinin aynı kalması, nicel karakterinin değişmesini anlıyoruz. Dönemle uzun dönemi eşanlamlı olarak kullanıyoruz.

Oysa Türkiye'li sosyalistlerin çoğunluğu yukarıda açıkladığımız bütünleşme ve eklemliği göz önüne almaz. Bütünleşme ve eklemliği göz önüne almadan sosyalizm komünizm gerçekleşemez. Türkiye'nin sosyalist - komünist olması bütünleşeceği kıta ile bütünleşmesine ve eklemlik yapması gereken kıtalarla eklemlik yapmasına bağlıdır. Bütünleşilecek kıta Avrupa, eklemlik ise Avrupa Asya bağlantısıdır. Biz Avrupa derken bununla Avrupa ile Sovyetler Birliği ve Kanada'yı bir bütün olarak düşünüyoruz. Bizim bu bütünleşme ve eklemlik görüşümüz Afrika kıtasının ekonomik bütünleşmesini gerçekleştirmesine kadar geçerdir. Bunun da bir kaç yüzyıl süreceği söylenebilir.

Türkiyeli sosyalistlerin önemli bir bölümü emek kapital çelişkisini gidermeyi amaç değil, araç ola-

rak kullanmaktadırlar. Bununla yönetenler yönetmelerini sürdürmeyi ,ezen ulustan olanlar ezmelerini sürdürmeyi amaçlarlar. Buna karşılık yönetilenler yöneten olmayı, ezilen ulustan olanlar da ezen ulus olmayı amaçlamaktadırlar.

Pek doğaldır ki emek - kapital çelişkisini araç olarak kullananlar kendi gerçek amaçlarını gizlemekte ve amaçlarının emek - kapital çelişkisini gidermek olduğunu söylemektedirler. Ortaya şöyle bir sorun çıkmaktadır. Emek - kapital çelişkisini araç ve amaç olarak kullananların gerçek nitelikleri nasıl saptayacağız. Herhangi bir saptamada ölçüt çok açıktır. Bu da Aristoteles'in bir eylemde gördüğü dört nedenin saptanmasıyla olanaklıdır. Hemen şunu söyleyelim ki konumuzdaki saptama için bu dört nedenden ikisi yeterlidir. Bu iki neden şunlardır. Biri neden sonuç bağlantısının bulunması ,diğeri de sebep erek bağlantısının bulunmasıdır.

Şimdi bu iki açıdan Türkiye'deki sosyalist komünist hareketlere bakalım ve hangi hareketlerin emek kapital çelişkisini amaç, hangi hareketlerin de araç olarak kullandığını gösterelim.

Neden sonuç bağlantısı açısından Türkiye'deki sosyalist hareketlerin hepsi emekçiden, emekten yana, kapitaliste, kapitale karşıdır.

Buna karşılık sebep - erek bağlantısı açıdan Türkiye'deki sosyalist hareketere bakarsak bazı hareketlerin sosyalizmi gerçekleştirmek için erek olarak Sovyetler Birliği'nin ortadan kaldırılmasını, Comecon'un dağıtılmasını koymaktadırlar. Bunun sonucu enternasyonal kapitalizm (Wall Street) rakipsiz bırakılmak istenmektedir.

Görülüyor ki böyle bir sosyalistlik sonuç olarak

kapitalizmin gelişmesine, rakipsiz kalmasına neden olmaktadır.

Dikkat edilirse biz şimdiye kadar ki analizlerimizi her zaman coğrafya olarak evrensel, tarih olarak uzun dönem olarak düşünerek yaptık. Yöneten yönetilen ile ezen ulus ezilen ulus çelişkilerinin bir sonuç olduğunu gösterdik. Bu bakımdan bütünleşmiş durumda üretim biçimi ister sosyalist, ister kapitalist olsun bu alanda Ricardo'nun «karşılaştırmalı maliyet kuramı» geçerlidir. Adam Smith'in «mutlak maliyet kuramı» değil. Bunun için bütünleşmede bir ulusun diğer ulusu ezmesi, sömürmesi söz konusu olamaz. Örneğin büyük Britanya İmparatorluğu mu Avusturalya'yı, yoksa Avusturalya mı Büyük Britanya'yı ezmekte sömürmektedir. Avusturalya'daki koyun tüccarları mı Büyük Britanya'daki dokumacıları, yoksa Büyük Britanya'daki dokumacılar mı Avusturalya'daki koyun tüccarlarını ezmekte, sömürmektedir. Bu sorunun yanıtını aşağıdaki örnek açıkça ortaya koymaktadır.

Suudi Arabistan'ın, Kuveyt'in ve diğer Arap emirliklerinin ve İran eski şahının, kısasaca petrol üretici ülkelerin sanayisi ilerlemiş ülkeleri mi ezdiğini, sömürdüğünü söyleyeceğiz, yoksa ileri ülkelerin petrol üreticilerini mi? Burada durum açıkça kendini göstermektedir. Yapılan iş emtia değişimidir.

Yukarıda Büyük Britanya Avusturalya örneğinde de durum aynıdır. Emtia değişimidir. Emtia üretilmesi ,değer yaratılması değil Bilimsel ekonomi politikle uğraşanlar bilirler ki ancak artık değerin yaratılması süreci içinde sömürü söz konusudur. Artık değer yaratılmayan bir işlemde (değişimde) sömürü olmaz ,ancak aldatma olabilir. Az değerli bir emtia

ile çok değerli bir emtia değiştirilebilir. Ama bu değişen emtiaların değerleri ne artar, ne de eksilir.

Bu uzun açıklama sanırız ki sosyalizmin kurulmasında emek - kapital çelişkisini kimlerin amaç, kimlerin araç olarak aldıkları açıklığa kavuşturulmuştur. Emek - kapital çelişkisinde artık değerin tümüyle ortadan kaldırılmasını isteyenler bu çelişkiyi amaç, artık değerden daha fazla pay almak isteyenler de bu çelişkiyi araç olarak kullanmaktadırlar.

***

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan bugün dünyada ve Türkiye'de varolan sosyalizmin yani olgu olarak sosyalizmin, emekten ve üretim araçlarından başka bütün gereksinmelerin emtia niteliğini taşıdığı ve kâr amacıyla üretildiği anlaşılmaktadır. Sosyalizm bu niteliğiyle emtia üretimine dayalı bir düzendir ve bu nitelik kapitalizmde de aynıdır. Şunu da belirtelim ki, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki bu ortak nitelikten başka bir ortak nitelik daha vardır. Bu da her iki düzenin de üretim araçlarının aynı olmasıdır.

İnsanlar yaşamlarını araç yaratarak ve araç kullanarak sürdürürler. İnsanlar amaçlarını, araçlar kullanarak gerçekleştirirler. Buna göre her amaç kendine uygun aracı gerektirir. Amaca uygun araç varsa, bu araç kullanılır. Yoksa bu araç yaratılır. Olmayan araç, olan araçlardan yararlanılarak yapılabilir.

Sosyalizmin amacı, kâr sağlamaya yönelik, pazarın gereksinmelerini gideren bir düzen değil; kâra değil, toplumsal faydaya yönelik, insan gereksinmelerini gideren bir düzendir. Bu düzeni getirmenin araçları bugün yoktur. Bu araçları bize bilim ve teknik verecektir. Bu araçların yaratılmasında varolan araçlardan yararlanılacaktır.

Varolan araçlardan yararlanarak yeni araçları yapmak, amacı gerçekleştirmenin yollarını açmakta insanlık bazı koşullara bağlı olacaktır. Cizvitler ve ortodoks düşünceliler hiç bir koşul tanımazlar. Amaç, her türlü aracı haklı kılar derler. Biz bu görüşte değiliz. Aracın yaratılmasında ve kullanılmasında yabancılaşmış lojiğin yani ideolojinin değil, yabancılaşmadan kurtarılmış ideolojinin, yani lojiğin egemen olmasından yanayız.

DİZİN

A

A. Kadir 219
Abdülceboar 32
Abdülhamit II 45, 47
Abdullah Cevdet (Karlıdağ) 76, 97, 99, 103
Abdülkadir Kemali (Öğütçü) 41
Abdülsettar 33
Acem Cevat 184
Acuner, Ekrem 121
Adato, Habil 81
Ahdemer, İbrahim 60
Ağaoğlu, Ahmet 151
Agrippa 22
Ahıskal, Şahap 77, 114, 166, 167, 168, 174, 175, 176
Ahmet Rıza 40
Ahundov, Mehmet Can 56
Aka Gündüz (Enis Avni) 30
Akal, Haşmet Rasim 34, 195
Akçora, Yusuf 58, 151
Akgüç, Prof. Dr. Atıf 215, 216
Aldoğan, Sadık (Paşa) 215
Alev, Hamdi (Hamdi Şamilov) 104, 109, 117, 127, 156, 162
Ali Baha (Branko Mercanopulos) 35, 37
Ali Ekber (Safiyollu Ali) 60
Aliev Molla 59
Aliev, Sefer Ali 60
Ali İhsan (Kör Ali) 28, 31, 152, 159, 160, 231
Aliki, Mirza 58
Alimov, Abit 84, 85, 154
Allamezade Nurullah (Nurullah Sümer) 108
Antel, Sadrettin Celal 89, 92, 107
Arap Hakkı 15, 32, 33, 65, 85, 161
Arda, Prof. Dr. Orhan 199
Arsal, Orhan 214, 217, 219
Asıurov, Sefer 61
Ashalafazer 61
Altay, İhsan 134, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150
Altındiş Faik 76, 87, 92, 100, 101, 109
Alöç, Kâzım 16
Ata 32
Atatürk 33, 42, 55, 96, 99, 129, 146, 147, 157, 222, 231
Atılgan, Behçet 81, 204
Atsız, Nihal 178
Atlasov, Hadi 60
Aybar, Mehmet Ali 197, 203, 204, 205, 206
Aydemir, Şevket Süreyya 12, 88, 92, 102, 109, 126, 127, 128, 142, 143, 144, 169, 170, 172

B

Baba Rıfkı (İ. Rıfkı, Sakallı Rıfkı) 47, 48, 49, 50
Bademeşin, Arif 60
Baha Sait 9, 31, 65
Bala, Mirza 9, 16, 80
Balkı, Talha 222
Balyoz Nihat (Gandi Nihat, Arap Nihat) 102
Bakırov, Süleyman 154
Baraner, Reşat Fuat 15, 32, 187, 188, 189, 190
Barkın, Rebii 209, 218
Barkın, Ruşeni 68, 69, 71, 72
Barlas, Cemil Sait 236
Barutçu, İsmet 138

Bastoncu Fevzi 162
Başgil, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat 214
Başman, Avni (İngiliz Avni) 194
Baştımar, Zeki (Yakup Demir) 15
Bayar, Celal 33, 203, 213, 214, 217, 218
Bayborin 58
Baykurt, Cami 106, 129, 154, 155, 158, 205, 206, 207
Behram ,Lütfü 9, 67
Bekiev, Musa (Musa Carullah) 61, 160
Benaroya, Abraham 31
Benice, Etem İzzet 43
Benneci, Celal (Tayyareci Celal) 15, 162
Berkes, Niyazi 193
Bıçakçı Şükrü (Göynüklü, Şükrü Sekini) 28
Bilen, İsmail (Laz İsmail, Üstüngel) 12, 96, 100, 101, 109, 112, 132. 133, 134, 145
Bilsel, Cemil 158
Birgen, Muhittin 31, 152, 159
Birke 84, 85, 154
Blanqui 120
Boran, Behice 193
Boratav, Pertev Naili 193
Bukharin 177
Birizkent, Selahi 114, 156, 162
Bürücek, Muhittin 220, 221

C

Cabet 18
Calmet 151
Cebesoy, Ali Fuat (Paşa) 31, 230
Celal (Adalet Bakanı) 107
Celal Bey (İskeçe'li) 35, 49, 50, 51
Cemal Paşa 85, 154
Cerrahoğlu (Kerim Sadi, Ahmet Nevzat Gürgen) 13 76, 122, 126, 155, 171, 179, 180, 183, 199, 200
Cevat Paşa 45
Cevdet, Mustafa 45
Ceylan, Ali Rıza 196
Cimcoz, Selah 32
Coşkun, Nusrat Safa 38

Ç

Çakmak, Fevzi (Mareşal) 32, 157, 158
Çapanoğlu, Münir Süleyman 38, 43, 48, 49, 50
Çerkez Etem 161
Çığ, Mümtaz Muharrem 155, 170, 171, 180
Çokayev, Mustafa 52, 73, 74
Çolak Hayri 16

D

Damat Ferit 42, 43
Demirağ, Nuri 141
Derviş Bey 67, 75
Derviş, Suat 190
Dino, Abidin 186
Doğan, Avni 146
Dıranas, Ahmet Muhip 172, 196
Draman, Hüseyin 4, 6
Durkheim 193

E

Eczacı Vasıf (Vasıf Onat Tokuzlu) 76, 78, 91, 107,

114, 115, 116, 117, 118, 156, 162
Ediboğlu, Baki Süha, 172, 196
Ediz, Hasan Ali 15, 76, 88, 89, 122, 126, 127, 128, 129, 133, 138, 139, 156, 162, 163
Ekinoğlu, Muzaffer 38
Eliçin, Emin Türk 156
Emil, Ahmet Cevat 16, 81, 83, 134, 144, 148, 149
Emre, Ahmet Cevat 12, 44, 124
Engels 18, 135, 228
Enver Paşa 33, 55, 62, 67, 68, 69, 70, 85, 160, 231
Erim, Prof. Dr. Nihat 167, 168
Erişçi, Lütfi 183, 184, 185, 186, 187
Erbakan, Prof. Dr. Necmettin 215
Erben, Talat 184
Esen, Bülent Nuri 168
Eskin, İsmail Safa 172, 173, 174, 175
Esendal, Memduh Şevket 31, 148, 152, 156, 157, 159, 202, 211, 219, 220, 221, 225, 226, 228, 231, 232, 236.
Eşref (Ozan) 39
Etem Nejat, 32, 33, 66, 85, 161
Ertem, Sadri 223

F

Faik (Değirmenci, Edirne'li) 76, 102
Felek, Burhan 48, 50
Fırıncı Ahmet (Dede Ahmet) 15
Fridman 151
Fuat Sabıt 9, 13, 32, 33, 65, 81, 128, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 169, 171, 176, 190, 207

G

Garan, Fadıl 15, 81, 83, 91, 134, 143, 144, 145, 147, 150, 162
Galatalı, Şevket 31
Gafurov, Sefer 60
Gazi, Muhammed 60
Gaspirenski, İsmail 57, 58, 59
Gezmiş, Deniz 228
Giray, Seyyit 60
Gökalp, Ziya 22, 185, 188, 189
Gökay, Prof. Dr. Fahrettin Kerim 169
Gölpınarlı, Abdülbaki 178
Gültekin, Vahdet 174, 175
Gümülcine'li İsmail 40, 43
Gürsel, Cemal 192
Gürsoy 213

H

Habil Adem 72
Hacim 32
Hakgüder, Alaattin 81, 82, 83, 166, 190, 191, 192, 194, 195, 204, 208
Halil Paşa 62
Halimi Efendi 218
Halit Paşa (Deli Halit) 152, 159
Hamit Bey 122, 125, 173, 174
Hamdi 48, 51
Haşmet Rasim 30, 35, 44
Hatif, Hüseyin Fevzi 57
Haydaroğlu, Minnetullah 58

Haydarov 58
Hegel 193
Hocayev, Feyzullah 61, 69
Hocayev, Osman 69, 72
Heraklit 131, 132
Hikmet, Affan 9
Hocaoğlu, Salih 194
Hüsamettin Paşa 194
Hüsamettin Molla 57
Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi) 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46

İ

İbrahimov (Abdürreşit) 58
İdris-i Muhtefi 28
İffet Bey 154
İhsan Paşa 96
İnönü, İsmet (Paşa) 148, 149, 157, 158, 163, 201, 212, 214, 231, 236
İshakov (Ayaz İshaki) 57, 59, 60, 61, 63

J

Jaurés 36, 37

K

Kafaoğlu, Aslan Başer 121, 122
Kalmuk, Emin 113
Kanık, Orhan Veli 172, 173
Kant 193
Karabekov, Karabey 33, 60, 62, 152
Karakol, Vasıf (Kara Vasıf) 31
Kaya, Şükrü 91, 142, 211, 212, 213, 214
Kemal Tahir 76, 79, 128, 150, 166, 167, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 194
Keskin, Ali Rıza 13, 14
Keskin'li Rıza (Silsüpüroğlu Rıza) 118, 119
Kerenski 61, 152
Kerimov, Fatih Kerimi 57, 58
Kıvılcımlı, Dr. Hikmet 13, 76, 77, 78, 96, 107, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 128, 139, 162, 171, 178, 179, 180, 181, 182, 192
Kızılsencer, Şahabettin 35, 46
Kirov 85
Klein 155
Kokayev, Şakir 58
Korkmaz 13
Korkmazov, Celal 60, 152
Korcan, Kerim 128
Korkunç İvan 56
Köprülü, Fuat 218
Kristatiyev 61
Kuşçubaşı (Hacı Sami) 68, 160
Kuran, Ahmet Bedevi 208
Küçük Mehmet 60
Küçük Talat (Talat Muşkara) 31
Küçüka, Necip Ali 185
Kürt Kâzım (Van'lı Kâzım) 15

L

Lâli (Tokat'lı) 27
Leman 12
Lenin 60, 70, 84, 85, 86, 87, 138, 152, 228
Liogas 155, 156, 169, 171, 172, 173, 177
Lütfü 28

M

Macit Baba 190
Mahmudov, Sefer 58
Mahmut Şevket Paşa 37
Maksudov, Sadri Maksudi 58, 61, 63, 74
Marks 18, 135, 165, 189, 228
Matarin, Hamit 60
Mazliyah, Nisim 32
Mehmedov (Halil Has) 58
Mehmet Emin 109
Menderes, Adnan 230
Menteş, Reşit 80
Midyat, Nuri Aziz 32
Mirza (Müftüzade İsmail) 58
Moratov, İbrahim 60
Moser, Cedbar 188
Muğla'lı, Mustafa (Paşa) 213
Mustafa Suphi 8, 9, 15, 32, 33, 66, 85, 154, 161
Müs, Orhan 13, 120
Müstecabi, Esat Adil 80, 81, 166, 194, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 214, 223, 224, 225

N

111, 112, 116, 117, 126, 127, 128, 129, 130, 131 — 145, 151, 155, 162, 171, 177 — 180, 182, 194
Nail, V. 141
Namık Kemal 178, 179
Nazım (Dr.) 31
Nazım Hikmet (Ran) 13, 89, 91, 95, 100, 103, 104, 109,
Nerimanov, Neriman 33, 60, 62, 152
Nesimi, Abidin 1, 4, 113, 183, 221
Nesimi, Hüseyin 45
Nesin, Aziz 226
Nietzsche 125
Nuri Tahir 180
Nüzhet Sabit 192

O

Orbay, Rauf 54, 55
Osman-ı Zinnureyn 74
Owen 18

Ö

Ömer, Prof. Neşit 30, 146
Önata, Muhtar 198, 199
Özdoğu, Hüsamettin 204, 208, 209
Özgen, İhsan 14, 15
Özkan, Abdullah 6
Özkaynak, Ziya 62, 63, 64

P

Platon 24
Plekhanov 60, 177
Proudhon 18
Parvüs 54

R

Radek 84, 85, 86 ,87, 154
Ragıp (Şoför) 76, 94 — 97
Ragıp (Tornacı) 96, 97
Ragıp (Bulgaristan'lı) 96, 97
Raphael 177
Refik Nevzat 39, 207
Richter 144, 145, 147, 149
Resülzade (Mehmet Emin) 25, 26, 33, 62, 79, 160

S

Sabiha 132
Sacit, Feyzullah 15
Saia, Peyami 178
Safa, Ibrahim 32
Sait 79, 80
Safai, İsmail, 33
Salih Zeki 160
Saraçoğlu, Şükrü 158
Sarper, Selim 217
Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) 13, 14, 76, 81, 83, 87-90, 94, 105, 111, 114, 117, 126, 128, 162, 166, 175-177, 204, 208, 209
Satır, Kemal 220, 221
Sav, Nejat 230
Sayılgan, Aclan 126, 147, 149, 170, 171
Sebiyev, Ali 60
Sebiyev, Zarif 60
Sebük, Mehmet Ali 182
Segal 177
Selek, Sabahattin 209, 218
Sıradağ, Aziz Ziya 81, 188, 204
Sirer, Reşat Şemsettin 193
Stalin 71, 76, 84-86, 135
Sökmensüer, Şükrü-142
Suat Bey 142
Sultan Galiyev 160
Süfyan 75
Sülker, Kemal 219

Ş

Şadan, İzzettin 123
Şakir, Bahaattin 54, 55
Şakir, Rasim 35, 43, 44, 46
Şakir (Paşa) 35
Şanda, Hüseyin Avni 155
Şardağ, Rüştü 63
Şeren, Sabit Şevki 222, 224
Şerif Paşa (Kürt Şerif) 39-41
Şefik Hüsnü 9, 76, 81, 87, 89, 90, 92-95, 98, 99, 103-111, 115, 116, 126, 127, 131, 136, 137, 140, 162, 163, 177, 207, 208
Şetvan, Yusuf 33

T

Tabelacı Ziya 188
Tabende Hanım 48, 50
Takiyev, Süleyman 204
Talat Paşa 32, 154, 231
Tanyol, Prof. Dr. Cahit 191
Tarancı, Cahit Sıtkı 172
Taşhan, Suphi 96, 230
Telefoncu Ferit (Ferit Kalmuk) 76, 77, 94, 95, 104-108, 110-114, 122, 176, 209
Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif 16
Terlikçi Salih Efendi 50
Tevfik Nevzat 39
Tevetoğlu, Fethi 82
Tiritoğlu, Alaattin 166, 211, 214, 216, 219
Togan, Zeki Velidi 25, 26, 33, 52, 62, 63, 67-70, 73, 74, 152, 160.
Toktarev, Fuat 60
Topal Necati (Necati Güneri) 152, 159
Topçubaşıyev, Ali Merdan 58, 59
Topçuoğlu, İbrahim 8, 12, 13, 80
Topçuoğlu, Mustafa 186, 197
Tökin, İsmail Hüsrev 128

Tör, Vedat Nedim 90, 108, 115, 116
Troçki (Mehmet) 162
Tunç, Mustafa Şekip 196
Turan, Ali (Hüseyinzade Ali) 32, 33, 160
Türkkan, Reha Oğuz 52, 73

U

Uçtay, Aziz 53
Us, Hakkı Tarık 45, 212
Us, Mehmet Asım 212
Uzunhasan, Semiha 155

Ü

Ülken, Hatice 199
Ülken, Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya 166, 192, 193-195

V

Valiyev, Molla 61
Vakkas, Ferit 66, 160
Va-nu, Vala Nurettin 12, 128
Vitali Efendi 40, 41
Vlahov, Dimitar (Vlahov Efendi) 31
Voltaire 23

W

Weitling 18, 31

Y

Yakup Cemil 231
Yakubiyev, Seyid Cafer 60, 61
Yalçı, Fatma 139, 172
Yalın, Nadire 155
Yalın, Sadi 155
Yalman, Ahmet Emin 202
Yamaşev, Hüseyin 61
Yazıcıoğlu, Fehmi 81, 158, 166 195-197, 200, 203-205, 218
Yenikiyev, İsa 58
Yırcalı, Sıtkı 230
Yiyev, Ali Ahmet 60
Yöntem, Ali Canip 30

Z

Zeynel Efendi 60
Zeytinoğlu, Kemal 230, 231
Zinoviev 84-87
Ziya (Eroinci) 114
Ziya Hurşit 76, 97, 98, 103
Zogo (Kıral Zogo) 37

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5—16
Giriş 17—33
1 — **III. Enternasyonal Öncesi:** 33—51
2 — **III. Enternasyonalin Zinoviev Dönemi:** 52—75
3 — **III. Enternasyonalin Stalin Dönemi:** 76—129
4 — **III. Enternasyonal Dışı Hareketler:** 130—158
DEĞERLENDİRME (ÖZET) 129—210
5 — **Burjuva Sosyalizmi**
Dizin 242—247
Sonsöz 237—241

ABİDİN NESİMİ

Prometre yayınları tecimsel amaçlı değildir. Yayınlarımız abone sayısınca basılacaktır.

Yayınlarımız bir düşünce dizgesinin kurulmasına yöneliktir. Bu dizge doğayı, toplumu, düşünceyi bir bütün olarak ele alıp incelemekle kurulacaktır. Bunun için de süreksiz ve sonlunun duyu organlarımızla algılanarak sürekli ve sonsuzda yansıtılması, tasarım ve imgelemle usun deyilerine yerleştirilmesi ve yeni bir süreksiz ve sonluya dönüştürülmesi gerekir.

Bu yerleştirme bir yandan alt düzeydeki özü, eskisinden daha üst düzeyde biçimlendirmek, bir yandan da alt düzeydeki biçime eskisinden daha yüksek bir öz kazandırmaktır.

İşte biz bugüne kadarki çabalarımızda bu dizgeyi geliştirerek uyguladık. Türkiye'nin Tekamül Hamlesinde Ziya Gökalp, Sosyalistlere Açık Mektup, Marxçı Açıdan Kapitalizmin Analizi, Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları, Nazım Hikmet mi, Benerci mi?, Yılların İçinden ve Devlet Politikası adlı yapıtlarımız bu anlayışla çıkmış olan yapıtlarımızdır.

Marksizmin ve Sahte Marksizmin Felsefi Kökeni, Osmanlı Divan Edebiyatı, Tanzimat Edebiyatı, Ziya Gökalp ve İttihat Terakki, Alevîlik - Bektaşîlik, Kürt Sorunu, aynı anlayışla çıkacak olan yayınlarımız arasındadır.

Bu yapıtımızda da Türkiye'yi biri dünyadan soyutlanmış, diğeri de soyutlanmamış olarak farklı iki açıdan inceledik. İncelememiz sırasında Türkiye'deki biçimde ve özde komünistlik arasındaki ilişki ve bağlantıları ortaya çıkarmaya çalıştık.

Yapıtımızda Türkiye (Turan) Komünist Partisi, Türkiye (Anadolu) Komünist Partisi, III. Enternasyonalin Türkiye Temsilcisi olan Türkiye Komünist Partisi, Müslüman Komünist Partisi, Türkiye Sahte Komünist Partileri, Bolşevik Partisi, Sovyetler Birliği, III. Enternasyonal, İngiltere, Müdafaa-i Hukuk arasındaki ilişkileri de belirttik.

TÜRKİYE
KOMÜNİST PARTİSİNDE / ANILAR VE
DEĞERLENDİRMELER
1909 - 1949

7000